

MINISTARSTVO PRAVDE, LJUDSKIH I MANJINSKIH PRAVA CRNE GORE

Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021-2025. godine sa Akcionim planom 2021-2022. godine

jul 2021.

Organizacija za evropsku
bezbjednost i saradnju
Misija u Crnoj Gori

Misija OEBS-a u Crnoj Gori podržala je izradu Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025. godine sa Akcionim planom 2021-2022. Sadržaj ove publikacije pripada autorima i saradnicima i ne odražava nužno zvaničnu politiku ili poziciju Misije OEBS-a u Crnoj Gori.

SADRŽAJ

REZIME:	3
Predlog budžeta za sprovođenje AP 2021 - 2022	6
UVOD	7
Pregled međunarodnih obaveza Crne Gore u oblasti rodne ravnopravnosti	7
Usaglašenost Strategije sa obavezama koje proizilaze iz pregovora za pristupanje EU i glavnim sektorskim politikama EU u oblasti rodne ravnopravnosti	7
Značaj donošenja novog strateškog dokumenta u oblasti rodne ravnopravnosti	9
Usaglašenost Strategije rodne ravnopravnosti sa drugim strateškim dokumentima	10
Usaglašenost sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja	12
I ANALIZA STANJA	14
Pregled ključnih dostignuća iz implementacije prethodnog strateškog dokumenta	14
Zainteresovane strane	16
Stepen rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori u poređenju sa zemljama-članicama EU	18
Primjena postojećeg normativnog okvira za sprovođenju politike rodne ravnopravnosti, zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda	20
Rodni stereotipi, predrasude i rodne uloge - stepen javne svijesti i uticaj obrazovanja, kulture i medija	26
Pristup žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta prirodnim i društvenim resursima	31
Uticaj pandemije COVID-19 na žensku populaciju u Crnoj Gori	39
Rodna statistika	40
Centralni problem, njegovi uzroci i posljedice	41
II VIZIJA, CILJEVI I MJERE NACIONALNE STRATEGIJE ZA RODNU RAVNOPRAVNOST U CRNOJ GORI 2021 - 2025	43
Vizija i glavni strateški cilj	43
Operativni ciljevi	44
Razrada operativnih ciljeva i mjera	44
III MONITORING, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJA	53
Tabela indikatora	53
Metodologija obračuna indikatora	59
Praćenje sprovođenja, izvještavanje i evaluacija	79
IV AKCIONI PLAN 2021 - 2022	82
Predlog budžeta za sprovođenje AP 2021 - 2023:	92

REZIME:

Usvajanjem Ustava, Zakona o rodnoj ravnopravnosti i Zakona o zaštitniku ljudskih prava 2007. godine, kao i Zakona o zabrani diskriminacije 2011. godine, Crna Gora je uspostavila zakonodavni okvir za sprovođenje rodne ravnopravnosti i stvorila osnov za promociju i zaštitu ženskih ljudskih prava i ljudskih prava osoba drugačijih polnih i rodni identiteta. Sa druge strane, ratifikacijom brojnih međunarodnih ugovora i konvencija, država se obavezala da će sprovoditi međunarodne standarde u ovoj oblasti i raditi na poboljšanju uslova za ravnopravno učešće muškaraca, žena i osoba drugačijeg polnog i rodnog identiteta u svim sferama života. Proces pristupanja Evropskoj uniji, kao i korci koji se preduzimaju kako bi se postigli Ciljevi održivog razvoja, dodatno su osnažili ove politike. Kroz tri ciklusa (2013 - 2017, 2017 - 2021), usvajanjem strateških dokumenata i njihovim sprovođenjem, država je preduzela konkretne korake na dostizanju višeg stepena ravnopravnosti.

Evaluacija dosadašnjih strategija, kao i detaljna analiza stanja u pojedinim oblastima, pokazali su da je stepen rodne ravnopravnosti još uvijek na nezadovoljavajućem nivou. Praksa pokazuje da, i pored postojanja zakonskih normi, institucije sistema još uvijek nisu u stanju da pruže efikasnu i efektivnu zaštitu od diskriminacije ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta, a naročito onima, koji pripadaju osjetljivim društvenim grupama (osobe sa invaliditetom, Romkinje i Egipćanke, starije osobe i osobe koje žive u udaljenim ruralnim područjima Crne Gore). Kao posljedica toga, dio populacije Crne Gore ostaje van društvenih i privrednih tokova, što usporava njen put ka demokratizaciji i članstvu u EU i umanjuje šanse za postizanje održivog razvoja.

Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021 - 2025 je četvrti po redu strateški dokument kojim se namjerava uspostaviti bolji okvir za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori. Kroz višemjesečna intenzivna savjetovanja sa različitim društvenim akterima i zainteresovanim stranama odvijao se proces zajedničkog prepoznavanja uzroka i posljedica neravnopravnosti i usaglašavanja strateškog odgovora.

Kao **centralni problem** u ovoj oblasti prepoznat je **nizak nivo rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori**, pa je u skladu sa tim, definisan i **glavni strateški cilj - podići nivo rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori do 2025. godine**.

Uzroci nejednakosti prepoznati su u sljedećim oblastima:

1. Institucionalni mehanizmi za sprovođenje i nadzor nad sprovođenjem politika rodne ravnopravnosti nisu dovoljno efikasni i efektivni u zaštiti žena i osoba drugih polnih i rodni identiteta od diskriminacije;

2. Rodni stereotipi, predrasude i tradicionalna podjela uloga između muškaraca i žena su još uvijek veoma prisutni u svim segmentima društva;

3. Nedovoljan nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju jednak pristup resursima i dobiti od korišćenja resursa.

Brojne međunarodne organizacije u svojim izvještajima prepoznaju nedostatke u oblasti rodne ravnopravnosti i kontinuirano preporučuju Crnoj Gori da poboljša institucionalnu zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda, kao i da radi na smanjenju stereotipa i intenzivira programe podrške ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta. Među njima, redovne izvještaje o napretku u ovoj oblasti objavljuju Evropska komisija, Komitet Ujedinjenih nacija za nadzor nad sprovođenjem Konvencije za eliminaciju svih oblika diskriminacije žena - CEDAW, Grupa eksperata Savjeta Evrope za nadzor nad sprovođenjem Konvencije Savjeta Evrope za sprječavanje i borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama - GREVIO, Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netrpeljivosti (ECRI), kao i Ujedinjene nacije, kroz Univerzalni periodični izvještaj o stanju ljudskih prava (UPR). Brojne nevladine organizacije u Crnoj Gori kroz svoje monitoring izvještaje i istraživanja neprestano ukazuju na prisustvo diskriminacije po osnovu pola i roda i zahtijevaju snažniji institucionalni odgovor na kršenje ženskih ljudskih prava i diskriminaciju po osnovu pola i roda, dok sa druge strane, kroz programe zaštite od diskriminacije i programe osnaživanja, aktivno doprinose poboljšanju stanja u oblasti rodne ravnopravnosti.

Javne politike u Crnoj Gori nisu dovoljno orodnjene, uprkos činjenici da Zakon o rodnoj ravnopravnosti propisuje obavezu organa da u svim fazama planiranja, donošenja i sprovođenja odluka, kao i preduzimanja aktivnosti, ocjenjuju i vrednuju uticaj tih odluka i aktivnosti na položaj žena i muškaraca. Kao posljedica toga, u okviru

većeg dijela javnih politika nisu predviđene pozitivne mjere za podsticanje rodne ravnopravnosti na način kako ih definiše Zakon¹. Preliminarna istraživanja pokazala su da svega 26,8% javnih politika na neki način tretira rodnu ravnopravnost, dok su ostalima u potpunosti izostaje taj aspekt. Zaposleni u institucijama sistema nedovoljno razumiju ključni koncepti rodne ravnopravnosti i ne postoje odgovarajuća kadrovska osposobljenost za punu primjenu Zakona o rodnoj ravnopravnosti. Imajući to u vidu, CEDAW Komitet kontinuirano upozorava da nedostatak političke volje za sprovođenje rodno odgovornih politika omogućava kontinuitet diskriminatorskih praksi i usporava demokratski napredak države i društva.

*Uočeni nedostaci, kao i preporuke navedenih organizacija i tijela adresirane su kroz ovu Strategiju kroz **Operativni cilj 1 (Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda)** kroz mjere koje imaju za cilj jačanje kapaciteta institucionalnih mehanizama za sprovođenje zakonskih odredbi za zaštitu od diskriminacije, kao i mjere i aktivnosti koje imaju za cilj da uspostave efikasniju i efektivniju koordinaciju, nadzor nad sprovođenjem i izvještavanje. Takođe, mjerama ove Strategije adresira se i potreba za intenzivnijim uključivanjem svih aktera u društvu u rješavanje problema vezanih za diskriminaciju po osnovu pola i roda i osnaživanja žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta.*

Mjere u okviru Operativnog cilja 1 su:

- *Standardizovati procedure za orodnjavanje javnih politika*
- *Uspostaviti objedinjenu i uporedivu evidenciju o slučajevima diskriminacije po osnovu pola i roda*
- *Edukovati zaposlene i rukovodni kadar u institucijama o ključnim konceptima iz oblasti rodne ravnopravnosti i njihovim obavezama iz oblasti rodne ravnopravnosti u skladu sa zakonom*
- *Edukovati članove/ce Komisije za sprovođenje, koordinaciju, praćenje i ocjenu uspješnosti politika rodne ravnopravnosti*
- *Uključiti sve tri grane vlasti, nevladine organizacije, poslodavačke organizacije, sindikate, medije i NVO-e u dijalog o orodnjavanju javnih politika*

Rodni stereotipi i predrasude o rodnim ulogama muškaraca i žena, kao i predrasude prema osobama drugačijih polnih i rodni identiteta prisutne su na svim nivoima društva. Rodno odgovorno obrazovanje, kultura i mediji kroz koji bi se njegovale vrijednosti ravnopravnosti, saradnje i inkluzivnosti, najbolji su put ka dugoročnoj izmjeni svijesti. Međutim, u Crnoj Gori se stereotipi i predrasude još uvijek ne adresiraju dovoljno odlučno i snažno kroz ova tri sektora, što predstavlja drugi najvažniji uzrok rodne neravnopravnosti. On je u mnogim aspektima povezan sa prvim problemom: naime, neefikasno i neefektivno sprovođenje, koordinacija i nadzor nad sprovođenjem nacionalnih i međunarodnih politika rodne ravnopravnosti daje "vjetar u leđa" nastavljanju loših praksi diskriminacije. Na taj način javna svijest o rodnoj ravnopravnosti kao jednom od važnih "motora" za demokratizaciju i održivi razvoj ostaje na niskom nivou, što predstavlja kočnicu za napredak države i društva. CEDAW Komitet i ECRI kontinuirano ukazuju na potrebu da se u Crnoj Gori mora odlučnije raditi na smanjenju stereotipa i predrasuda o rodnim ulogama žena i muškaraca, kao i na smanjenju predrasuda protiv osoba drugačijih polnih i rodni identiteta. Istovremeno, nevladine organizacije i međunarodne organizacije koje vrše redovna istraživanja javnog mnjenja, kao i istraživanja o stavovima zaposlenih u institucijama, potvrđuju da su stereotipi i predrasude svuda prisutni i upozoravaju da je neophodno uspostaviti jasnija pravila odgovornosti u sprovođenju odredbi Zakona.

*Ovom Strategijom se kroz **Operativni cilj 2 (Unaprijediti oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta)** i odgovarajuće mjere vezane za obrazovanje, kulturu, medije i javnu edukaciju želi doprinijeti sprovođenju preporuka CEDAW i ECRI.*

Mjere u okviru Operativnog cilja 2 su:

- *Uvesti rodno odgovorne sadržaje i obaveznu upotrebu rodno osjetljivog jezika u nastavne programe i nastavu*
- *Edukovati vaspitno - obrazovni kadar za podsticanje vrijednosti građanskog, rodno ravnopravnog i inkluzivnog društva kod djece i mladih*
- *Organizovati obuke iz medijske pismenosti u cilju prepoznavanja svih vrsta stereotipa, uključujući i rodne stereotipe*
- *Uvesti rodno odgovorne programe i obaveznu upotrebu rodno osjetljivog jezika u programe institucija kulture*
- *Podstaci medije da uvedu rodno odgovorne programe i da koriste rodno osjetljiv jezik*
- *Uvesti praćenje medijskog izvještavanja iz rodne perspektive (rodno odgovorni monitoring medija)*

¹ Članovi 15 i 16 Zakona o rodnoj ravnopravnosti

U izvještajima međunarodnih organizacija i nevladinih organizacija, kontinuirano se ukazuje na činjenicu da se nedovoljna pažnja i sredstva ulažu u osnaživanje žena, marginalizovanih i osjetljivih grupa i osoba drugačijih rodni i polnih identiteta, i to u oblastima koje su presudne za ravnopravan pristup prirodnim i društvenim resursima - politička i ekonomska participacija, rad, zarada, kao i vrijeme koje se provede u kućnim poslovima i poslovima njege članova/ca porodice. U poređenju sa prosječnim vrijednostima u mjerenju stepena rodne ravnopravnosti u pojedinim domenima života, Crna Gora znatno zaostaje za prosjekom u Evropskoj uniji. Nizak procenat žena u rukovodećim tijelima političkih partija, na mjestima odlučivanja (rukovodećim pozicijama) u izvršnoj vlasti na nacionalnom i lokalnom nivou, mala zastupljenost žena u preduzetništvu, kao i koncentracija žena u određenim profesijama koje u prosjeku donose niže zarade (prosvjeta, zdravstvo, socijalno staranje), još jednom potvrđuju da su rodne uloge duboko ukorijenjene i da je opšte rašireno mišljenje da je ženama prioritet briga o porodici i da im nije mjesto u javnom životu. Žene drugačije seksualne orijentacije od heteroseksualne (lezbejke i biseksualne žene), kao i one čiji se rodni identitet razlikuje od pola pripisanog na rođenju (trans žene), te osobe drugačijih rodni i polnih identiteta, isključene su iz društvenog, građanskog i političkog života. Iako postoji solidan zakonodavni okvir za zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda, još uvijek je mali broj slučajeva diskriminacije koji se prijavljuju Zaštitniku ljudskih prava i sloboda, ili se procesuiraju u crnogorskim sudovima. Zaštita od diskriminacije po osnovu pola i roda na radnom mjestu takođe nije dovoljno efikasna i efektivna usljed nedostatka sigurnih i za žrtvu bezbjednih mehanizama prijavljivanja diskriminacije.

U Crnoj Gori nedostaju analize uticaja društvenih problema (kao što je nasilje) na zdravlje žena, osjetljivih i višestruko diskriminisanih grupa, kao i analize uticaja klimatskih promjena na zdravlje. Sa druge strane, nedostaju istraživanja o koristi/dobrobiti koje žene, osjetljive i višestruko diskriminisane grupe imaju od programa ekonomskog razvoja. Veoma zabrinjava činjenica da je kao posljedica pandemije COVID-19 došlo do naglog ekonomskog siromašenja žena i većeg učešća žena u poslovima vezanim za borbu sa pandemijom (zdravstvo, obrazovanje, trgovina), ali i sa većim učešćem u neplaćenom radu. Takođe, značajno je povećan stepen nasilja prema ženama u porodici.

*Navedeni uzrok i svi njegovi aspekti adresirani su u ovoj Strategiji kroz **Operativni cilj 3 (Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni i polnih identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa)**, kao i kroz brojne mjere kojima se žele stvoriti preduslovi za njihovo učešće, kao i mjere kojima se žele osnažiti ove društvene grupe.*

Mjere u okviru Operativnog cilja 3 su:

- *Osnažiti žene i osobe drugačijih polnih i rodni i polnih identiteta da učestvuju u političkom odlučivanju*
- *Osnažiti žene i osobe drugačijih polnih i rodni i polnih identiteta, kao i marginalizovane i osjetljive osobe i grupe da učestvuju u ekonomskom životu*
- *Podići nivo prevencije i zaštite od rodno zasnovane diskriminacije, seksualnog uznemiravanja, rodno zasnovanog nasilja i višestruke diskriminacije na radnom mjestu*
- *Organizovati kampanje za ravnomjerniju raspodjelu rada u kući, brige o djeci, starijim podatke o učešću muškaraca i žena u neplaćenim poslovima njege i rada u domaćinstvu*
- *Podstaći tripartitni dijalog o izmjenama zakona kojima će se omogućiti veće učešće žena na tržištu rada i postizanje bolje ravnoteže između poslovnog i privatnog života*
- *Povećati procenat žena u STEM (nauka, tehnologija, inženjerstvo, matematika) oblastima u obrazovanju*
- *Procijeniti uticaj i sprovesti mjere prevencije kako bi se umanjio negativan uticaj klimatskih promjena i prirodnih katastrofa na zdravlje žena, muškaraca, osoba drugačijih polnih i rodni i polnih identiteta, kao i marginalizovanih i posebno osjetljivih osoba i grupa*

Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti 2021 -2025. (u daljem tekstu: NSRR) usklađena je sa krovnim strateškim dokumentima Crne Gore, obavezama koje bi država trebalo da ispuni u procesu pregovora za članstvo u EU, kao i sa Ciljevima održivog razvoja Ujedinjenih nacija 2030. Period pripreme ove Strategije poklopio se sa periodom kada ističu prethodna, a pripremaju se nova dokumenta javnih politika, kroz koje se takođe tretiraju problemi diskriminacije žena i osoba drugačijih polnih i rodni i polnih identiteta, pa se vodilo računa da se mjere i aktivnosti ove Strategije ne preklape sa pomenutim dokumentima, u skladu sa preporukama Generalnog sekretarijata Vlade o horizontalnom i vertikalnom usklađivanju javnih politika. U tom cilju, Ministarstvo pravde, manjinskih i ljudskih prava je vodilo računa da se u fazi pripreme Strategije konsultuju institucije nadležne za izradu ovih dokumenata, zaštitu od diskriminacije, kao i druge zainteresovane strane - Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, NVO-i, poslodavačka udruženja, Agencija za elektronske medije, kao i međunarodne organizacije koje sprovode programe rodne ravnopravnosti. Sa druge strane, mjere i aktivnosti ove Strategije su definisane tako da predstavljaju dobar okvir za sprovođenje javnih politika koji se bave pojedinačnim aspektima problema

diskriminacije na osnovu pola i roda, ili socijalnom inkluzijom i zaštitom pojedinačnih osjetljivih društvenih grupa, kao što su:

- Akcioni plan za sprovođenje Konvencije Savjeta Evrope za sprječavanje i borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama (Istanbulska konvencija)
- Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana
- Akcioni plan za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije
- Strategija razvoja ženskog preduzetništva

Na primjer, kroz Akcioni plan za sprovođenje Istanbulske konvencije će primarno biti posvećena pažnja razvoju opštih i specijalizovanih servisa za žrtve nasilja u porodici, ali i prevenciji nasilja i zaštiti žrtava pred institucijama i organima države. U ovoj Strategiji, mjere i aktivnosti su definisane tako da stvore podržavajući ambijent za sprovođenje Istanbulske konvencije, ali da se istovremeno ne preklope sa Akcionim planom. Tako je kroz Operativni cilj 2, kroz koji se adresiraju stereotipi, predrasude i uvriježene rodne uloge, predviđen niz mjera koji se tiče prevencije diskriminacije i nasilja kroz obrazovanje, kulturu i medije. Sa druge strane, kroz Operativni cilj 3 adresirani su problemi rodne nejednakosti u oblasti moći i novca (učešće u odlučivanju i pristup društvenim i prirodnim resursima), pa su kroz mjere i aktivnosti isplanirani različiti oblici podrške ženama i osobama drugačijih polnih i rodničkih identiteta za zaštitu od ekonomskog nasilja. Takođe, kroz mjere i aktivnosti želi se doprinijeti zaštiti od diskriminacije po osnovu roda i pola, kao i zaštiti od seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja na radnom mjestu, kako bi se žene i osobe drugačijih polnih i rodničkih identiteta ohrabrile da učestvuju u javnom, političkom i ekonomskom životu.

Slično je i sa Strategijom za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana, kao i Akcionim planom za zaštitu od diskriminacije osoba sa invaliditetom, gdje se kroz ranije pomenute Operativne ciljeve, žene i osobe drugačijih polnih i rodničkih identiteta prepoznaju kao posebna kategorija u okviru ciljnih grupa i gdje se prati njihovo učešće u aktivnostima kojima se pruža podrška za zaštitu od ekonomskog nasilja, kao i aktivnostima koje su usmjerene na ravnopravnije učešće ovih osoba u područjima javnog, političkog i ekonomskog života. Sa druge strane, ova Strategija adresira pitanje podrške ženama da se bave preduzetništvom kroz stvaranje povoljnijih uslova za ravnomjerniju podjelu kućnih poslova i poslova njege djece, starih i bolesnih članova/ca porodice, kao i kroz mjere zaštite od diskriminacije i seksualnog uznemiravanja na javnom mjestu, što takođe stvara povoljan ambijent za razvoj ženskog preduzetništva, ali se ne poklapa sa mjerama istoimene Strategije.

Predlog budžeta za sprovođenje AP 2021 - 2022²

Operativni cilj	Budžet RCG (EUR)	Donacije (EUR)
1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda	14.200	38.000
2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodničkih identiteta	23.000	52.000
3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodničkih identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup prirodnim i društvenim resursima i dobiti od korišćenja resursa	155.000	118.000
Srednjoročna evaluacija	2.500	
Ukupno po izvorima finansiranja:	194.700	208.000
UKUPNO AP 2021 - 2023:	402.700 Eur	

² U ovoj fazi, u pitanju je samo procjena troškova. Definitivni budžet biće utvrđen nakon donošenja Zakona o budžetu Crne Gore.

UVOD

Pregled međunarodnih obaveza Crne Gore u oblasti rodne ravnopravnosti

Rodna ravnopravnost i zaštita od diskriminacije po osnovu pola, promjene pola i rodnog identiteta, seksualne orijentacije i/ili interseksualnih karakteristika regulisana je u Crnoj Gori nizom nacionalnih i međunarodnih akata. Međunarodni okvir obuhvata Međunarodni pakt o građanskim i političkim pravima (1996), Konvenciju o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena - CEDAW (1979), Konvenciju Savjeta Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Istanbulska konvencija - 2011), Pekinšku deklaraciju i Platformu za akciju (1995), Rezoluciju Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija 1325 – “Žene, mir i bezbjednost” (2000), Povelju o osnovnim slobodama u Evropskoj uniji (2007), Mapu puta Evropske komisije za jednakost žena i muškaraca, Strategiju EU za rodnu ravnopravnost 2021-2025, Pakt za ravnopravnost polova 2011-2020, Evropsku povelju o rodnoj ravnopravnosti na lokalnom nivou (2006), Rezoluciju Evropskog parlamenta o pravima interpolnih osoba (2018), Rezoluciju Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope 2191 (2017) o promociji ljudskih prava i eliminaciji diskriminacije prema interpolnim osobama. Takođe, u međunarodni okvir spadaju i sljedeće rezolucije Parlamentarne skupštine Savjeta Evrope: Rezolucija 2048 (2015): Diskriminacija trans osoba u Evropi, LGBTI Strategija Evropske unije 2020-2024. Takođe, Agenda 2030 (Ciljevi održivog razvoja UN do 2030. godine), koja se oslonila na Milenijumske razvojne ciljeve do 2015. godine, kao i Pariski sporazum o klimatskim promjenama (2015) i brojne druge međunarodne regulative, koje direktno ili indirektno regulišu ovu oblast (poput ILO, OSCE, CoE i drugih konvencija i rezolucija).

Ova Strategija je u potpunosti integrisala sve odredbe glavnih UN dokumenata kojima se tretira pitanje rodne ravnopravnosti, kao što je Konvencija o eliminaciji svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i Pekinška platforma za akciju, gdje se naročito insistira na obezbjeđivanju tri osnovna prava ženama, kao i na otklanjanju svih vidova diskriminacije u tim oblastima:

- Pravo žena da glasaju na svim izborima i javnim referendumima i da budu birane u sva tijela koja se biraju putem javnih izbora
- Pravo žena da učestvuju u kreiranju i sprovođenju vladine politike i da zauzimaju rukovodeće položaje i obavljaju sve javne funkcije na svim nivoima vlasti
- Pravo žena da učestvuju u radu nevladinih organizacija i udruženja koja se bave javnim i političkim životom u zemlji.

CEDAW Komitet redovno prati ostvarivanje ova tri osnovna prava u zemljama - potpisnicama Konvencije i izvještava o svim vidovima diskriminacije ili nedovoljno efikasnog sprovođenja politika jednakosti u toj zemlji. U svakom od poglavlja Analize stanja upoređivani su dosadašnji rezultati sprovođenja rodno odgovornih politika Crne Gore sa preporukama CEDAW komiteta. Takođe, prilikom formulisanja sva tri Operativna cilja NSRR, preporuke CEDAW komiteta su uzete kao osnov za njihovo definisanje, a takođe i kao instrument za praćenje napretka kroz postavljene indikatore. Prilikom rada na Strategiji, posebna pažnja je posvećena usklađivanju njenih ciljeva i mjera sa obavezama koje proističu iz pregovora Crne Gore za članstvo u Evropskoj Uniji, kao i sa Ciljevima održivog razvoja Ujedinjenih nacija, koji su pretočeni u Nacionalnu strategiju održivog razvoja. U cilju obezbjeđivanja usklađenosti ove Strategije sa krovnim i sektorskim nacionalnim politikama i izbjegavanja preklapanja sa drugim strateškim dokumentima, u periodu pripreme ovog dokumenta urađena je posebna Analiza usklađenosti i kontinuiteta, u skladu sa preporukama Generalnog sekretarijata Vlade.

Usaglašenost Strategije sa obavezama koje proizilaze iz pregovora za pristupanje EU i glavnim sektorskim politikama EU u oblasti rodne ravnopravnosti

Kao država kandidatkinja za članstvo u EU, Crna Gora se obavezala da će realizovati ciljeve kojima se umanjuje rodna diskriminacija a koji su postavljeni u zakonodavnim i strateškim dokumentima koje usvajaju Evropska komisija i Savjet Evrope. Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti (NSRR) u Crnoj Gori 2021-2025 usklađena je sa EU politikama u ovoj oblasti, od kojih je najznačajnija Strategija Evropske unije za rodnu ravnopravnost 2020-2025, koja je postavila sledeće ciljeve: zaustavljanje širenja rodni stereotipa, ukidanje razlika na osnovu pola na tržištu rada, postizanje jednakog učešća muškaraca i žena u raznim oblastima privrede, borba protiv razlika u primanjima i penzijama na osnovu pola, ukidanje razlika na temelju pola po pitanju brige i rada u kući i postizanje rodne ravnoteže u donošenju odluka i politici, kao i zaustavljanje rodno uslovljenog nasilja. Svi navedeni ciljevi EU strategije u potpunosti su usklađeni sa Agendom održivog razvoja, pa je NSRR integrisala sve navedene ciljeve oba strateška dokumenta. U nastavku će biti više riječi o usklađenosti sa konkretnim ciljevima Agende održivog razvoja. U tabeli ispod je dat pregled na koji način je NSRR integrisala ciljeve EU Strategije:

Ciljevi EU Strategije rodne ravnopravnosti	Način na koji se ciljevi EU Strategije adresiraju u NSRR
Zaustavljanje širenja rodni stereotipa	Kroz Operativni cilj 2 i svih 5 mjera u okviru njega, planirano je da se kroz obrazovanje, kulturu, medije i javnu edukaciju u naredne 4 godine doprinese smanjivanju rodni stereotipa i predrasuda.
Ukidanje razlika na osnovu pola na tržištu rada, postizanje jednakog učešća muškaraca i žena u raznim oblastima privrede i borba protiv razlika u primanjima i penzijama na osnovu pola	Kroz Operativni cilj 3 kojim se želi povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobiti od korišćenja resursa, kroz mjere 3.2 će se osnaživati ove društvene grupe, kao i marginalizovane i osjetljive osobe i grupe, da učestvuju u ekonomskom životu
Ukidanje razlika na temelju pola po pitanju brige i rada u kući	Kroz Operativni cilj 3, Mjere 3.4 i 3.5, kojima se kroz javne kampanje želi podići javna svijest o potrebi ravnomjernije raspodjele rada u kući, brige o djeci, i starijima, a sa druge strane, kroz podsticanje tripartitnog dijaloga o izmjenama zakona, će omogućiti veće učešće žena na tržištu rada i postizanje bolje ravnoteže između poslovnog i privatnog života
Postizanje rodne ravnoteže u donošenju odluka i politici	Kroz Operativni cilj 3, Mjera 3.1, kojom će se osnaživati žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta da učestvuju u političkom odlučivanju
Zaustavljanje rodno uslovljenog nasilja	Kroz Operativni cilj 3, Mjera 3.3, kojom će se podići nivo prevencije i zaštite od rodno zasnovane diskriminacije, seksualnog uznemiravanja, rodno zasnovanog nasilja i višestruke diskriminacije na radnom mjestu

Kada je u pitanju posljednji navedeni cilj EU Strategije (zaustavljanje rodno uslovljenog nasilja), ovdje je potrebno napomenuti da se NSRR nije detaljno bavila svim vidovima nasilja nad ženama, već se usmjerila na zaštitu od rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu. Ovakav pristup je bio neophodan, s obzirom na to, da je u toku izrada Akcionog plana za sprovođenje Istanbulske konvencije, kroz čije će se ciljeve i mjere adresirati svi vidovi zaštite od svih vrsta nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

U okviru Plana pristupanja Crne Gore EU za period 2020-2022³, u okviru Poglavlja 19 (socijalna politika i zapošljavanje), u oblasti "Antidiskriminacija i jednake mogućnosti" predviđeno je usvajanje novog strateškog dokumenta iz oblasti rodne ravnopravnosti za period 2021 - 2025. Kada je u pitanju finansiranje, u okviru Sektora 2 - "Vladavina prava i temeljna prava", kao Akcija 8, predviđeno je ukupno 1,73 miliona eura (od čega je podrška EU 1,44 miliona, a kofinansiranje od strane države 0,29 miliona eura) za podršku antidiskriminacionoj politici i rodnoj ravnopravnosti, koja će se sprovesti u okviru obaveza iz pregovaračkih poglavlja 23 - Pravosuđe i temeljna prava, kao i Poglavlja 19 - Socijalna politika i zapošljavanje.

Kada je u pitanju Poglavlje 23, NSRR je kroz Operativne ciljeve 1 (*Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda*) i Operativni cilj 2 (*Unaprijediti javne politike i javnu edukaciju kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta*) integrisala preporuku 3.6.B u okviru Akcionog plana za Poglavlje 23, koje glasi: "preduzeti konkretne korake da se osigura primjena rodne ravnopravnosti u praksi, uključujući jačanje nadzornih tijela i efikasnije reagovanje organa za sprovođenje zakona na moguća kršenja, kao i kroz veće podizanje svijesti i mjere podrške, naročito pri zapošljavanju i javnoj zastupljenosti žena". Kroz Operativni cilj 3 NSRR (*Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobiti od korišćenja resursa*) integrisano je završno mjerilo iz Poglavlja 19 – Sprovesti izmjene i dopune zakona u oblasti zabrane diskriminacije i ravnopravnosti žena i muškaraca u politici zapošljavanja i socijalnoj politici, u cilju usklađivanja zakonodavstva u ovoj oblasti sa pravnom tekovinom EU.

3 Dostupno na: <https://www.eu.me/mn/crna-gora-i-eu/dokumenti/category/226-program-pristupanja-crne-gore-eu>

Značaj donošenja novog strateškog dokumenta u oblasti rodne ravnopravnosti

Od obnove državne nezavisnosti 2006. godine, Crna Gora je preduzela značajne korake na uspostavljanju pravnog okvira za promociju i zaštitu ženskih ljudskih prava i ljudskih prava osoba drugačijih polnih i rodnihi identiteta. Ustavom Crne Gore iz 2007. godine⁴ utvrđeno je da država jemči ravnopravnost žene i muškarca i razvija politiku jednakih mogućnosti (član 18), kao i da je zabranjena svaka neposredna i posredna diskriminacija po bilo kom osnovu, ali da se mogu primjenjivati posebne mjere čiji je cilj stvaranje jednakih mogućnosti (član 8). Iste godine, usvojeni su Zakon o rodnoj ravnopravnosti⁵ i Zakon o zaštitniku ljudskih prava⁶ kojima se bliže uređuje promocija i zaštita ovih prava i stvaraju uslovi za osnaživanje žena i osoba drugačijih polnih i rodnihi identiteta, i definišu prioritetne oblasti i ciljevi koji bi trebalo da doprinesu smanjivanju rodne nejednakosti u svim oblastima društvenog, ekonomskog, političkog i kulturnog života. Četiri godine kasnije, usvajanjem Zakona o zabrani diskriminacije⁷ zakonodavni okvir se dodatno učvršćuje kroz integrisanje međunarodnih principa i standarda za zaštitu od diskriminacije.

Zakonom o rodnoj ravnopravnosti se uređuje način obezbjeđivanja i ostvarivanja prava po osnovu rodne ravnopravnosti, kao i mjere za eliminisanje diskriminacije po osnovu pola i stvaranje jednakih mogućnosti za učešće žena i muškaraca, kao i lica drugačijih rodnihi identiteta u svim oblastima društvenog života. Zakonom se definišu termini i obaveze državnih organa, organa državne uprave i lokalne samouprave, javnih ustanova, javnih preduzeća i drugih pravnih lica koja vrše javna ovlašćenja, ali i drugih subjekata u privatnom sektoru. Takođe, Zakonom se utvrđuje i mandat državnog mehanizma zaduženog za rodnu ravnopravnost.

U članu 4 data je definicija diskriminacije po osnovu pola na način da je to svako pravno ili faktičko, neposredno ili posredno pravljenje razlike ili nejednako postupanje, odnosno propuštanje postupanja prema jednom licu, odnosno grupi lica jednog pola u odnosu na lica drugog pola, kao i isključivanje, ograničavanje ili davanje prvenstva jednom licu, odnosno grupi lica jednog pola u odnosu na lica drugog pola, zbog kojeg se nekom licu otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava i sloboda u građanskom i političkom, ekonomskom, socijalnom, i kulturnom životu i drugim oblastima javnog i privatnog života. Korišćenje riječi u muškom rodu kao generički neutralne forme za muški i ženski rod se, takođe u smislu ovog zakona, smatra diskriminacijom po osnovu pola.

Obaveza orodnjavanja svih instrumenata (normativnih i implementacionih) i strategija u svim oblastima, kao i podizanje kapaciteta svih institucija za sprovođenje politika rodne ravnopravnosti, takođe je regulisana Zakonom. Takođe, u nizu drugih zakona koji uređuju različite oblasti nalaze se odredbe značajne za ostvarivanje rodne ravnopravnosti, kao i odredbe o zabrani diskriminacije, pored ostalog i po osnovu pola (npr. Zakon o zaštiti od nasilja u porodici, Zakon o besplatnoj pravnoj pomoći, Zakon o radu, Zakon o zapošljavanju i ostvarivanju prava iz osiguranja od nezaposlenosti, Zakon o izboru odbornika i poslanika, Zakon o Ustavnom sudu Crne Gore, Zakon o Sudskom savjetu i sudijama, Zakon o Državnom tužilaštvu, Zakonik o krivičnom postupku, Zakon o strancima i dr).

Zakonom o Zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda ustanovljen je institucionalni mehanizam za zaštitu od diskriminacije. Uz saglasnost diskriminisanog lica, ovaj organ postupa i preduzima mjere za zaštitu od diskriminacije, u skladu sa ovim zakonom i posebnim zakonom kojim je uređena zabrana diskriminacije. Kad se radi o diskriminaciji od strane organa vlasti, Zaštitnik/ca može nadležnom organu da podnese inicijativu za pokretanje disciplinskog postupka, odnosno postupka za razrješenje lica čijim je radom ili nepostupanjem učinjena diskriminacija.

Odredbama Zakona o zabrani diskriminacije, detaljno se uređuju poslovi Zaštitnika/ce ljudskih prava i sloboda kada je u pitanju nadležnost te institucije da pruži zaštitu od diskriminacije. S obzirom da je Zakonom o zabrani diskriminacije i Zakonom o zaštitniku/ci ljudskih prava i sloboda Crne Gore zaštita od diskriminacije u potpunosti uređena, to je odredbom čl. 6a Zakona o rodnoj ravnopravnosti upućeno na primjenu tih zakona i u slučaju ostvarivanja zaštite lica diskriminiranih po osnovu pola.

Kako bi se sprovele odredbe Zakona o rodnoj ravnopravnosti, shodno Članu 21 Zakona, u tri navrata su usvojena strateška dokumenta u ovoj oblasti: 2007 - 2013, 2013 - 2017. i 2017 - 2021. godine. U njihovoj izradi učestvovali su predstavnici/ce državnih organa, nevladinog sektora i poslodavačkih organizacija. Ovim dokumentima su na državnom nivou utvrđeni ciljevi i mjere za postizanje rodne ravnopravnosti u političkoj, ekonomskoj, društvenoj,

⁴ Sl. list CG, br.1/2007 i 38/2013. Ustavom je utvrđeno da država jemči ravnopravnost žene i muškarca i razvija politiku jednakih mogućnosti (član 18), kao i da je zabranjena svaka neposredna i posredna diskriminacija po bilo kom osnovu, ali da se mogu primjenjivati posebne mjere čiji je cilj stvaranje jednakih mogućnosti (član 8).

⁵ Sl. list CG, br.1/2007 i 38/2015

⁶ Sl. list CG, br.1/2007, 38/2015 i 21/17

⁷ „Sl. list CG“, br. 41/2010, 40/11, 18/14 i 42/17

kulturnoj i drugim oblastima života, a naročito u oblasti rada, socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, zaštite od nasilja nad ženama, kao i zastupljenosti žena i muškaraca u procesima odlučivanja na svim nivoima i u svim područjima društvenog života. Praćenje sprovođenja strateških ciljeva i mjera bilo je povjereno posebnoj komisiji sastavljenoj od predstavnika/ca izvršne vlasti na državnom i lokalnom nivou, predstavnika/ca NVO-a i poslodavačkih udruženja. Izvještaji o sprovođenju ciljeva i mjera pripremaju se jednom godišnje i takođe se podnose Vladi na usvajanje.

U trećem kvartalu 2020. godine počele su pripreme za izradu novog strateškog dokumenta za period 2021-2025. Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava u saradnji sa Misijom OEBS-a u Crnoj Gori preduzelo je niz aktivnosti, koje su počele detaljnom analizom prethodnog strateškog dokumenta (Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti 2017-2021, skraćeno PAPRR) u drugoj polovini 2020. godine. Cilj evaluacije⁸ PAPRR-a je bio da kritički sagleda rezultate koji su postignuti u navedenom periodu i da da preporuke u vezi sa oblastima kojima je u narednom strateškom periodu potrebno posvetiti dodatnu pažnju, ali i da unaprijedi pristup u rješavanju problema u navedenim oblastima. Glavni nalazi evaluacije dati su u posebnom poglavlju ovog dokumenta.

U oktobru 2020, Misija OEBS-a je angažovala tri ekspertkinje⁹ da učestvuju u fazi izrade buduće Nacionalne strategije. Oformljen je i Koordinacioni tim, koji se sastoji od predstavnice Misije OEBS-a¹⁰, dvije predstavnice MLJMP¹¹ i tri pomenute ekspertkinje. Formirana je i Radna grupa za izradu Nacionalne strategije koja se sastojala od predstavnika/ca nacionalne i lokalne izvršne vlasti, i predstavnika/ca nevladinih organizacija¹². Predstavnice Ombudsmana i Agencije za elektronske medije učestvovala su u svojstvu posmatračica i dale značajan doprinos radu Radne grupe. Proces izrade novog dokumenta sproveden je u skladu sa Uredbom¹³ Vlade Crne Gore kojom se definišu način i postupak izrade, usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata, kao i sa Metodologijom razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata.¹⁴

Usaglašenost Strategije rodne ravnopravnosti sa drugim strateškim dokumentima

Tokom pripreme ove Strategije, urađena je Analiza usklađenosti sa drugim strateškim dokumentima¹⁵, kako bi se izvršila provjera usklađenosti na nivou strateških, operativnih ciljeva, mjera i indikatora sa svim važećim sektorskim strategijama koje su podijeljene u sedam oblasti.¹⁶ Prvi krug provjere imao je za cilj da odgovori na pitanje da li je konkretna sektorska strategija relevantna za pitanja koja tretira Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti – tj. da li se na bilo koji način i na bilo kom nivou (strateški, operativni cilj, mjere ili indikatori) bavi temom rodne ravnopravnosti. Kao rezultat ove analize, utvrđeno je da se od 97 sektorskih strategija koje kao važeće nabroja Metodologija, njih 26 na nekom nivou dotiče teme rodne ravnopravnosti, ili 26.8%. Važno je napomenuti da ova analiza nije analiza orodnjenosti strateških dokumenata već mnogo bazičnija provjera da li pojedinačna dokumenta na bilo koji način tretiraju rodnu ravnopravnost ili uopšte pitanje roda.

Oblast 1: Demokratsko upravljanje	
1	Strategija za borbu protiv trgovine ljudima za period 2019-2024
2	Strategija upravljanja ljudskim resursima u Upravi policije 2019-2024
3	Strategija za suzbijanje nedozvoljenog posjedovanja, zloupotrebe i trgovine, malokalibarskim i lakim oružjem i municijom 2019-2025
4	Strategija razvoja Uprave policije 2016-2020.
5	Šengenski akcioni plan
6	Strategija za unapređenje kvaliteta života LGBTI osoba u Crnoj Gori za period 2019-2023.

⁸ Evaluaciju Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori 2017-2020. godine, uradila je nezavisna eval-uatorka Slavica Striković.

⁹ Sanju Elezović, za izradu metodološkog okvira i razvoj Strategije kroz interakciju sa Radnom grupom, Oliveru Komar, za izradu Analize usklađenosti sa ostalim strateškim dokumentima i definisanje indikatora Strategije, kao i Slavicu Striković, za evaluaciju prethodnog strateškog dokumenta i sprovođenje participativnog procesa prije početka rada na Strategiji i tokom javne rasprave.

¹⁰ Aleksandra Crvenica, viša programska pomoćnica

¹¹ Biljana Pejović, načelnica Odjeljenja za rodnu ravnopravnost i Maja Jović, savjetnica u Odjeljenju

¹² Spisak članova/ca Radne grupe je u Aneksu

¹³ Uredba o načinu i postupku izrade, usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata, "Službeni list CG", br. 54/2018.

¹⁴ Metodologija razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata. - Generalni sekretarijat Vlade Crne Gore, Podgorica, 2018.

¹⁵ Integralni dokument je priložen u Aneksu

¹⁶ Neke od strategija ističu 2020. godine, ali su svakako uzete u obzir jer nisu zamijenjene novijim strateškim dokumentima.

7	Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana u Crnoj Gori 2016-2020.
8	Strategija za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije i promociju jednakosti za period 2017-2021.
9	Plan aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti (PAPR) 2017-2021.
10	Strategija izvršenja krivičnih sankcija za period 2017-2021.
Oblast 2: Finansijska i fiskalna politika	
11	Strategija razvoja zvanične statistike 2019-2023
Oblast 4: Ekonomski razvoj i životna sredina	
12	Strategija za cjeloživotno preduzetničko učenje 2020-2024.
13	Strategija razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori 2018-2022
14	Strategija razvoja ženskog preduzetništva u Crnoj Gori 2015-2020.
Oblast 6: Zapošljavanje, socijalna politika i zdravstvo	
15	Strategija razvoja zdravstva Crne Gore (2003.)
16	Nacionalna strategija za rijetke bolesti u Crnoj Gori 2013-2020
17	Strategija za očuvanje i unapređenje reproduktivnog i seksualnog zdravlja 2013 – 2020.
18	Nacionalna strategija za borbu protiv HIV/AIDS 2015-2020.
19	Master Plan razvoja zdravstva Crne Gore 2015-2020
20	Nacionalna strategija zdravstvene zaštite lica sa šećernom bolešću 2016-2020.
21	Strategija zaštite i unaprjeđenja mentalnog zdravlja u Crnoj Gori 2019-2023
22	Nacionalna strategija zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2020.
23	Strategija zaštite od nasilja u porodici 2016-2020.
Oblast 7: Vanjska i bezbjednosna politika i odbrana	
24	Strategijski pregled odbrane Crne Gore 2018-2023.
25	Akcionni plan za primjenu Rezolucije Savjeta bezbjednosti UN 1325 - Žene, mir i bezbjednost u Crnoj Gori 2019-2022.
26	Strategije saradnje sa dijasporom-iseljenicima za period 2020-2023.

Tabela 1: Strateška dokumenta koja na bilo koji način u svojim ciljevima, mjerama ili indikatorima imaju referencu na oblast rodne ravnopravnosti

U drugom koraku provjere, svi relevantni ciljevi, operativni ciljevi i mjere iz strateških dokumenata u tabeli su analizirani u kontekstu strateškog cilja, operativnih ciljeva i mjera nacrta Strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025.

Rezultat analize ukazuje na to da je oblast koja je tretirana operativnim ciljevima 2 i 3 iz Nacrta Strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025. takođe tretirana i nekim drugim aktuelnim strateškim dokumentima. Međutim, iako više strateških dokumenata reguliše istu oblast, detaljna analiza svakog pojedinačnog strateškog, operativnog cilja i mjere ukazuje na to da ne postoji dupliranje. Kada je u pitanju mjera 3.2 – *Oснаžiti žene i osobe drugačijih polnih i rodniх identiteta, kao i marginalizovane i osjetljive osobe i grupe da učestvuju u ekonomskom životu*, prilikom donošenja akcionih planova treba vršiti provjeru u odnosu na Strategiju za cjeloživotno preduzetničko učenje 2020-2024, Strategiju razvoja mikro, malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori 2018-2022, Strategiju razvoja ženskog preduzetništva u Crnoj Gori 2015-2020 i Nacionalnu strategiju zapošljavanja i razvoja ljudskih resursa 2016-2020.

Sve preporuke iz Analize su uzete u obzir prilikom izrade ove Strategije. Međutim, važno je napomenuti da se period pripreme ove Strategije poklopio sa periodom kada ističu prethodna, a pripremaju se nova dokumenta javnih politika, kroz koje se takođe tretiraju problemi diskriminacije žena i osoba drugačijih polnih i rodniх identiteta. Shodno tome, osim napora da se mjere i aktivnosti ove Strategije ne preklope sa pomenutima, vodilo se računa da se mjere i aktivnosti definišu tako da predstavljaju dobar okvir za strategije i akcione planove koji se bave pojedinačnim aspektima problema diskriminacije na osnovu pola i roda, ili socijalnom inkluzijom i zaštitom pojedinačnih osjetljivih društvenih grupa. U pitanju su sljedeća dokumenta koja su istekla u 2020. godini:

- Akcionni plan za sprovođenje Konvencije Savjeta Evrope za sprječavanje i borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama (Istanbulska konvencija)
- Strategija za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana
- Akcionni plan za zaštitu lica sa invaliditetom od diskriminacije
- Strategija razvoja ženskog preduzetništva

Kako bi se izbjeglo preklapanje sa pomenutim dokumentima, Ministarstvo pravde, manjinskih i ljudskih prava je vodilo računa da se u fazi pripreme Strategije konsultuju institucije nadležne za izradu ovih dokumenata, zatitu od diskriminacije kao i druge zainteresovane strane - Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, NVO-i, poslodavačka udruženja, Agencija za elektronske medije, kao i međunarodne organizacije koje sprovode programe rodne ravnopravnosti, kao što je UNDP. Sa druge strane, Radna grupa za izradu ove Strategije vodila je računa da operativni ciljevi, mjere i aktivnosti ove Strategije budu definisane tako, da stvore dobar podržavajući okvir za ostala pomenuta dokumenta, i da se pozabave onim aspektima ravnopravnosti, koji neće biti primarno adresirani kroz ostala dokumenta. Na primjer, kroz Akcioni plan za sprovođenje Istanbulske konvencije će primarno biti posvećena pažnja razvoju opštih i specijalizovanih servisa za žrtve nasilja u porodici, ali i prevenciji nasilja i zaštiti žrtava pred institucijama i organima države. U ovoj Strategiji, kroz Operativni cilj 2, kroz koji se adresiraju stereotipi, predrasude i uvriježene rodne uloge, predviđen je niz mjera koje se tiču prevencije diskriminacije i nasilja, obrazovanja, kulture i medija. Sa druge strane, kroz Operativni cilj 3 adresirani su problemi rodne nejednakosti u oblasti moći i novca (učesće u odlučivanju i pristup društvenim i prirodnim resursima), pa su kroz mjere i aktivnosti isplanirani različiti oblici podrške ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta za zaštitu od ekonomskog nasilja. Takođe, kroz mjere i aktivnosti želi se doprinijeti zaštiti od diskriminacije po osnovu roda i pola, kao i zaštiti od seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja na radnom mjestu, kako bi se žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta ohrabrile da učestvuju u javnom, političkom i ekonomskom životu.

Usaglašenost sa Nacionalnom strategijom održivog razvoja

Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine (u daljem tekstu: NSOR) je "krovna, horizontalna i dugoročna razvojna strategija Crne Gore, koja se ne odnosi samo na životnu sredinu i ekonomiju, već i na nezamjenjive ljudske resurse i dragocjeni društveni kapital, koji treba da omoguće prosperitetan razvoj"¹⁷. Da bi se postigao ovako sveobuhvatno definisan održivi razvoj, od presudne je važnosti da država obezbijedi jednak pristup prirodnim i društvenim resursima i jednaku mogućnost za uživanje dobrobiti tog razvoja muškarcima i ženama, kao i osobama i grupama koje su na bilo koji način marginalizovane ili posebno osjetljive. U praksi, to znači da svaka javna politika mora biti inkluzivna, rodno ravnopravna i nediskriminatorna, bilo da je u pitanju politika ekonomskog rasta i produktivnosti rada, smanjenje siromaštva, jačanje ljudskog kapitala kroz zdravstvo i obrazovanje ili postizanje sigurnosti hrane, rješavanje uticaja klimatskih promjena i jačanje otpornosti na prirodne katastrofe. Takođe, politike moraju sadržati posebne ciljeve, aktivnosti, indikatore i odgovarajuća sredstva putem kojih se obezbjeđuje jednak pristup prirodnim i društvenim resursima muškarcima i ženama, marginalizovanim i osjetljivim osobama i društvenim grupama, i stvaraju se uslovi da svi oni imaju jednake mogućnosti da uživaju u dobrobitima održivog korišćenja tih resursa. Zbog toga je Agendom održivog razvoja Ujedinjenih nacija do 2030. godine, definisan niz rodno odgovornih ciljeva¹⁸ od kojih je većina ugrađena u NSOR u vidu nacionalnih ciljeva i mjera kojima se podstiče da žene dobiju jednak pristup vlasništvu i kontroli nad zemljištem i drugim oblicima imovine, finansijskim uslugama, nasljeđivanju i prirodnim resursima.

Zakon o rodnoj ravnopravnosti¹⁹ obavezao je kreatore politika da integrišu rodnu ravnopravnost u sve javne politike. U kontekstu održivog razvoja, to znači da sektorske politike kroz koje se obezbjeđuje jednak pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa moraju sadržavati rodnu komponentu, jer u protivnom nije ispunjen osnovni kriterijum inkluzivnosti. Međutim, mnoge od javnih politika koje se tiču životne sredine i ekonomskog razvoja nisu ispunile ovaj kriterijum, što je utvrđeno tokom izrade Analize usklađenosti. Kako bi se tačno i precizno utvrdilo do koje mjere su javne politike koje se tiču održivog razvoja integrisale rodnu ravnopravnost u smislu postojanja specifičnih ciljeva, mjera, aktivnosti i budžeta, biće neophodno napraviti detaljnu analizu svih važećih javnih politika i napraviti smjernice za orodnjavanje politika. U svrhu povezivanja principa rodne ravnopravnosti i nediskriminacije sa održivim razvojem, kroz ovu Strategiju su integrisani rodno odgovorni ciljevi Agende održivog razvoja, i to na dva načina - horizontalno i kroz pojedine Operativne ciljeve i mjere. U nastavku je tabelarni prikaz usklađenosti:

¹⁷ Nacionalna strategija održivog razvoja do 2030 (NSOR) usvojena je 2016. godine. Dostupna je na: <https://mrt.gov.me/biblioteka/strategije>

¹⁸ Spisak svih rodno relevantnih ciljeva i indikatora se može naći na: https://unstats.un.org/unsd/demographic-social/gender/documents/14Mar2018_Gender_relevant_SDG_indicators_MB-HSS.pdf.

¹⁹ Članovi 3 i 11 Zakona o rodnoj ravnopravnosti, Službeni list Republike Crne Gore" br. 46/07, „Službeni list Crne Gore", br. 73/10, 40/11, 35/15

Cilj Agende održivog razvoja, tj. Strategije održivog razvoja (NSOR)	Na koji način je ovaj cilj adresiran kroz Nacionalnu strategiju rodne ravnopravnosti (NSRR)
Cilj 5 - Postići ravnopravnost polova i osnažiti žene i djevojčice	S obzirom da je NSRR specifično usmjerena na rodnu ravnopravnost, njome se na navedeni Cilj 5 odgovara horizontalno, kroz sve Operativne ciljeve i mjere.
Cilj 2.1 - Aktivan odnos ključnih aktera prema održivosti razvoja	Ovaj cilj je integrisan u NSRR horizontalno, kroz sve Operativne ciljeve i mjere, gdje su kao ključni nosioci i partneri prepoznate institucije i civilno društvo, koji se bave razvojem ljudskih resursa, kao i društvenih resursa. Pored zaštite prirodnih resursa (kojima se NSRR ne bavi), zaštita i osnaživanje ljudskih i društvenih resursa je neophodno za postizanje održivog razvoja.
Cilj 16b - Promovisati i sprovesti nediskriminatorne zakone i politike za održivi razvoj	S obzirom da se NSRR direktno bavi sprovođenjem antidiskriminacijskih zakona (Zakon o rodnoj ravnopravnosti i Zakon o zabrani diskriminacije, ovaj cilj je integrisan horizontalno, kroz sve Operativne ciljeve i mjere.
Cilj 1.4 - Obezbijediti do 2030 da svi muškarci i žene, a naročito oni koji su siromašni i ranjivi, imaju jednak pristup ekonomskim resursima, kao i osnovnim uslugama, vlasništvu i kontroli nad zemljom, nasljeđivanju, prirodnim resursima, novim tehnologijama i finansijskim servisima, uključujući mikrofinansiranje	Kroz Operativni cilj 3, NSRR će raditi na povećanju nivoa učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup prirodnim i društvenim resursima i dobiti od korišćenja resursa
Cilj 4.3 - Obezbijediti jednak pristup univerzitetskom obrazovanju svim ženama i muškarcima	Kroz Operativni cilj 3, kroz Mjeru 3.6 koja se konkretno odnosi na povećanje učešća žena u STEM oblastima
Cilj 8.8. - Zaštititi radna prava i promovisati sigurno radno okruženje za sve radnike/ce, naročito migrante/kinje i prekarne radnike/ce	Kroz Operativni cilj 3, kroz Mjeru 3.3 koja se tiče sprječavanja diskriminacije po osnovu pola i roda, kao i sprječavanje seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu
Cilj 10.2 - Osnažiti i promovisati socijalnu, ekonomsku i političku inkluziju za sve, nezavisno od pola, starosti, invaliditeta, rase, etniciteta, porijekla, religije, ekonomskog ili drugog statusa	Kroz Operativni cilj 3, kroz Mjeru 3.2 koja se tiče osnaživanja žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovanih i osjetljivih osoba i grupa da učestvuju u ekonomskom životu
Cilj 13.b - Pojačati otpornost i adaptivnost na opasnosti izazvane klimatskim promjenama i prirodnim katastrofama u svim zemljama	Kroz Operativni cilj 3. Mjera 3.7 kojom se planira uvođenje procjena uticaja i sprovođenje mjera prevencije kako bi se umanjio negativan uticaj klimatskih promjena i prirodnih katastrofa na zdravlje žena, muškaraca, osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovanih i posebno osjetljivih osoba i grupa
Cilj 16.7 - Osigurati odgovoran, inkluzivan, reprezentativan i participativan proces donošenja odluka na svim nivoima	Kroz Operativni cilj 3, Mjere 3.1 i 3.2, koje su usmjerene na veće učešće žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u političkom i ekonomskom životu

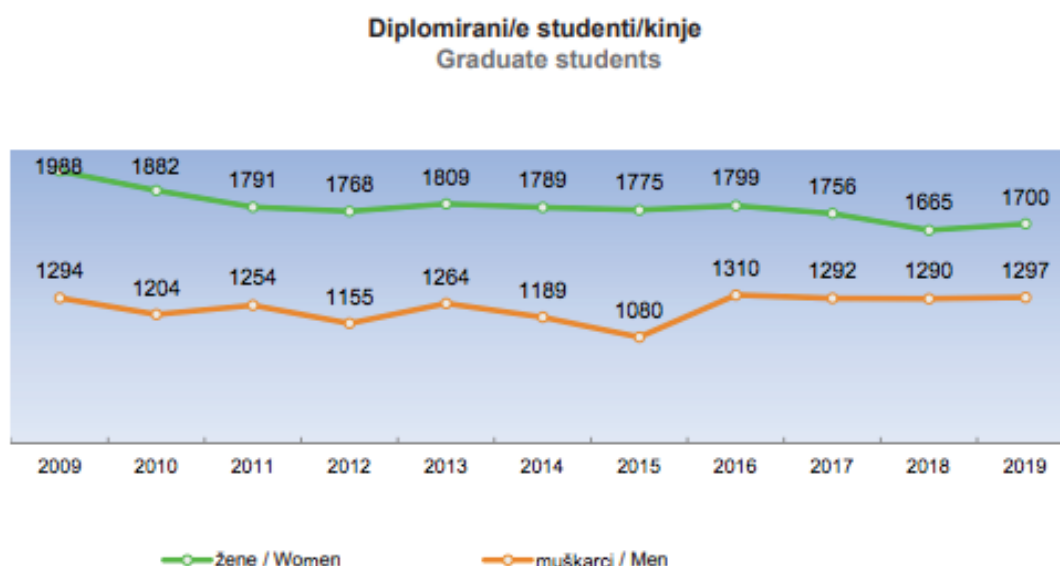
I ANALIZA STANJA

Pregled ključnih dostignuća iz implementacije prethodnog strateškog dokumenta

U cilju sprovođenja zakonskog okvira u oblasti rodne ravnopravnosti, Crna Gora je do sada usvojila i realizovala tri plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti: prvi, koji je obuhvatio period 2010 - 2012, zatim drugi, za period 2013- 2017 i na kraju treći, za period 2017-2021. Ovi strateški dokumenti predstavljali su osnov za sprovođenje politika rodne ravnopravnosti i bili su zasnovani na domaćem pravnom okviru i međunarodnim pravnim instrumentima koji se bave ovim pitanjima. Ipak, analize pokazuju da oni nisu značajno doprinijeli stvaranju boljih uslova u društvu za poštovanje ljudskih prava žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta.

U izvještajima o napretku Crne Gore u procesu pristupanja Evropskoj uniji, Evropska komisija (EK) je u više navrata upozoravala da je u sprovođenju javnih politika u oblasti rodne ravnopravnosti postignut skroman napredak, i izrazila zabrinutost u smislu nedovoljnog uticaja relevantnog zakonodavstva i strateških dokumenata. U izvještaju iz 2020. godine²⁰, konstatuje se da zakonodavni okvir za zaštitu od diskriminacije po osnovu roda ima ograničen uticaj zbog slabog sprovođenja postojećih mjera i nedovoljnoj prioritizaciji rodne ravnopravnosti od strane državnih organa. EK takođe upozorava da većina institucionalnih aktera često ili nije svjesna svojih zakonskih obaveza vezanih za integraciju rodne ravnopravnosti, ili nije dovoljno obučena za primjenu rodno odgovornih politika. U Izvještaju iz 2019²¹ konstatuje se da proces ostaje u velikoj mjeri zavisao od donatora i da nedostaju adekvatni ljudski, tehnički i finansijski resursi za sprovođenje politika. Institucionalni mehanizam za sprovođenje i koordinaciju ne obavlja efektivno svoju koordinacionu i stratešku ulogu, a Crna Gora ne sprovodi CEDAW preporuke za suzbijanje stereotipa i diskriminatornih praksi.

Uvidom u neke od statističkih podataka iz oblasti učešća žena u obrazovanju, na tržištu rada i u politici, moguće je steći opštu sliku o trendovima u ove tri oblasti. Međutim, za sticanje jasnije slike, potrebno je sagledati ove podatke u okviru šireg društvenog konteksta i drugih faktora koji utiču na ravnopravnost, koji su predstavljeni u Analizi stanja. Kada su u pitanju obrazovanje i zaposlenost, ispod su prikazani podaci koje Uprava za statistiku u saradnji sa ministarstvom zaduženim za koordinaciju i sprovođenje politika rodne ravnopravnosti svake druge godine objavljuje u okviru publikacije "Muškarci i žene u Crnoj Gori".²² Iz grafikona se vidi da su od 2009. do 2019. godine žene brojnije među diplomiranim studentima/kinjama, ali da ih je u periodu 2016 - 2019. bilo više među nezaposlenima. Uvidom u publikacije iz ranijih godina, može se ustanoviti da je situacija ista već više od jedne decenije, tj. da su žene u Crnoj Gori obrazovnije, ali manje prisutne na tržištu rada.

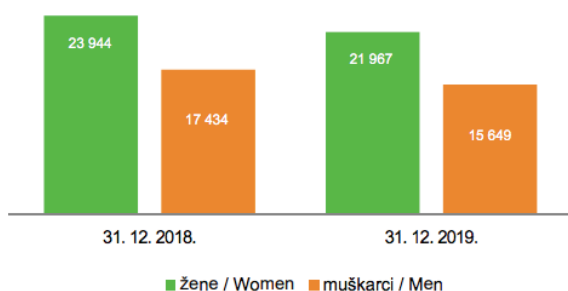
Izvor: Uprava za statistiku

20 Commission Staff Working Report, Montenegro 2020 Report, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/montenegro_report_2020.pdf, str.38

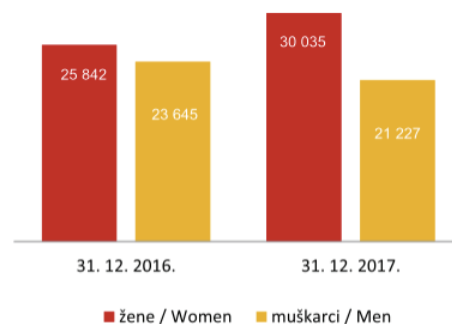
21 <http://www.eu.me/mn/press/saopštenja/pregovori-o-pristupanju/item/3844-izvjestaj-evropske-komisije-o-crnoj-gori-za-2019-godinu>

22 Podatke prikuplja i obrađuje Uprava za statistiku, u saradnji sa Ministarstvom pravde, ljudskih i manjinskih prava, a dostupni su na http://monstat.org/cg/publikacije_page.php?id=212

Broj nezaposlenih na dan 31. 12. 2018. i 31. 12. 2019.
Number of unemployed 31st December 2018 and 31st December 2019

Broj nezaposlenih na dan 31. 12. 2016. i 31. 12. 2017.
Number of unemployed 31st December 2016 and 31st December 2017

Izvor: Uprava za statistiku

Što se tiče učešća žena u politici, uvidom u arhivu Interparlamentarne unije (IPU), koja prati podatke o procentu žena u nacionalnim parlamentima, može se steći uvid u trend učešća žena u političkom odlučivanju. Kao i u slučaju obrazovanja i zapošljavanja, neophodno je sagledati širi kontekst, koji je prikazan u Analizi stanja. Prema podacima IPU može se vidjeti da je od 2006. do 2019. godine ostvaren napredak u Crnoj Gori što se tiče procenta žena u Skupštini Crne Gore, dok je u 2020. godini taj procenat opao. Međutim, čak i u godinama kada je procenat rastao, i dalje nije bio dostignut nivo od 30%, koji predstavlja minimum za učešće žena u političkom odlučivanju. Prema podacima Odbora za rodnu ravnopravnost Skupštine Crne Gore, nakon preraspodjele mandata, procenat žena je u februaru 2021. povećan na 24,69%.

Godina	Procenat žena u Skupštini Crne Gore
2006	8,6%
2007-2010	11,1%
2011	12,3%
2012	17,3%
2013	16,0%
2014-2015	17,3 %
2016-2018	23,5 %
2019	28,4%
2020	22,2%
Februar 2021	24,69 %

Izvor: Arhiva Interparlamentarne unije

U julu 2020. godine, urađena je Evaluacija Plana aktivnosti za postizanje rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori (PAPRR) 2017-2020²⁴. U Evaluaciji se konstatuje da je PAPRR imao brojne nedostatke,²⁵ da je samo djelimično uticao na unapređenje rodne ravnopravnosti i da nije dovoljno artikulirao probleme krajnjih korisnika/ca. Što se tiče planiranih aktivnosti, većina ih je realizovana, ali nije bilo moguće izmjeriti njihove efekte jer su indikatori bili loše postavljeni, šturi, brojčano orijentisani i neupotrebljivi za opis i analizu ostvarenog. U Evaluaciji se takođe konstatuje da je PAPRR bio opterećen velikim brojem oblasti bez neophodne prioritizacije, da je budžet formulisan bez prethodne procjene o raspoloživim budžetskim sredstvima i da nije naznačena adresa odgovornosti za nerealizovane aktivnosti.

Što se tiče specifičnih zaključaka, u Evaluaciji se navodi da pojedini nosioci aktivnosti nijesu učestvovali u izradi PAPRRa, iako su njihova zaduženja/obaveze definisane u dokumentu. Pojedini ciljevi nisu definisani kao "SMART"; većim dijelom su bili zasnovani na procjeni stanja koja sadrži zastarale i neažurirane podatke i informacije, a mjere i aktivnosti su se u određenoj mjeri preklapale sa drugim strateškim dokumentima koji se odnose na osnaživanje

²³ Podaci IPU iz decembra za svaku godinu godinu koja je navedena u tabeli, osim za 2021, gdje su podaci iz februara. Za godine 2006 - 2019, podaci su dostupni na: <http://archive.ipu.org/wmn-e/classif-arc.htm>, dok su od 2019 na dalje dostupni na: <https://data.ipu.org/women-ranking?month=1&year=2021>

²⁴ Autorka Evaluacije je Slavica Striković.

²⁵ Evaluacija PAPRR-a, str. 65-66

žena. Što se tiče međuinstitucionalne saradnje tokom sprovođenja PAPPR-a, u Evaluaciji se ona ocjenjuje kao nezadovoljavajuća, pri čemu se takođe ističe da nije postojala dobra disperzija mjera na lokalni nivo. U Evaluaciji se kaže da se saradnja svodi na rad u radnim grupama i dostavljanje često nesistematizovanih podataka u doba predviđeno za izvještavanje. Sa druge strane, pojedine aktivnosti su prijavljivane Odjeljenju za poslove rodne ravnopravnosti iako one nisu planirane PAPPRom i ostavljano je Odjeljenju da ih u godišnjem izvještaju "smjesti" u odgovarajuću mjeru. Jedan od uočenih nedostataka je i to što ne postoji izvještavanje o utrošku donatorskih i redovnih sredstva, niti sistematizovano prikupljanje statističkih podataka podijeljenih po polu.

Važno je takođe napomenuti da prethodni strateški dokument nije sadržao interseksionalni princip u dovoljnoj mjeri, te da u njemu nisu na adekvatan način tretirana pitanja osoba drugačijih rodni identiteta, kao ni žena koje pripadaju seksualnim i rodni manjinama (LBTQ žene).

Zainteresovane strane

Zainteresovane strane koje učestvuju u sprovođenju, koordinaciji i monitoringu politika rodne ravnopravnosti i zaštiti od diskriminacije po osnovu pola, rodni identiteta, seksualne orijentacije i/ili interseksualnih karakteristika²⁶ u Crnoj Gori su:

Odjeljenje za poslove rodne ravnopravnosti u Ministarstvu pravde, ljudskih i manjinskih prava koordinira aktivnosti vezane za rodnu ravnopravnost u Ministarstvu pravde, ljudskih i manjinskih prava. Odjeljenje sprovodi rodne analize i učestvuje u izradi akcionih planova na nacionalnom i lokalnom nivou, objavljuje podatke vezane za nasilje prati sprovođenje međunarodnih dokumenata i konvencija i preduzima mjere za njihovo inkorporiranje u pravni sistem Crne Gore. Ovaj organ obezbjeđuje sprovođenje principa međuresorske saradnje kroz koordinaciju rada Komisije za sprovođenje i praćenje strategije i akcionog plana za rodnu ravnopravnost, kroz pripremu i organizaciju sastanaka i izradu zaključaka. Princip transparentnosti se obezbjeđuje kroz redovno objavljivanje izvještaja Komisije na web stranici Vlade i resornih ministarstava, kao i kroz periodične sastanke sa nevladinim organizacijama, na kojima se, osim uzajamnog informisanja o preduzetim mjerama i sprovedenim aktivnostima, razmatraju i izvještaji Komisije;

Odbor za rodnu ravnopravnost je stalno tijelo Skupštine nadležno za usvajanje zakona i nadziranje sprovođenja politika u području rodne ravnopravnosti. Ovo tijelo razmatra predloge zakona, drugih propisa i opštih akata koji se odnose na ostvarivanje načela rodne ravnopravnosti, prati primjenu ovih prava kroz sprovođenje zakona i unaprjeđivanje principa rodne ravnopravnosti, posebno u oblasti prava djeteta, porodičnih odnosa, zapošljavanja, preduzetništva, procesa odlučivanja, obrazovanja, zdravlja, socijalne politike i informisanja.

Odbor takođe učestvuje u pripremi, izradi i usaglašavanju zakona i drugih akata sa standardima evropskog zakonodavstva i programima Evropske unije koji se odnose na rodnu ravnopravnost; afirmiše potpisivanje međunarodnih dokumenata koji tretiraju ovo pitanje i prati njihovu primjenu; sarađuje sa odgovarajućim radnim tijelima drugih parlamenata i nevladinim organizacijama iz ove oblasti. Ovaj odbor, kao i druga tijela Skupštine, u skladu sa Poslovníkom Skupštine, može organizovati parlamentarna saslušanja i parlamentarnu istragu radi "kontrole dosljedne primjene ustavnih normi, razjašnjenja važnih pitanja i rješenja iz predloženih ili postojećih akata, događaja i pitanja koja izazivaju nejasnoće u radu državnih organa i organizacija, kao i nadležnih institucija" (Član 72 Poslovnika).

Generalni sekretarijat Vlade, u skladu sa Uredbom o načinu i postupku izrade, usklađivanja i praćenja sprovođenja strateških dokumenata²⁷ predlaže Vladi usvajanje strateškog dokumenta, vrši kontrolu kvaliteta dokumenata i daje mišljenje sa preporukama u odnosu na usklađenost strateškog dokumenta sa planskim i strateškim dokumentima kojima se utvrđuju opšti pravci razvoja na nivou Crne Gore i drugim strateškim dokumentima, sa obavezama iz procesa pristupanja Crne Gore Evropskoj uniji, sektorskim politikama Evropske unije i uslovima korišćenja fondova Evropske unije, kao i usklađenost strukture i sadržaja strateškog dokumenta sa metodologijom razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata.

U skladu sa Zakonom o rodnoj ravnopravnosti, ministarstva i administrativna tijela odredili su službenike/ce koji u okviru svoje nadležnosti obavljaju zadatke koordinatora/ki aktivnosti vezanih za pitanje rodne ravnopravnosti i sudjeluju u pripremi i sprovođenju aktivnosti nacionalnog strateškog dokumenta za rodnu ravnopravnost. U skladu sa nacionalnim strateškim okvirom, opštine razvijaju sopstvene akcione planove za rodnu ravnopravnost

²⁶ Zakon o rodnoj ravnopravnosti prepoznaje samo diskriminaciju po osnovu pola, dok član 2 krovni Zakona o zabrani diskriminacije predviđa širi spektar osnova i to po osnovu: pola, promjene pola, rodni identiteta, seksualne orijentacije i/ili interseksualnih karakteristika.

²⁷ Službeni list CG, br. 54/2018 od 31.7.2018. godine

u cilju rješavanja specifičnosti u svojim lokalnim zajednicama. Svaka opština imenuje lokalnog koordinatora/ku za rodnu ravnopravnost koji će koordinirati sprovođenje odgovarajućeg lokalnog akcionog plana i biti kontakt osoba za saradnju sa odjeljenjem za poslove rodne ravnopravnosti.

Od novembra 2016. na nacionalnom i **lokalnom nivou** imenovano je 106 osoba koje se bave rodnim pitanjima i 13 kontakt osoba u medijima. Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava zaduženo je za komunikaciju sa kontakt-osobama i za koordinaciju njihovog rada u oblasti rodne ravnopravnosti, kao što je izvještavanje o realizaciji programa za sprovođenje akcionih planova za rodnu ravnopravnost u dijelu koji se tiče nadležnosti njihove institucije, koje Ministarstvo objedinjava u jedinstveni izvještaj i šalje ga Vladi. Potpisani su memorandumi o saradnji sa 23 opštine, 18 opština je usvojilo odluke o rodnoj ravnopravnosti, a 10 opština je usvojilo lokalne akcione planove. U budžetima 7 opština izdvojena su posebna sredstva za sprovođenje aktivnosti na polju rodne ravnopravnosti. Od 2012. godine više od 1.700 zaposlenih u lokalnim samoupravama prošlo je obuku o rodnoj ravnopravnosti. Donešeni su lokalni akcioni planovi za LGBT u nekoliko opština (Kolašin, Bijelo Polje, Kotor i Podgorica). Takođe, postoji i mreža kontakt-osoba za LGBT u lokalnim samoupravama, koju čine predstavnici/ce 17 opština. Kontakt-osobe za rodnu ravnopravnost su uglavnom žene i one gotovo uvijek obavljaju druge aktivnosti koje su predviđene kao osnovne sistematizacijom njihovog radnog mjesta. Većina kontakt osoba su službenici/e u odjeljenjima za finansijske i kadrovske i opšte poslove i uglavnom nijesu neposredno uključeni u kreiranje javnih politika i nijesu upoznati da li su javne politike i propisi rodno senzitivni.

Nacionalni savjet za rodnu ravnopravnost je osnovan 2016. godine, kao savjetodavno tijelo koje će pratiti sprovođenje politika rodne ravnopravnosti na nacionalnom i lokalnom nivou. Savjet je do sada okupljao neka od lica koja su bila članovi/ce Komsije za praćenje primjene PAPRRa, dok je izostajao visoko rangirani politički i institucionalni nivo učešća.

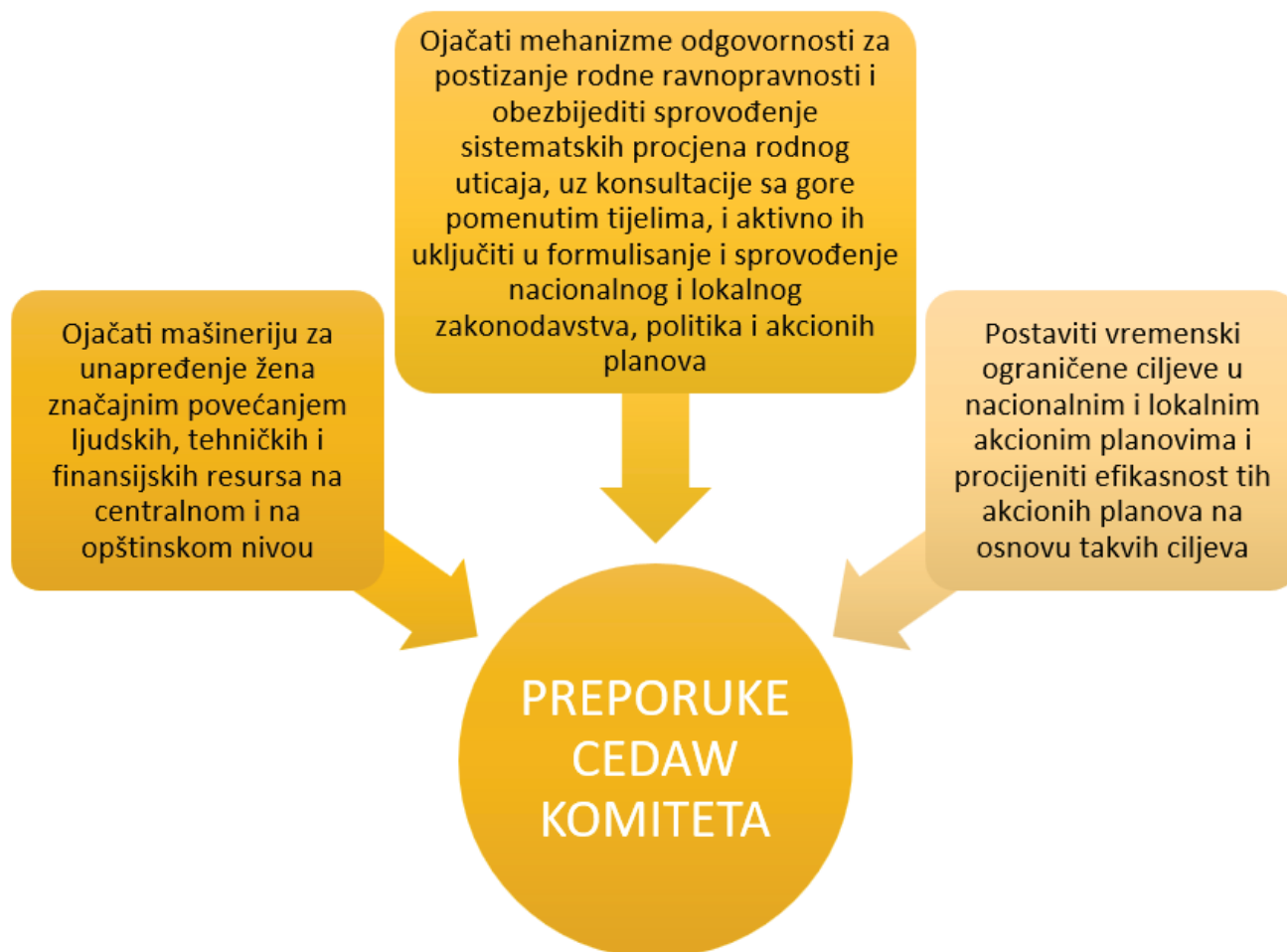
Zaštitnik ljudskih prava i sloboda ovlašten je da rješava pritužbe u vezi sa radom sudova u slučaju odugovlačenja u postupcima, zloupotrebe procesnih ovlaštenja ili neizvršenja sudskih odluka, te da jednom godišnje podnosi izvještaj²⁸ Skupštini Crne Gore u svrhu predstavljanja predmeta u kojima je on/ona postupao/la, statističkog pregleda stanja ljudskih prava i sloboda, preporuka i mjera za unapređenje ljudskih prava i iskorjenjivanje uočenih propusta, kao i procjene stanja u oblasti diskriminacije. Zaštitnik je takođe ovlašten za postupanje u odnosu na rad državnih organa u okviru svojih nadležnosti. Te nadležnosti su od posebne važnosti u smislu postupanja po pritužbama koje se odnose na nasilje u porodici i rodno zasnovano nasilje. Podaci o pritužbama po ovim osnovama dati su u poglavlju koje se odnosi na diskriminaciju po osnovu pola, promjene pola i rodnog identiteta, seksualne orijentacije i/ili interseksualnih karakteristika. Važno je napomenuti da Zaštitnik nema zamjenika/cu koji bi bio/la zadužen/a za pitanja rodne ravnopravnosti.

Uprava za inspekcijske poslove, odnosno konkretno Inspekcija rada, takođe ima mandat da vrši nadzor nad primjenom niza zakona, uključujući Zakon o rodnoj ravnopravnosti, Zakon o zabrani diskriminacije, Zakon o zabrani diskriminacije lica sa invaliditetom, Zakon o zaštiti i zdravlju na radu i Zakon o radu. Prema podacima Uprave sadržanim u Izvještaju o radu za 2019.godinu²⁹, broj sistematizovanih radnih mjesta za inspektore/ke rada je 53 (37 za oblast radnih odnosa, uključujući i glavnu inspektorku i 16 za oblast zaštite i zdravlja na radu). Zaposlena su ukupno 42 inspektora/ke, od čega je 32 za oblast radnih odnosa, uključujući i glavnu inspektorku i 10 za oblast zaštite i zdravlja na radu. Prema informaciji dobijenoj od Uprave za inspekcijske poslove u svrhu izrade ove Strategije, Inspekcija rada vodi evidenciju o primljenim inicijativama vezanim za diskriminaciju, kao i o kontrolama po osnovu diskriminacije, te utvrđenim nepravilnostima, a statistike iz tih evidencija proslijeđuje nadležnom ministarstvu. Podaci su rodno desegregirani, osim u slučajevima kada je podnijeta kolektivna inicijativa, ili anonimna prijava.

Ostali glavni akteri u implementaciji politika rodne ravnopravnosti su nevladine organizacije koje sprovode programe zaštite ženskih ljudskih prava, unapređivanja rodne ravnopravnosti, zaštite od nasilja i programe za osnaživanje žena. Ove organizacije imaju višegodišnje iskustvo u radu sa žrtvama i njihovi rezultati rada, kao i preporuke iz istraživanja koja rade, predstavljaju dragocjen izvor podataka za kreiranje politika za zaštitu od diskriminacije i zaštitu od nasilja. Takođe, organizacije za zaštitu prava žena i rodnu ravnopravnost već godinama unazad rade izvještaje o sprovođenju UN Konvencije za zaštitu od svih vrsta diskriminacije (CEDAW), kao i izvještaj o sprovođenju Konvencije Savjeta Evrope za sprječavanje i borbu protiv nasilja u porodici i nasilja nad ženama (Istanbulska konvencija). Sa druge strane, brojna ženska poslovna udruženja i finansijske institucije koje rade na pružanju podrške ženskom preduzetništvu i osnaživanju žena za učešće u ekonomskom životu, takođe redovno rade istraživanja čije su preporuke ugrađene u posebne politike i strategije za podršku ženskom preduzetništvu.

CEDAW Komitet upozorio je Crnu Goru da je potrebno raditi na poboljšanju efikasnosti nacionalnih mehanizama.

izveštaju iz 2017³⁰, Komitet konstatuje da postoji “nedostatak efikasnih procjena rodno uticaja od strane tijela koja čine dio nacionalnog mehanizma u vezi sa sprovođenjem zakona i budžetiranja, i u velikoj meri simbolična uloga tih tijela, što pokazuje slab status Nacionalnog savjeta za rodnu ravnopravnost, koji nije konsultovan tokom formulisanja Nacionalnog akcionog plana za rodnu ravnopravnost, 2017-2021, i navodno pasivna uloga parlamentarnog Odbora za rodnu ravnopravnost”. U daljem tekstu, Komitet preporučuje:

Stepen rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori u poređenju sa zemljama-članicama EU

Poređenje stanja rodne ravnopravnosti sa zemljama - članicama EU omogućeno je kroz praćenje stanja u pojedinim domenima koje pokriva instrument za praćenje ravnopravnosti, čiju je metodologiju razvio Evropski institut za rodnu ravnopravnost (EIGE) i koji se u zemljama EU primjenjuje od 2013. godine. Razvoj Indeksa u Crnoj Gori započeo je 2016. godine, potpisivanjem memoranduma o saradnji između Ministarstva za ljudska i manjinska prava i Uprave za statistiku Crne Gore (MONSTAT), kojim je definisana obaveza MONSTAT-a da obračuna Indeks rodne ravnopravnosti za Crnu Goru u skladu sa EIGE metodologijom korišćenja nacionalnih i evropskih izvora podataka.

Indeks za Crnu Goru objavljuje se prvi put 2019. godine³¹. Indeks ne predstavlja samostalno istraživanje, već kompilaciju podataka iz ostalih istraživanja. Rezultati su dobijeni na osnovu mjerenja 31 indikatora, koji pokrivaju sljedeće domene: rad, novac, znanje, vrijeme, moć i zdravlje.

30 Drugi periodični izvještaj CEDAW Komiteta, podniet na 1512. i 1513. zasijedanju u julu 2017.

31 Autor indeksa je MONSTAT, a autorka Analize indeksa je dr Olivera Komar. Više informacija na linku: <https://www.monstat.org/cg/page.php?id=1768&pageid=55>

- U oblasti **rada** daje se odgovor na pitanje u kojoj mjeri žene i muškarci mogu da imaju koristi od jednakog pristupa zaposlenju i dobrim uslovima rada. Odgovor se dobija mjerenjem učešća žena u radu (stopa zaposlenosti i trajanja radnog vijeka), segregacijom i kvalitetom rada (sektorska segregacija, mogućnosti uzimanja slobodnih sati i indeksom izgleda u karijeri).
- U oblasti **novca**, odgovara se na pitanje kolika je razlika između muškaraca i žena kada je u pitanju njihova zarada za rad koji obavljaju i kako je taj novac distribuiran u smislu siromaštva i bogatstva. U svrhu davanja odgovora, mjeri se učešće žena u korišćenju finansijskih resursa (srednja mjesečna zarada i srednji ekvivalentni neto prihod), kao i ekonomska situacija (udio kvintila prihoda i rizik od siromaštva).
- U oblasti **znanja**, odgovara se na pitanje kolika je nejednakost između muškaraca u žena u obrazovnim postignućima i segregaciji u različitim oblastima obrazovanja, pa se mjeri postignuće i učešće žena i muškaraca u obrazovanju (procenat studenata/kinja koji završe tercijarno obrazovanje, učešće u formalnom i neformalnom obrazovanju, kao i procenat studenata/kinja na tercijarnom nivou u oblasti obrazovanja, zdravstvene i socijalne zaštite, humanističkih nauka i umjetnosti).
- U oblasti **vremena**, nastoji se saznati koliko vremena poslije posla se provede u obavljanju kućnih poslova i staranju o izdržavanim članovima porodice, a koliko ostane za sport, kulturu, rekreaciju ili druge aktivnosti, pa se u ovoj oblasti mjeri koliko vremena žene i muškarci provode na poslovima staranja (staranje o djeci, starijim osobama i osobama sa invaliditetom, kuvanje i kućni poslovi), a koliko su u prilici da svoje slobodno vrijeme koriste za društvene aktivnosti (sport, kultura i rekreacija, volonterski rad i dobrotvorne aktivnosti).
- Oblast **moći** se definiše kroz pitanje o stepenu rodne ravnopravnosti u odlučivanju u političkom, ekonomskom i društvenom životu. Što se tiče političkog života, u obzir se uzima procenat ministarki, poslanica i odbornica.

Ukupna vrijednost, tj. ukupan stepen rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori, iskazana kroz indeksne poene iznosi 55, što je mnogo niže od prosjeka u 28 zemalja članica EU, koji ima vrijednost od 67,4. Rezultati mjerenja pokazuju da su "na nacionalnom nivou, žene u Crnoj Gori najmanje jednake u odnosu na muškarce kada je riječ o moći, za kojom slijede vrijeme, znanje, novac i rad. Žene su najviše jednake sa muškarcima u oblasti zdravlja. Na nivou 28 država članica EU redosljed je sličan, ali ne i isti. Žene u EU su takođe najmanje jednake sa muškarcima kada je riječ o moći, za kojom u 28 država EU slijede znanje, vrijeme, rad, novac i na kraju zdravlje"³²

Domen	Crna Gora	EU prosjek
Rad	65,2	72
Novac	59,7	80,4
Znanje	55,1	63,5
Vrijeme	52,7	65,7
Moć	35,1	51,9
Zdravlje	86,9	88,1
UKUPNA vrijednost	55	67,4

Tabela 7: Poređenje stepena rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori sa prosjekom u EU, po pojedinačnim domenima u 2019. godini. Izvor: MOSTAT

Detaljniji podaci za Crnu Goru prikazani su u pojedinačnim poglavljima Analize stanja. Generalni zaključci koji se na osnovu Indeksa mogu izvesti o ravnopravnosti žena i muškaraca u Crnoj Gori su sljedeći:

- Stepem učešća žena u radnoj snazi raste, ali trajanje radnog vijeka kod žena je kraće. Žene se uglavnom nalaze na niže plaćenim zanimanjima i pokazuju tendenciju da ne napreduju po hijerarhiji odlučivanja istom brzinom kao i muškarci. Iako su više opterećene kućnim poslovima i staranjem o izdržavanim članovima porodice, ženama je teže da naprave pauzu tokom radnog vremena da bi se bavile ličnim stvarima. Žene su u porodici najčešće primarne osobe koje se staraju o drugima, ali imaju manje slobodnog vremena, pa manje vremena provode baveći se sportskim, kulturnim ili rekreativnim aktivnostima. Uprkos naporima za podsticanje zapošljivosti i preduzetništva, žene su još uvijek daleko od toga da budu ravnomjerno zastupljene među vlasnicima preduzeća i menadžerima. Postoji značajna razliku u zaradama muškaraca i žena.

- Jedini domen u kojem su žene prema nekim indikatorima nadmašile muškarce je obrazovanje. U posljednjih nekoliko godina diplomiralo je više žena nego muškaraca. Međutim, obrazovanje još uvijek ne znači i bolja radna mjesta. Ukupni nivo učešća oba pola u neformalnom obrazovanju prilično je nizak - 13,3%. U oblasti pedagogije, zdravstva i humanističkih nauka, i umjetnosti značajno je više studentkinja - 29% u odnosu na 15,3% muških kolega. Žene tradicionalno značajno manje upisuju studije prirodnih nauka, tehnologije;
- Iako je zabilježeno da je jednakost između žena i muškaraca najveća u domenu zdravlja, taj domen ne obuhvata sve relevantne nivoe nejednakosti povezane sa zdravljem u Crnoj Gori. Procenat žena u zakonodavnim organima se povećao zbog sistema kvota. Međutim, cilj koji je utvrdila Nacionalna strategija održivog razvoja još je daleko od projektovane vrijednosti (40%). Procenat žena na pozicijama izvršne vlasti ili na pozicijama ekonomske moći je i dalje vrlo nizak.

Primjena postojećeg normativnog okvira za sprovođenje politike rodne ravnopravnosti, zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda

Orodnjenost javnih politika

Članovima 3 i 11 Zakona o rodnoj ravnopravnosti³³ propisano je da su državni organi, organi državne uprave i lokalne samouprave, javne ustanove, javna preduzeća i druga pravna lica koja vrše javna ovlašćenja, kao i privredna društva, druga pravna lica i preduzetnici/ce dužni da, radi postizanja rodne ravnopravnosti, u svim fazama planiranja, donošenja i sprovođenja odluka, kao i preduzimanja aktivnosti iz svoje nadležnosti ocjenjuju i vrednuju uticaj tih odluka i aktivnosti na položaj žena i muškaraca, dok se Članom 13b propisuje obaveza organa da obezbijede edukaciju zaposlenih o rodnoj ravnopravnosti. Međutim, većina sektorskih politika nije rodno senzitivna i ne sadrži ciljeve, aktivnosti, indikatore i budžet koji su orijentisani na osnaživanje žena, osoba različitih polnih i rodni identiteta, niti posebno osjetljivih grupa kao što su Romkinje i Egipćanke, osobe sa invaliditetom, žene sa sela itd. Međutim, Zakon ne propisuje sankciju za nepoštovanje ove mjere, pa je većina dokumenata javne politike neorodnjena. Iako ozbiljna analiza orodnjenosti nacionalnih javnih politika tek treba da uspije, preliminarna bazična provjera urađena za potrebe donošenja ove Strategije ukazuje na to da 73.2% nacionalnih sektorskih strateških dokumenata ni na koji način ne tretiraju pitanje rodne ravnopravnosti.

Prema istraživanju Odbora za rodnu ravnopravnost i Ministarstva za ljudska i manjinska prava sprovedenom 2013. god, većina javnih službenika/ca ne razumije koncept pristupa zasnovanog na ljudskim pravima niti integrisanje rodne perspektive/orodnjavanje javnih politika. Štaviše, smatraju ga nebitnim jer, kako ističu, "zakon garantuje jednakost za sve". Kako nakon 2013. godine nije bilo sličnih istraživanja, teško je dati ocjenu da li je i koliko došlo do promjene u međuvremenu. Međutim, ranije iznijet podatak o tome da Uprava za kadrove na godišnjem nivou organizuje mali broj seminara za državne službenike/ce i namještenike/ce iz oblasti rodne ravnopravnosti, te da ova vrsta obuke nije obavezna i nije predviđena za novoprimitelne službenike/ce i namještenike/ce, ukazuje na potrebu da se aktivnije pristupi ovom pitanju. U skladu sa tim, u ovoj Strategiji su predviđene mjere i aktivnosti koje imaju za cilj podizanje kapaciteta institucija za sprovođenje politika rodne ravnopravnosti.

NVO Institut alternativa objavio je krajem 2020. godine studiju "Orodnjavanje javnih politika: Primjeri iz Crne Gore"³⁴ u kojoj su analizirana tri ključna zakona kojima se regulišu neka od najvažnijih pitanja u vezi sa pristupom žena prirodnim i društvenim resursima - zapošljavanje, preduzetništvo i zdravstvena zaštita, kao i jednako uživanje benefita koje ti resursi mogu da omogućiti: Zakon o radu, Zakon o privrednim društvima i Zakon o obaveznom zdravstvenom osiguranju. U Analizi je konstatovano da sam proces izrade zakona nije dovoljno inkluzivan, tj. da ne uzima u obzir potrebe ciljnih grupa i krajnjih korisnika/ca, što ih već u startu čini nedovoljno rodno odgovornim. Takođe, zakonima nije prethodila detaljna analiza uticaja, koja bi mogla da pokaže područja ranjivosti i područja potencijala za pristup resursima i uživanje dobrobiti od tih resursa za sve društvene grupe. Dalje, iako je javna rasprava obavezan dio svakog procesa donošenja zakona, u Analizi se konstatuje da ona nije imala proaktivan pristup u traženju doprinosa zainteresovanih strana. Takođe, proces diskusije o zakonima u skupštinskim odborima i na plenumu nije sadržao rodnu komponentu, a mišljenje koje je Odbor za rodnu ravnopravnost dao u vezi sa orodnjenošću ovih zakona je bilo pozitivno.

³³ „Službeni list Republike Crne Gore” br. 46/07, „Službeni list Crne Gore”, br. 73/10, 40/11, 35/15

³⁴ Analiza je nastala u okviru projekta "Orodnjavanje, a ne prebrojavanje: Javne politike i rodna ravnopravnost u Crnoj Gori", koji Institut alternativa sprovodi uz finansijsku podršku Ministarstva za ljudska i manjinska prava Crne Gore. Autorka Analize je Nikoleta Pavićević

Vestminsterska fondacija za demokratiju objavila je 2020. godine Analizu orodnjavanja lokalnih akcionih planova Crnoj Gori³⁵ koja je imala za cilj utvrđivanje nivoa orodnjavanja javnih politika na nivou lokalne zajednice koje se bave inkluzijom ranjivih grupa stanovništva. Izvještajem su obuhvaćeni lokalni akcioni planovi koji se bave inkluzijom žena, lica sa invaliditetom, pripadnika romske i egipćanske zajednice, mladih, stanovnika ruralnih zajednica i LGBTQ pripadnika u 24 crnogorske opštine. Glavni nalazi ove analize, jednako kao i prethodno pomenuta Analiza Instituta aternativa, jasno ukazuju na sistemske nedostatke kada je u pitanju inkluzivnost samog procesa usvajanja dokumenata. Takođe, na lokalnom nivou ne postoji razumijevanje šta znači orodniti dokument, pa se najveći broj planova orodnjavanja svodi na uključivanje određenog broja pripadnika/ca oba pola u radnu grupu, ili korišćene rodno senzitivnog jezika. Lokalni planovi se prave bez prethodnih analiza stanja i analiza uticaja lokalnih politika, statistike i baza podataka.

Od 2020. godine se uvode propisi koji predstavljaju dobar početni korak u pravcu uvođenja rodno odgovornih lokalnih politika, uključujući i rodno odgovorno budžetiranje³⁶. Naime, Ministarstvo finansija je donijelo Uputstvo o pripremi i procjeni analize uticaja odluka i drugih propisa organa lokalne samouprave³⁷ koje uključuje i rodnu dimenziju. U Članu 2 se kaže da Analiza uticaja propisa obuhvata "definisanje problema odnosno ciljeva koji se predloženim propisom žele riješiti, identifikovanje i analiziranje opcija za rješavanje tih problema, procjenu fiskalnog uticaja, procjenu uticaja propisa na rodnu ravnopravnost, konsultacije zainteresovanih strana, monitoring i evaluaciju". Kroz naredne članove se takođe kaže da se rodna ravnopravnost mora uzeti u obzir prilikom definisanja problema, ciljeva, kao i opcija za rješavanje problema. Takođe, Savjet za konkurentnost je pripremio Priručnik za procjenu propisa na rodnu ravnopravnost, što predstavlja značajan početni korak ka orodnjavanju politika na centralnom i lokalnom nivou.

Kada su u pitanju posebno marginalizovane grupe žena, kao i one koje su izložene višestrukoj (intersekcionalnoj) diskriminaciji - žene sa invaliditetom, one koje žive u ruralnim sredinama, nezaposlene, pripadnice etničkih manjinskih zajednica i seksualnih manjina, lokalni akcioni planovi rijetko uzimaju u obzir ove grupe i njihov položaj i potrebe. Posebno je indikativan nalaz da čak i kada su u pitanju akcioni planovi za postizanje rodne ravnopravnosti, ciljevi, aktivnosti i mjere često ne uzimaju u obzir ove podgrupe. Takođe, akcioni planovi za mlade gotovo nikad ne razmatraju interese i poziciju mladih žena iz ovih grupa.

Kadrovska osposobljenost za sprovođenje politika rodne ravnopravnosti

U januaru 2020., Kancelarija UNDP-a u Crnoj Gori objavila je rezultate istraživanja o orodnjenosti javnih politika³⁸, u kojem se navodi da većina predstavnika/ca institucija, čak ni oni koji obavljaju funkciju kontakt osobe za rodnu ravnopravnost, ne raspolaže objedinjenim podacima o ukupnom broju zaposlenih u njihovoj instituciji/organu koji su prošli kroz obuke iz oblasti rodne ravnopravnosti, niti o procentu onih koji su prošli takve obuke u poslednjih godinu dana. Preciznu evidenciju o obukama koje se sprovode u okviru Programa stručnog osposobljavanja i usavršavanja državnih službenika i namještenika, kroz Kadrovski informacioni sistem vodi Uprava za kadrove koja i organizuje ove obuke. Naime, u okviru Programa stručnog usavršavanja na godišnjem nivou uglavnom je predviđeno nekoliko redovnih, opštih obuka iz oblasti rodne ravnopravnosti, ali je, ukoliko postoji veće interesovanje, na zahtjev državnog organa ili organa lokalne samouprave moguće organizovati obuke i češće. Međutim, ova vrsta obuke nije obavezna za novoprimitljene službenike/ce i namještenike/ce. U toku je prva faza novog plana obuka u okviru koje se radi na edukaciji i uspostavljanju sistema trenera i trenerica za rodnu ravnopravnost u institucijama.³⁹ U izvještaju Uprave za kadrove iz 2019. godine⁴⁰ navedeno je da je u toj godini održano 6 obuka iz rodne ravnopravnosti u kojima su učestvovala 62 službenika /ce Uprave policije.

Usljed nedovoljne kadrovske opremljenosti i nedostatka tehničkih i materijalnih kapaciteta, kao i izostanka efektivne i efikasne saradnje i koordinacije, sprovođenje dosadašnjih strateških i akcionih planova je više bilo bazirano na ad hoc rješenjima, nego na koordiniranom sistemskom pristupu. Tako se često događa da pojedina istraživanja i aktivnosti koja su povjerena ekspertima/kinjama ili organizacijama, ne budu dovoljno iskorištena

35 Autor/ke Analize su Olivera Komar i Slaven Živković e ženskog, a 43,3% muškog pola.NSTAT, z 2012 godine, Gori postoji razlika u zaradama između muškaraca i žena se može naći na

36 Rodno odgovorno budžetiranje (ROB) predstavlja inovativni alat javne politike kojim se procjenjuje uticaj politika i budžeta iz rodne perspektive i osigurava da oni ne produbljaju rodnu neravnopravnost, već da doprinose ravnopravnijem društvu za žene i muškarce. ROB ima za cilj da zatvori „jaz u implementaciji“ koji postoji u zemljama u kojima su usvojeni zakoni i politike za unapređenje rodne ravnopravnosti, ali se u praksi ne sprovode u potpunosti.

37 Službeni list Crne Gore, br. 105/20 od 29.10.2020

38 Istraživanje o orodnjenosti (gender mainstreaming) - IPSOS Strategic Marketing i UNDP, januar 2020.

39 Istraživanje, str.172

40 <https://uzk.gov.me/biblioteka/izvjestaji>

za izgradnju kapaciteta institucija. Takođe, postojeći mehanizmi za saradnju sa nevladinim organizacijama, koji se uglavnom svode na formalnu razmjenu informacija o tome ko je šta uradio, nisu dovoljno iskorišteni za izgradnju institucionalnih mehanizama za rodnu ravnopravnost.

Najbolji način za definisanje jasnih pravila na koji način bi trebalo da se odvija međuinstitucionalna saradnja u pojedinim oblastima je izrada protokola o saradnji, gde su jasno definisane nadležnosti i koraci u postupanju, kao i način na koji institucije razmjenjuju informacije, sprovode postupke i imaju stalan uvid u razvoj postupka. Protokoli takođe omogućavaju da se prava osoba u postupku (oštećene strane, žrtve, potencijalne žrtve i sl.) maksimalno zaštite i da institucije efikasno i efektivno postupaju. Pozitivan primjer u tom smislu je Protokol o postupanju u slučajevima nasilja u porodici, koji je donešen 2019. godine i usklađen sa Istanbulskom konvencijom.

Institucionalna zaštita od diskriminacije po osnovu pola, promjene pola i rodnom identitetu, seksualne orijentacije i/ili interseksualnih karakteristika⁴¹

Članom 4 Zakona propisuje se zabrana diskriminacije po osnovu pola i bliže objašnjava sadržaj i značenje ovog pojma. Izvještaji Zaštitnika ljudskih prava pokazuju da veoma mali broj osoba podnosi predstavke o diskriminaciji po osnovu pola i roda, što ukazuje na činjenicu da žene i osobe drugačijih rodni identiteta nijesu dovoljno upoznate sa svojim pravima i da je potrebno raditi na njihovom informisanju i osnaživanju da se u slučaju diskriminacije obrate Zaštitniku.

Tokom posljednje četiri izvještajne godine (2016 - 2019) Zaštitnik ljudskih prava i sloboda je u radu imao ukupno 109 pritužbi zbog diskriminacije po osnovu pola. Osnov pritužbi je u najvećem broju slučajeva bilo rodno zasnovano nasilje (39 pritužbi), materinstvo (30), pol, promjena pola i rodni identitet (19), rad i zapošljavanje (8), a najmanje po osnovu govora mržnje (1) i obrazovanja (1). U tabeli ispod je prikazana struktura pritužbi po godinama.

Godina	Broj pritužbi	Osnov pritužbi
2019	21	7 u oblasti rada i zapošljavanja 1 u oblasti obrazovanja 13 rodno zasnovano nasilje
2018	37	16 po osnovu pola, promjene pola i rodnog identiteta 11 rodno zasnovano nasilje
2017	25	11 rodno zasnovano nasilje 1 govor mržnje 1 ostvarivanje prava na jednaku zaradu za rad jednake vrijednosti 1 nije utvrđena diskriminacija 11 materinstvo/trudnoća u radu
2016	26	3 po osnovu pola 19 materinstvo 4 rodno zasnovano nasilje

Tabela 1: Postupci pred institucijom Zaštitnika ljudskih prava i sloboda zbog diskriminacije po osnovu pola i roda u periodu 2016-2019.

⁴¹ Zakon o rodnoj ravnopravnosti prepoznaje samo diskriminaciju po osnovu pola, dok član 2 krovnog Zakona o zabrani diskriminacije predviđa širi spektar osnova i to po osnovu: pola, promjene pola, rodnog identiteta, seksualne orijentacije i/ili interseksualnih karakteristika.

Što se tiče daljih postupaka pred crnogorskim sudovima, prema informacijama dobijenim od Kancelarije Zaštitnika u svrhu izrade ove Strategije, Sudski savjet je izvijestio Zaštitnika da je u posljednje 4 godine pokrenut 21 postupak po osnovu diskriminacije, i to: 5 tužbi tokom 2016. godine, 9 parnica u 2017. godini, i 6 parnica u 2018. godini, dok je u 2019. godini podnijeta 1 tužba. Prema riječima Zaštitnika, „ovi podaci nijesu dovoljno detaljni i ne ukazuju na osnove i područja diskriminacije, niti daju podatak o postupcima koji su prenijeti iz prethodne godine“.

U Crnoj Gori ne postoji objedinjena baza podataka o slučajevima diskriminacije, koja bi uključivala metodološki uporedive podatke, iako je još 2014. godine Pravilnikom o sadržaju i načinu vođenja posebne evidencije o slučajevima prijavljene diskriminacije⁴² predviđeno njeno uspostavljanje. Jedinstvena baza bi trebalo da sadrži podatke sudova, državnih tužilaštava, organa za prekršaje, Uprave policije i Uprave za inspekcijske poslove o pokrenutim postupcima i donijetim odlukama u vezi sa diskriminacijom. Podaci bi trebalo da budu organizovani tako da se može pratiti koja vrsta diskriminacije je u pitanju, na koji način i u kom vremenskom periodu je slučaj procesuiran kroz institucije, koja je vrsta zaštite pružena žrtvi diskriminacije i koja vrsta sankcije je propisana za počinioce/teljku.

Zaštita od diskriminacije po osnovu pola i roda na radnom mjestu takođe nije uspostavljena u punom obimu. Iako je Zakonom o radu ova oblast donekle regulisana kroz članove koji tretiraju zabranu diskriminacije i mobinga, većina institucija i dalje nema pravilnike i protokole koji bi garantovali da se eventualne povrede ovih članova procesuiraju na način koji će u potpunosti zaštititi žrtvu, a počinioce sankcionisati. CEDAW komitet u Izvještaju iz 2017. preporučuje Crnoj Gori da razvije sistem koji bi bio povjerljiv i bezbjedan za osobe koje su diskriminisane po osnovu pola i roda na radnom mjestu, a koji bi im omogućio da prijavljuju slučajeve diskriminacije i kroz koji bi se na vrijeme i efikasno sankcionisali počinioce i spriječila dalja diskriminacija. CEDAW takođe preporučuje Crnoj Gori da primijeni politiku nulte tolerancije prema diskriminaciji i nasilju nad lezbejkama, biseksualnim i trans ženama, uključujući procesuiranje i primjenu adekvatnih kazni za počinioce, kao i da olakša pravno prepoznavanje roda, uključujući uklanjanje preduslova da se trans osobe podvrgnu sterilizaciji.

Prema podacima Uprave za inspekcijske poslove (Izvještaj o radu za 2019. godinu), navedeno je da se u 2019. godini najveći broj inicijativa iz oblasti radnih odnosa odnosio na: nezaključivanje ugovora o radu, neprijavljivanje zaposlenih na obavezno socijalno osiguranje, neredovnu isplatu zarada i uplatu doprinosa, uskraćivanje prava na odmore (u toku dnevnog rada, sedmičnog i godišnjeg), dok su se u dijelu zaštite i zdravlja na radu odnosile na: neprimjenjivanje propisanih mjera zaštite i zdravlja na radu (prvenstveno na gradilištima i u trgovini), i neostvarivanje prava po osnovu povrede na radu. Od ukupnog broja inicijativa, 13 se odnosilo na mobing (sedam muškaraca i šest žena), a Inspekcija rada je utvrdila nepravilnost u osam slučajeva u dijelu nepoštovanja zakonske procedure za zaštitu od mobinga kod poslodavca (neodređivanje posrednika za vođenje postupka kod poslodavca, neobavješćavanje zaposlenih o prepoznavanju, postupku i načinu zaštite od mobinga), koje su otklonjene po ukazivanju inspektora. U ostalim slučajevima nijesu konstatovane nepravilnosti iz nadležnosti Inspekcije rada. Utvrđivanje radnji i ponašanja koja imaju obilježja mobinga nije u nadležnosti inspekcije, pa su podnosioci inicijativa upućivani na sudsku zaštitu ili zaštitu pred Agencijom za mirno rješavanje radnih sporova, kao i na Zaštitnika ljudskih prava i sloboda. Na prijavu diskriminacije odnosilo se osam inicijativa, po kojima je pokrenut postupak inspekcijskog nadzora i nakon provjere navoda nijesu utvrđene nepravilnosti, odnosno povrede prava iz radnog odnosa kroz diskriminaciju zaposlenih.

Kako je istaknuto u Istraživanju o trenutnom položaju žena i muškaraca u Crnoj Gori⁴³ sprovedenom u oktobru 2020. za potrebe pripreme ove Strategije, „ukupnoj slici stanja rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori doprinosi činjenica da je Crna Gora prema podacima Populacionog fonda Ujedinjenih nacija, među četiri države svijetu u kojima je došlo do najizraženijeg disbalansa rođene muške i ženske djece, usljed selektivnih abortusa“. Od 2013. godine Crnoj Gori stižu stalna upozorenja od Savjeta Evrope da je neophodno uspostaviti jaču kontrolu u ovoj oblasti, kako bi se smanjila neproporcionalnost između broja živorođene muške i ženske djece - umjesto prirodnog omjera od 102-103 dječaka na 100 djevojčica, u Crnoj Gori se, prema godišnjim statistikama koje radi MONSTAT, samo u posljednjih 20 godina rađa u prosjeku 109 dječaka na 100 djevojčica. Radi ilustracije, prema rezultatima Popisa stanovništva, domaćinstava i stanova, u 2011. godini je u Crnoj Gori bilo 620 029 stanovnika, od čega su 50,61% ili 313 793 žene, a 49,39% ili 306 236 muškarci, pri čemu su žene činile većinu u starosnoj kategoriji od preko 65 godina (57,6%), a manjinu u starosnoj kategoriji 0-17 godina (48,1%)⁴⁴

Kada je u pitanju diskriminacija posebno osjetljivih osoba i grupa, kao i višestruka diskriminacija, izvještaji međunarodnih organizacija ukazuju na mnoge aspekte kršenja ljudskih prava usljed nedostatka odgovarajućih politika i/ili neadekvatnog sprovođenja postojećih. Na primjer, kada su u pitanju žene sa invaliditetom, Komitet za prava osoba sa invaliditetom (CRPD) je u Zaključnim zapažanjima o inicijalnom izvještaju Crne Gore, objavljenim

⁴² Službeni list Crne Gore, br. 050/14 od 28.11.2014

⁴³ Autorka Slavica Striković, ekspertkinja OEBS-a

⁴⁴ <https://monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/MONTENEGRO%20-%20CRNOGORSKI.pdf>

u avgustu 2017. godine⁴⁵ između ostalog preporučio državi da uključi perspektivu invaliditeta u zakonodavstvo, politike i programe rodne ravnopravnosti, kao i rodnu perspektivu u zakonodavstvo i politike invalidnosti, te da razvije specijalizovane politike za ovu osjetljivu grupu. Komitet je takođe ukazao na nedostatak specifičnih podataka o položaju žena i djevojčica sa invaliditetom. Takođe, u Zaključcima Evropske komisije protiv rasizma i netolerancije (ECRI) usvojenim u junu 2017. godine⁴⁶, izražava se zabrinutost zbog činjenice da mediji prenose stereotipne ili čak ponižavajuće slike žena. ECRI upozorava na posebnu opasnost od širenja govora mržnje usmjerenog na žene zbog njihovog pola, seksualne orijentacije i rodnog identiteta, koji je često povezan sa jednom ili više drugih karakteristika (religija, starost ili etničko porijeklo), jer on direktno utire put nasilju. U skladu sa tim, mjere i aktivnosti u ovoj strategiji prepoznale su ovu ciljnu grupu.

Istraživanje o iskustvima LGBTI osoba u Jugoistočnoj Evropi⁴⁷, ukazuje da je 80% transrodnih osoba doživjelo diskriminaciju tokom 2017. godine u zemljama Zapadnog Balkana. Od ovog broja, samo 8% ispitanika/ca je prijavilo slučaj diskriminacije. Najčešći razlozi za neprijavljivanje diskriminacije su skeptičnost da će se išta promijeniti ili uraditi (60%), otpor da otkriju svoj identitet (39%), kao i strah od diskriminacije i podsmijavanja (38%). Najčešće su one osobe koje su prijavile slučaj, prijave podnosile policiji (samo 36% prijavljenih slučajeva). Ista studija ukazuje da je samo 18% LGBTI osoba otvoreno po pitanju svoje seksualne orijentacije ili rodnog identiteta na poslu, dok 38% transrodnih osoba ukazuje da je doživjelo diskriminaciju na poslu zbog činjenice da su trans.

Rodno zasnovano nasilje predstavlja jedan od najozbiljnijih problema i jedan od najizrazitijih oblika rodne diskriminacije. Shodno istraživanjima SOS linije za pomoć ženama i djeci žrtvama nasilja iz Nikšića, koji sprovodi aktivnosti oko nacionalne SOS linije, svaka druga žena u Crnoj Gori je preživjela neku vrstu nasilja u porodici, od čega su jedna od pet preživjele nasilje u prošloj godini.⁴⁸ Iako je država preduzela neohodne korake za rješavanje ovog pitanja, uključujući usvajanje Zakona o zaštiti od nasilja u porodici⁴⁹ ratifikaciju Konvencije Savjeta Evrope o sprječavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (u daljem tekstu Istanbulska konvencija), kao i protokole o postupanju nadležnih institucija u slučajevima nasilja, Crnoj Gori predstoji ozbiljan rad kako bi prevenciju nasilja i zaštitu žrtava učinila efikasnijom.

Svijest građana i građanki Crne Gore se postepeno mijenja po pitanju porodičnog nasilja i nasilja nad ženama. Prema istraživanju UNDP-ja o percepciji nasilja⁵⁰ objavljenom 2019. godine, značajna većina smatra da je nasilje veliki problem društva. Istovremeno, gotovo dvije trećine građana/ki smatra da se ovom problemu ne posvećuje dovoljno pažnje. Ipak, u odnosu na period od prije tri godine, udio građana/ki koji smatraju da se ovoj temi posvećuje dovoljno pažnje je u porastu. Istraživanje pokazuje da je u posljednje tri godine porastao broj onih koji vjeruju da je porodično nasilje veoma rasprostranjeno u Crnoj Gori, kao i broj onih koji uspješno prepoznaju različite oblike nasilnog ponašanja. Takođe, ispitanici/ce jasno prepoznaju da su žrtve većinom žene i djeca i vjeruju da je neophodno prijaviti nasilje nadležnim organima.

Grupa eksperata Savjeta Evrope za borbu protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (GREVIO)⁵¹ koja ima mandat da prati primjenu Istanbulske konvencije, u svom prvom izvještaju objavljenom 2018. godine ukazala je na niz strukturnih problema koji dovode do nedovoljnog nivoa prevencije i zaštite žrtava nasilja u porodici, kao što su stavovi prema ženama žrtvama porodičnog nasilja, česti pokušaji umanjavanja važnosti nasilja, korišćenje postupaka za mirno rešavanje sporova, odlaganja u postupanju sa slučajevima nasilja u porodici i nevoljnost da se odrede mjere zaštite. Što se tiče kapaciteta i spremnosti zvaničnih organa da pruže odgovarajuću zaštitu žrtvama, u Izvještaju se konstatuje da "mnogi službenici/ce umanjuju značaj nasilja, narušavajući povjerenje žena u organe, a često pokazuju alarmantne predrasude prema ženama i njihovim iskustvima vezanim za rodno zasnovano nasilje. Čini se da mnogi od njih nisu svjesni dinamike porodičnog nasilja i uticaja koji prisustvo djece takvom nasilju ostavlja na njih. Njihov je fokus često na zaštiti porodice, a mnogi su izgleda vođeni sopstvenim uvjerenjima o ženama žrtvama porodičnog nasilja".

Prema podacima dobijenim od Višeg suda za prekršaje Crne Gore u svrhu izrade ove Strategije, sudovi za prekršaje su u 2020. godini imali u radu ukupno 2.133 predmeta iz oblasti Zakona o zaštiti od nasilja u porodici, od čega 1.299 Sud za prekršaje u Podgorici, 450 Sud za prekršaje u Budvi i 384 Sud za prekršaje u Bijelom Polju. Ukupno je završeno 1.249 predmeta, ili 67,93%, od čega u Sudu u Podgorici 784, u Budvi 382 i u Bijelom Polju 283 predmeta.

45 <https://www.ohchr.org/EN/Countries/ENACARegion/Pages/MEIndex.aspx>

46 <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro/16808b5942>

47 <https://www.lgbti-era.org/one-stop-shop/life-margins-survey-results-experiences-lgbt-people-southeastern-europe>

48 <https://mnemagazin.me/2020/09/08/sos-linija-za-zrtve-nasilja-petnaest-odsto-vise-poziva-u-odnosu-na-isti-period-prosle-godine/>

49 Službeni list 46/210 i 40/2011

50 Percepcija nasilja u Crnoj Gori. - IPSOS, UNDP, 2019

51 <https://www.gov.me/biblioteka/izvjestaji?query=nasilja&sortDirection=desc>

Pandemija COVID 19 znatno je pogoršala ionako lošu situaciju. Kako je konstatovano u izvještaju kancelarije Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori "Brza procjena socijalnog uticaja epidemije COVID-a 19 u Crnoj Gori"⁵², ograničavanje kretanja učinilo je da žene i djevojčice, posebno one koje već žive u nasilničkom okruženju, budu izložene još većoj kontroli od strane nasilnika. U izvještaju se kaže da se "kao posljedica restriktivnih mjera koje su u Crnoj Gori preduzete u cilju suzbijanja širenja COVID-19, obistinilo predviđanje da će nasilje u porodici postati realnost za brojne žene i djecu, te da će njihovi domovi postati mjesta ispunjena strahom i zlostavljanjem". Zbog povećane potrebe za smještajem žrtava u sigurne kuće tokom pandemije, postojeći kapaciteti za smještaj žrtava bili su prepuni i uslovi za smještaj povećanog broja žrtava nisu bili odgovarajući. Ministarstvo rada i socijalnog staranja je, na inicijativu NVO-a koji se bave zaštitom od nasilja, donijelo Krizni akcioni plan, prema kome je bilo moguće smiještati žrtve u posebno iznajmljene prostore tokom pandemije. O uticaju pandemije COVID-19 biće više riječi u posebnom poglavlju.

Žene iz ruralnih područja, žene nižih obrazovnih profila, one koje su u ovom trenutku u vanbračnoj zajednici i žene koje su ekonomski zavisne češće izveštavaju o iskustvima nasilja. Posebno, uočava se da su nasilju izložene žene iz svih starosnih kategorija, ali da ova iskustva kulminiraju tokom života, pa je zapravo prevalenca partnerskog nasilja u najstarijoj generaciji veća nego u mlađoj. Ovim istraživanjem je takođe registrovan efekat nasilja u primarnoj porodici. Žene sa iskustvima nasilja od strane muških članova svoje primarne porodice češće izveštavaju o iskustvima partnerskog nasilja za sva četiri ispitivana tipa, što nedvosmisleno ukazuje na pojačan stepen vulnerabilnosti i ove grupe žena⁵³. Posebno su ranjive na nasilje i žene koje svojom seksualnošću i/ili rodnim identitetom izlaze iz društveno nametnutih rodnih uloga, kao što su lezbejke, biseksualne i transrodne žene, kao i sve osobe drugačijih rodnih i polnih identiteta, te su često objekat zločina iz mržnje, koji još uvijek nijesu adekvatno procesuirani.

Ekonomsko nasilje predstavlja poseban vid nasilja u porodici, kome su naročito izložene žene i osobe drugačijih polnih i rodnih identiteta. To je vrsta psihičkog nasilja kojom osoba koja ima moć bilo koje vrste, vrši kontrolu nad ekonomskim resursima (najčešće novcem, ali i stambenim prostorom, pokretnom imovinom itd.) druge osobe, koji su toj drugoj osobi potrebni za zadovoljavanje životnih potreba. Oblici ekonomskog nasilja su različiti - nasilnik najčešće žrtvi uskraćuje novac za lične potrebe, ili joj oduzima novac koji je sama zaradila, ili joj ne dozvoljava da se zaposli. Takođe, često se dešava da nasilnik sam raspolaže prihodom porodice i često dovodi porodicu u situaciju da nema novac za ispunjavanje osnovnih egzistencijalnih potreba. Jednoroditeljske porodice - samohrani roditelji, samostalni/e staratelji/ke, među kojima su u veoma značajnoj mjeri zastupljene žene, kao i njihova djeca, posebno su osjetljive na različite vrste nasilja, uključujući i ekonomsko, koje se najčešće manifestuje kroz neispunjavanje obaveze izdržavanja. Iako je obaveza izdržavanja djece u Crnoj Gori propisana Porodičnim zakonom, u praksi se često događa da u slučaju neplaćanja mjesečne alimentacije od strane oca koji ne vrši roditeljsko pravo, na majke pada teret bavljenja izvršnim postupkom, traženja pomoći od strane države koja garantuje izdržavanje djeteta i socijalne pomoći.

U istraživanju koje je Skupština Crne Gore uradila još 2015. godine⁵⁴, navode se različiti predlozi i primjeri iz regiona koji nude rješenja za ovaj problem. Jedan od načina je i osnivanje Alimentacionog fonda, koji bi trebalo da preuzme teret prinudne naplate od roditelja dužnika, pri čemu bi se sredstva isplaćena iz alimentacionog fonda refundirala od roditelja dužnika, ali bi taj roditelj morao da plaća utvrđeni iznos izdržavanja uvećan za 10-15% na ime naknade prinudne naplate. Važno je napomenuti da institucije u Crnoj Gori ne vode statistiku jednoroditeljskih porodica, što umnogome otežava kvalitetno planiranje i praćenje javnih politika. Osnivanje Alimentacionog fonda predstavlja jedan od efikasnih načina za zaštitu od ekonomskog nasilja, ali pored toga je takođe potrebno pooštriti sankcije za roditelje koji ne ispunjavaju obavezu isplate alimentacije. Što se tiče najboljeg modela Alimentacionog fonda, potrebno je da državni organi otvore stručnu raspravu uz učešće resornih ministarstava, NVO-a i predstavnika/ca pravosuđa. Neke od mogućnosti obuhvataju izmjene i dopune Porodičnog zakona ili Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, kao i izradu podzakonskih akata i protokola. Takođe je potrebno uzeti u obzir dobre prakse iz regiona. Na primjer, u Hrvatskoj je ova oblast riješena Zakonom o privremenom izdržavanju. Ova Strategija je adresirala pitanje osnivanja Alimentacionog fonda kroz posebnu mjeru koja se odnosi na osnaživanje žena i osoba drugačijih polnih i rodnih identiteta za zaštitu od ekonomskog nasilja.

52 Izvještaj o brznoj procjeni socijalnog uticaja epidemije COVID 19 u Crnoj Gori, april - jun 2020. godine; Ujedinjene nacije u Crnoj Gori, dostupno na: <https://montenegro.un.org/sites/default/files/2020-09/Izvje%C5%A1taj%20o%20brznoj%20procjeni%20socijalnog%20uticaja%20epidemije%20COVID-a-19%20u%20Crnoj%20Gori%2C%20April%20%E2%80%93%20Jun%202020.pdf>

53 Nasilje u porodici i nasilje nad ženama" - IPSOS, UNDP i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, 2017, str. 5

54 Privremeno izdržavanje djece kroz alimentacioni fond – iskustvo zemalja regiona. - Skupština Crne Gore, Parlamentarni institut, Istraživački centar, 2015,

Rodni stereotipi, predrasude i rodne uloge - stepen javne svijesti i uticaj obrazovanja, kulture i medija

Stepen javne svijesti o rodnoj ravnopravnosti

Nedostatak formalnog obrazovanja i drugih oblika edukacije o rodnoj ravnopravnosti najčešće se nadomještuje stereotipima i predrasudama. Na taj način se učvršćuje partijarhat, a društvo sve više udaljava od emancipacije i usvajanja demokratskog sistema vrijednosti. Patrijarhalni model ponašanja i shvatanja odnosa u crnogorskom društvu i shvatanje šta je "prihvatljivo" za žensku i mušku djecu, a šta nije, često dovodi do toga da je nasilje nad ženama osobama drugačijih polnih i rodni identiteta prihvatljivo kao model ponašanja. Posljedice su devastirajuće i za pojedinca i za društvo, pa se kao najdrastičnije javljaju u obliku selektivnih abortusa, rodno zasnovanog nasilja i diskriminacije na radnom mjestu. Sa druge strane, i pored činjenice da su muškarci i žene izjednačeni pred zakonom kada je u pitanju nasljeđivanje, žene se i dalje priklanjaju partijarhalnoj tradiciji i odriču se imovine u korist muških srodnika. Stereotipi i predrasude naročito su izraženi prema osjetljivim pojedincima/kama i grupama, kao što su Romkinje/Egipćanke, osobe sa invaliditetom, osobe drugih polnih i rodni identiteta, žene na selu, žene u zatvoru/pritvoru.

Građani/ke u Crnoj Gori još uvijek nemaju jasno razgraničene stavove vezane za rodnu ravnopravnost i njenu ulogu u demokratizaciji i razvoju građanskog društva. Istraživanje UNDP o integrisanju principa rodne ravnopravnosti⁵⁵ pokazalo je da približno troje od petoro građana dijeli mišljenje da je rodnu ravnopravnost nemoguće u potpunosti postići usljed inherentne razlike između muškaraca i žena. Otprilike isto toliko njih se slaže da se danas pretjerano forsira pitanje rodne ravnopravnosti iako to ne daje rezultate u vidu poboljšanja položaja žena u Crnoj Gori⁵⁶. Muškarci i žene imaju dijametralno suprotno viđenje njihovog trenutnog položaja u društvu – blizu tri četvrtine žena smatra da muškarci imaju veća prava od njih, dok se sa tim slaže oko dvije petine muškaraca. S druge strane, više od polovine muškaraca smatra da su žene, ako ne u povlašćenom položaju, onda bar ravnopravne sa muškarcima u crnogorskom društvu⁵⁷.

Više od polovine građana/ki izražava stav da su muškarci po pravilu bolje političke vođe, da imaju bolje liderske sposobnosti i da u skladu sa tim treba da zauzimaju rukovodeće pozicije u društvu⁵⁸. Svaki drugi građanin/ka smatra da su žene manje sposobne od muškaraca da obavljaju pojedine profesije poput vojničke. Iako se oko tri petine građana načelno slaže da očevi treba češće da koriste pravo na roditeljsko odsustvo, približno isto toliko njih vjeruje da je za dobrobit djece poželjnije da otac radi, a da se žena posveti porodici. Kontradiktorno pak, oko polovine građana smatra da je potrebno izjednačiti granicu za odlazak u penziju za muškarce i žene. Zabrinjavajući nalaz je da skoro svaki drugi građanin/ka vjeruje da uspješne poslovne žene moraju neminovno da zanemare svoju porodicu.⁵⁹ Ovakvi stavovi daju jasan signal kreatorima politika da se rad na podizanju javne svijesti mora odvijati intenzivno i kontinuirano, te da je neophodno adresirati stereotipe kroz sve nivoe obrazovanja i vaspitanja, kao i kroz kulturu i medije.

Što se tiče osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, prvo istraživanje⁶⁰ o diskriminaciji transrodnih i rodno varijantnih učenika/ca u Crnoj Gori sproveda je Asocijacija "Spektra" 2019. godine. Rezultati istraživanja pokazuju da srednjoškolci/ke nemaju dovoljno znanja o pitanjima pola, roda, rodnog izražavanja i seksualnosti, kao preduslovima za prevenciju vršnjačkog nasilja prema rodno različitim učenicima/cama. Skoro polovina učenika/ca ne zna razliku između pola i roda. 47% učenika/ca smatra da transrodne osobe ne treba da imaju pravo na besplatnu promjenu pola. Svaki/a drugi/a srednjoškolac/ka smatra da su transrodne osobe mentalno poremećene, dok 38% vjeruje da nije normalno da osoba osoba želi da promijeni pol. Na kraju, 40% njih smatra da će se ugroziti postojanje muškaraca i žena ukoliko društvo prihvati transrodne osobe.

55 Istraživanje o orodnjenosti (gender mainstreaming). - IPSOS Strategic Marketing and UNDP, januar 2020

56 Ibid, str.7

57 Istraživanje o orodnjenosti (gender mainstreaming). - IPSOS Strategic Marketing and UNDP, januar 2020, str. 8

58 Ibid, str. 24

59 Ibid, str.24

60 <https://asocijaciaspektra.files.wordpress.com/2019/10/izvjestaj-da-odzvoni-nasilju-press-final.pdf>

Prema rezultatima istraživanja “Obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori” koje je sproveo CEDEM 2020. godine⁶¹, ispitanicima/cima je postavljeno pitanje “u kojoj mjeri je generalno diskriminacija izražena prema pojedinim grupama”, pri čemu je 34,1% ispitanika/ca prepoznalo da postoji diskriminacija po osnovu pola, dok je 49,3% ispitanika/ca prepoznalo da postoji diskriminacija po osnovu seksualne orijentacije.

	Veoma prisutna	Uglavnom prisutna	Uglavnom nije prisutna	Uopšte nije prisutna	Ne znam, ne mogu da procijenim
Polu/Rodu	8,4	25,7	34,3	16,5	15,1
Nacionalnosti	11,4	31,2	31,4	10,7	15,4
Vjeroispovijesti	13,2	30,0	30,0	12,6	14,3
Političkom uvjerenju	15,3	31,3	26,8	11,3	15,2
Godinama starosti	11,7	32,3	30,7	10,9	14,4
Invaliditetu	19,2	35,1	23,5	8,8	13,5
Seksualnoj orijentaciji	17,0	32,3	21,3	8,0	21,5
RE populacija	22,2	36,4	20,5	7,4	13,5

Tabela 2: U kojoj mjeri je generalno diskriminacija izražena prema navedenim grupama (%)

Istraživanje CEDEM-a takođe se bavilo percepcijom diskriminacije društvenih grupa u određenim oblastima u poslednjih 10 godina. Podaci su prikupljeni u 5 istraživačkih talasa, u oblastima obrazovanja, zdravstva i kulture. Kada je u pitanju diskriminacija po osnovu pola, ispitanici/ce su u svim istraživačkim talasima prepoznavali visok stepen diskriminacije u sve tri navedene oblasti, ali sa tendencijom pada. Kada se pogledaju pojedinačno, vrijednosti najviše variraju u oblasti obrazovanja, gdje se stepen diskriminacije u 2020. godini smanjio na 11,8%, dok vrijednosti u ostale dvije oblasti variraju u manjem stepenu. Međutim, kada se pogleda ukupno, u prethodnih 10 godina se diskriminacija po osnovu pola u prosjeku smanjila samo za 1,5%.

Godina	Obrazovanje	Zdravstvo	Kultura	Sve oblasti (prosjeak)
2010	17,9%	14,5%	17,0%	21,2%
2015	17,9%	13,6%	19,5%	21,2%
2017	13,2%	12,8%	15,6%	19,5%
2018	17,0%	13,2%	17,9%	20,9%
2020	11,8%	12,7%	17,2%	20,0%

Tabela 3: Diskriminacija prema polu/rodu u oblastima obrazovanja, zdravstva i kulture, za period 2010 - 2020, prema procjenama ispitanika/ca.

Adresiranje rodni stereotipa kroz obrazovanje, kulturu i medije

Patrijarhalni stavovi i stereotipi u vezi sa ulogama, odgovornostima i očekivanim ponašanjem žena i muškaraca u društvu i porodici i dalje su duboko usađeni u društvo, što podriva socijalni status žena, autonomiju, obrazovne i profesionalne mogućnosti i čine glavni uzrok rodno zasnovanog nasilja nad ženama.

Obrazovanje je jedna od profesija u kojoj se tradicionalno više zapošljavaju žene, tako da one čine većinu među nastavnicima/cama i profesorima/cama. Sa druge strane, direktori škola i donosioci odluka su u najvećem broju slučajeva muškarci. Ovakav odnos u samoj profesiji preslikava stereotipne rodne uloge i prenosi se na učenike/ce u vidu neverbalne poruke. Među vaspitačima/cama, muškarci su izuzetno rijetki. U ranom dječjem razvoju, kada je u vaspitno-obrazovnom procesu veoma važno imati vaspitne uzore oba pola, ova neravnoteža može uticati na sam kvalitet procesa.

61 Istraživanje je pokrenuo Savjet Evrope, u dogovoru sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i institucijom Ombudsmana. Istraživanje je izvršio CEDEM, a dostupno je na: <http://www.cedem.me/publikacije/istrazivanja/ostala-istrazivanja/send/31-ostala-istrazivanja/1980-obraci-i-stepen-diskriminacije-u-crnoj-gori-u-2020-godini>

S obzirom da je obrazovanje jedan od primarnih izvora za formiranje društvene svijesti i sistema vrijednosti djece i mladih, od izuzetne je važnosti da se od ranog uzrasta počne voditi računa da rodna ravnopravnost, inkluzivnost i solidarnost budu osnovni temelj nastave i vannastavnih aktivnosti. Ove vrijednosti je neophodno plasirati i njegovati kroz nastavne planove i programe, način rada nastavnika/ca, odnose unutar škole, između nastavnika/ca, učenika/ca i uprave škole, kroz intenzivnije učešće roditelja i slično. Adresiranje tema rodne ravnopravnosti, inkluzivnosti i tolerancije u sistemu obrazovanja, omogućava adekvatno i sigurno školsko okruženje za djecu i mlade, naročito ako pripadaju osjetljivim kategorijama. Ukoliko se ovim temama ne posvećuje dovoljna pažnja, to često dovodi do izolacije pojedinaca/ki koji pripadaju osjetljivim grupama, vršnjačkog nasilja i raznih drugih problema, koji često rezultiraju napuštanjem obrazovanja. Tokom 2019. godine, tri mlade trans osobe su napustile redovno pohađanje srednje škole zbog nasilja i diskriminacije, te izostanka adekvatne reakcije školske uprave u cilju njihove zaštite. Dodatno, zabilježen je i značajan broj slučajeva vršnjačkog nasilja u srednjim školama, od čega su 2 slučaja napada na trans učenike/ce prijavljena, te neadekvatno adresirana od samih obrazovnih ustanova.

U svim procesnim ciljevima koji su definisani za svaki predmetni program u osnovnim i srednjim školama, navedeno je da se mora poštovati rodno senzitivni jezik. Međutim, iako Zavod za školstvo povremeno radi reviziju nastavnih planova i programa, ne radi se posebna analiza planova i programa iz ugla rodne ravnopravnosti, ni kada je u pitanju prisustvo rodni stereotipa, niti upotreba rodno senzitivnog jezika. U mnogim nastavnim programima postoje sadržaji koji se odnose na društveni doprinos žena, posebno u istoriji, nauci, kulturi, umjetnosti i politici, ali se ne daje osvrt na društvenu važnost njihovih postignuća za razvoj zajednice.

Što se tiče seksualne edukacije i edukacije o rodnoj ravnopravnosti, u postojećim predmetima (obaveznim i izbornim), kao i u međupredmetnim oblastima postoje sadržaji koji su prilagođeni potrebama učenika shodno uzrastu i interesovanjima. U pitanju su nastavni predmeti biologija, zdravi stilovi života, građansko obrazovanje i vaspitanje, psihologija, sociologija, kao i međupredmetne oblasti u osnovnoj i srednjoj školi u predmetu zdravstveno vaspitanje i obrazovanje. Cilj navedenih predmeta i oblasti jeste da se učenici/ce upoznaju sa promjenama do kojih dolazi u tijelu, da dobiju informacije o građi i funkciji reproduktivnih organa, da razumiju koncept planiranja porodice, da nauče osnovna prava u oblasti reproduktivnog zdravlja. Takođe, cilj je da razumiju zašto je poželjno da, u vrijeme stupanja u seksualne odnose, pored biološke zrelosti, postoji i emotivna i intelektualna zrelost, te da se informišu o seksualno prenosivim bolestima (SPB), rizicima za njihovo dobijanje i načinom na koji se sprječava njihovo prenošenje. Izborni predmet «zdravi stilovi života» je jedan od tri najtraženija izborna predmeta u osnovnoj školi i u gimnaziji. U okviru ovog programa postoji jedno područje koje se odnosi na reproduktivno zdravlje sa seksualnim obrazovanjem i prevencijom seksualno prenosivih bolesti, kao i oblast rodne ravnopravnosti.

Građansko vaspitanje je više godina bio obavezan predmet, da bi nedavno bio prebačen u kategoriju izbornih predmeta. Ima mnogo stručnih mišljenja da bi trebalo ovaj predmet vratiti u redovan obrazovni proces, jer obuhvata teme koje bi svaki građanin/ka, pripadnik/ca demokratskog društva trebalo da savlada i usvoji kao cjeloživotne vještine, bez obzira kojim zanimanjem se bavi. U gimnazijama postoji izborni predmet “medijska pismenost” koji je veoma značajan za razvoj kritičkog mišljenja, te bi kombinacija građanskog obrazovanja i medijske pismenosti najviše mogla da doprinese razvoju generacija koje će njegovati demokratske vrijednosti.

Prisustvo rodni stereotipa u obrazovanju i kulturi predstavlja jedan od najvećih izazova za izmjenu javne svijesti i sistema vrijednosti u kome se podstiče ravnopravnost između muškaraca i žena i osoba drugih rodni i polni identiteta. CEDAW Komitet⁶² neprestano ukazuje Crnoj Gori na neophodnost intenzivnog i kontinuiranog rada na dekonstrukciji rodni stereotipa i predrasuda i njihovom transformisanju u demokratske vrijednosti, kroz javne edukacije, sistem obrazovanja, medije i sektorske politike. U Crnoj Gori, na osnovnim studijama iz kojih se regrutuje nastavni kadar za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, nema predmeta koji tretira rodnu ravnopravnost koji bi buduće nastavnike/ce pripremio za rad sa djecom i mladima u ovoj oblasti. Takođe, nijedan naučni institut, niti Akademija nauka, ne bavi se ovom naučnom disciplinom. Kako se budući nastavni kadar primarno obrazuje na Univerzitetu Crne Gore, jedna od mogućih ideja bi bila da se osnuje jedinstvena naučno-obrazovna jedinica za rodnu ravnopravnost pri Univerzitetu, iz koje će se pružati usluge nastave na svim fakultetima na kojima se školuju budući/e vaspitači/ce i nastavnici/ce.

62 Drugi periodični izvještaj CEDAW Komiteta, podniet na 1512. i 1513. zasijedanju u julu 2017. Dostupno na: <https://mmp.gov.me/biblioteka/izvjestaji?query=CEDAW&sortDirection=desc>.

U oblasti obrazovanja, preporuke CEDAW Komiteta su sljedeće:

- Sprovoditi programe izgradnje kapaciteta za nastavnike/ce na svim nivoima obrazovanja s ciljem promjene postojećih stereotipa o ulogama žena i muškaraca u porodici i društvu;
- Osigurati integraciju u školski program obaveznog, uzrastu odgovarajućeg seksualnog obrazovanja, uključujući obrazovanje o seksualnom i reproduktivnom zdravlju i pravima, obraćajući posebnu pažnju na prevenciju rane trudnoće i polno prenosivih bolesti, kao i na patrijarhalne stavove i nasilje;
- Usvojiti i primijeniti dalje ciljne politike i programe, kako bi se prevazišle obrazovne barijere sa kojima se suočavaju žene i djevojke Romkinje i Egipćanke i žene koje traže azil, izbjeglice, raseljene i interno raseljene žene i djevojke i preduzeti efikasne mere da nastave školovanje; takođe povećati stepen njihovog pohađanja osnovne i srednje škole;
- U skladu sa ciljem 4.3 Cilja održivog razvoja o osiguranju jednakog pristupa svim ženama i muškarcima pristupačnom i visokokvalitetnom tehničkom, stručnom i tercijarnom obrazovanju, uključujući univerzitetsko obrazovanje, davanje prioriteta uklanjanju tradicionalnih stereotipa i strukturnih barijera koje mogu odvratiti djevojke da se upišu u tradicionalna polja studija kojima dominiraju muškarci, kao što su nauka, tehnologija, inženjerstvo i matematika, i pružiti djevojkama savjete za karijeru u netradicionalnim poljima studija i karijernim putevima;
- Olakšati uvođenje specijalizovanih master i doktorskih programa rodni studija.

Što se tiče **kulture**, djeci i mladima, i uopšte građanima/kama Crne Gore, se ne nude adekvatni kulturni sadržaji koji bi mogli da podstaknu rodnu emancipaciju i razbijanje rodni stereotipa. Institucije kulture ne prave posebne programe kroz koje bi se omogućilo orodnjavanje kulturnih sadržaja, niti stručno osposobljavanje zaposlenih u kulturi za ovu oblast. Takođe, resorne institucije se ne bave analizama potreba publike, niti rade na razvoju publike koja bi mogla biti zainteresovana za sadržaje kroz koje se njeguju vrijednosti rodne ravnopravnosti. UNESCO daje jasne smjernice vezane za orodnjavanje kulturnih politika, istraživanja u kulturi, alokaciju resursa i planiranje i sprovođenje kulturnih programa⁶³. Ove smjernice umnogome olakšavaju razumijevanje i planiranje šta i na koji način je potrebno uraditi u smislu sprovođenja ranije pomenutih članova Zakona o rodnoj ravnopravnosti (3, 11 i 13b) u oblasti kulture:

- Osigurati potpunu implementaciju međunarodnih konvencija i deklaracija u oblasti kulture u skladu sa drugim instrumentima ljudskih prava i poštovanja rodne ravnopravnosti i raznolikosti kako bi se proširili kreativni horizonti žena i muškaraca, dječaka i djevojčica, te kako bi se osigurao jednak pristup sudjelovanju u kulturnom životu.
- Ojačati bazu podataka kroz redovno i sistematsko prikupljanje i širenje od strane nacionalnih statističkih službi podataka razvrstanih po polu u svim oblastima kulture: uključujući zapošljavanje, obrazovanje, izgradnju kapaciteta, sudjelovanje i potrošnju.
- Razviti i primijeniti rodno odgovorne politike i strategije u kulturi koje osnažuju sve članove društva, uzimajući u obzir raznolikost raznih grupa i pojedinaca, i šire društvene faktore i neravnopravnosti koje mogu činiti nedostatke.
- Osnažiti kapacitete nacionalnih institucija da promovišu jednak pristup muškarcima i ženama u procesima odlučivanja, finansijskim resursima i obrazovanju u oblasti kulture.
- Uspostaviti inicijative liderstva i mentorstva za stvarateljke i stručnjakinje za nasljeđe i osigurati rodni balans na višim nivoima rukovođenja u kulturnom i kreativnom sektoru.
- Podržati međunarodne, nacionalne i lokalne kampanje podizanja svijesti i zastupanja koje se bave rodni stereotipima i diskriminacijom u svim aspektima kulturnog života.

- Ohrabriti i uključiti sve članove društva u strategije kojima se promoviše rodna ravnopravnost u kulturi. Ovo uključuje rad u saradnji sa svim grupama i zajednicama zainteresovanim za promovisanje održivih rješenja za rodno ravnopravan pristup, sudjelovanje i doprinos kulturi.
- Podržati interdisciplinarna istraživanja rodne ravnopravnosti u nasljeđu i kreativnim industrijama koja uključuju zainteresovane grupe i zajednice, i razmotriti složenost i diverzitet rodnih odnosa i ishodišnih struktura moći.

Mediji bi trebalo da obrate posebnu pažnju da ne održavaju rodne stereotipe, te da redovno, kroz svoju uređivačku politiku, preduzimaju mjere za borbu protiv upotrebe seksističkog govora mržnje. Međutim, mediji često doprinose umnožavanju rodnih i drugih stereotipa, najviše usljed pada profesionalnih standarda, odustva adekvatne regulacije i samoregulacije, kao i nedovoljnog znanja o rodnoj ravnopravnosti. Sa druge strane, sve intenzivnije korišćenje društvenih mreža dovodi do umnožavanja rodnih stereotipa i sve većeg prisustva online nasilja, pri čemu su najčešće žrtve djevojčice, žene i osobe drugih rodnih identiteta. Zbog toga je važno da se kroz odgovarajuće zakone i javne politike koje se bave medijima, digitalnim uslugama i audio-vizuelnim uslugama direktno adresira ovaj problem.

U Crnoj Gori se ne vrši redovan monitoring programa javnih servisa i komercijalnih medija iz ugla moguće diskriminacije po osnovu pola i roda i diskriminacije višestruko marginalizovanih grupa. Sa druge strane, mediji nedovoljno pokrivaju teme vezane za rodnu ravnopravnost i višestruko marginalizovane i osjetljive grupe i nedosljedno primjenjuju zakonske odredbe vezane za rodno senzitivni jezik, zabranu diskriminacije po osnovu pola i roda i višestruku diskriminaciju, ili ih pokrivaju na neadekvatan način (kao, na primer, nasilje nad ženama), čime se problem samo uvećava. Društvene mreže podstiču rodne stereotipe, diskriminaciju i rodno zasnovano nasilje. Takođe, mediji nedovoljno promovišu žene koje bi mogle da budu uzor drugim ženama i mladima i da imaju emancipatorsku ulogu u smislu otklanjanja predrasuda. Evidentan je nedostatak podrške ženama, osjetljivim i marginalizovanim grupama, da prijave rodno zasnovanu diskriminaciju instituciji Zaštitnika ljudskih prava i sloboda. Sa druge strane, usled nedostatka jedinstvenog i uporedivog instrumenata za redovno praćenje rodno zasnovane diskriminacije, rodno zasnovanog nasilja i višestruke diskriminacije, teško je utvrditi početno stanje i pratiti napredak u zaštiti od diskriminacije.

Nacrtom Zakona o audiovizuelnim medijskim uslugama predviđeno je da su javni emiteri (nacionalni, regionalni i lokalni) dužni da pružaju javne usluge proizvodnje i emitovanja radijskih i/ili televizijskih programa sa informativnim, kulturnim, umjetničkim, obrazovnim, naučnim, dječjim, zabavnim, sportskim i drugim programskim sadržajima, kojima se obezbjeđuje ostvarivanje prava i interesa građana i drugih subjekata u oblasti informisanja. Takođe je predviđeno da javna usluga, između ostalog znači i "podsticanje i promocija principa rodne ravnopravnosti". Sa druge strane, odgovornost javnog emitera se, između ostalog, postiže "stavljanjem na uvid javnosti putem veb sajta, najkasnije do kraja juna tekuće godine izvještaja o radu za prethodnu godinu, sa posebnim osvrtom na primjenu programskih standarda i ostvarivanje obaveza utvrđenih osnivačkim aktom". Saglasno tome, a imajući u vidu ulogu, prava i obaveze javnih emitera, posebno RTCG, oni bi trebalo da definišu i sprovedu mjere kojima će se obavezati kako realizacija obaveza iz Zakona o rodnoj ravnopravnosti (dužni su da u svojim programima imaju rodno senzitivne sadržaje i da koriste rodno senzitivni jezik), tako i obavezu koja proizilazi iz njihovih osnivačkih akata.

Zakonom o medijima je propisano (član 17) da država iz budžeta Crne Gore finansira projekte u oblasti informisanja, obezbjeđivanjem finansijskih sredstava za pružanje javnih usluga preko Fonda za podsticanje pluralizma i raznovrsnosti medija, kako bi se odstavio medijski pluralizam, a posebno proizvodnja i objavljivanje sadržaja koji su značajni, između ostalog, za "zaštitu prava i dostojanstva manjinskih naroda i drugih manjinskih nacionalnih zajednica od diskriminacije, stereotipa i predrasuda". Organi zaduženi za sprovođenje javnih konkursa su Savjet regulatora za audiovizuelne medijske usluge i nezavisna komisija koju obrazuje ministarstvo nadležno za medije.

U oblasti medija, CEDAW Komitet preporučuje sljedeće:

- Nastaviti sa senzibilisanjem medija o potrebi uklanjanja rodnih stereotipa promovisanjem pozitivnih slika o ženama kao aktivnim učesnicama u društvenom, ekonomskom i političkom životu i o muškarcima kao aktivnim učesnicima u odgovornostima za domaćinstvo i vaspitanje djece;
- Adekvatno nadgledati upotrebu rodno osjetljivog jezika u medijima i proširiti uvođenje rodno osjetljivog jezika u obrazovne materijale.

Sa druge strane, Evropska komisija za borbu protiv rasizma i netrpeljivosti (ECRI) u svom izvještaju za 2017. godinu⁶⁴, podsjeća da Zakon o medijima, koji obuhvata samo štampane medije, u članu 23 zabranjuje objavljivanje informacija kojima se podstrekava diskriminacija, mržnja ili nasilje protiv lica po osnovu rase, vjeroispovjesti, nacionalnog porijekla, etničke grupe, rodne i seksualne orijentacije i preporučuje da bi, bez zadiranja u nezavisnost medija, vlasti trebalo da ohrabre medije da obezbijede bolje poštovanje etičkih standarda i da pruže obuku sa tim ciljem.

Da bi se informacije koje plasiraju mediji razumjele i koristile za donošenje dobrih životnih odluka, stereotipi dekonstruisali i građani bili rodno senzibilisani, neophodno je razvijati vještinu kritičkog čitanja medijskih sadržaja. Prvi korak je što veća i šira zastupljenost predmeta medijska pismenost u školama. Predmet medijska pismenost je izborni predmet samo u gimnazijama u Crnoj Gori i nije dostupan učenicima srednjih stručnih škola i osnovcima. Medijska pismenost postaje sve značajnija za razumijevanje na koji način se zaštititi od sve prisutnijeg on-line nasilja i zloupotrebe privatnosti preko društvenih mreža. Nacionalna koalicija za medijsku pismenost, u kojoj su akteri institucije koje se bave obrazovanjem i medijima, predstavnici/ce civilnog društva i istaknuti pojedinci/ke, zagovara uvođenje predmeta medijska pismenost u sve srednje škole i u starije razrede osnovnih škola (sedmi, osmi i deveti razred).

Pristup žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta prirodnim i društvenim resursima

Učešće u političkom i ekonomskom odlučivanju

Članovima 10, 11 i 12 Zakona o rodnoj ravnopravnosti propisana je obaveza rodno balansirane zastupljenosti muškaraca i žena u organima. Međutim, žene nisu dovoljno zastupljene u političkim i ekonomskim procesima donošenja odluka u zakonodavnoj i izvršnoj vlasti, kako na nacionalnom, tako i na lokalnom nivou. Nakon parlamentarnih izbora u avgustu 2020, procenat poslanica je bio 22,2% (18 žena od ukupno 81 poslanika/ce). U februaru 2021. zbog ostavki dvojice poslanika na čija su mjesta došle žene, broj je porastao na 20, što čini 24,69% od ukupnog broja poslanika/ca. To je značajan pad u odnosu na prethodnu godinu, a naročito na posljednje mjesec prethodnog saziva Skupštine - naime, u 2019. godini u Skupštini je bilo 28,4% žena, a u u periodu od januara do avgusta 2020. godine 29,6%⁶⁵.

Na čelu Skupštine je muškarac dok žena zauzima jedno od tri potpredsjednička mjesta. Iako je imenovanje žene na poziciju potpredsjednice (prve ikada) Skupštine korak u dobrom pravcu, važno je napomenuti da Skupština nije ispoštovala obavezu koju propisuje Zakon o rodnoj ravnopravnosti da se prilikom svih izbora i imenovanja, uključujući formiranje radnih tijela, vodi računa o principu rodne ravnopravnosti, pa je procenat žena u radnim tijelima Skupštine 21,42%. Žene predsjedavaju Ustavnim odborom, Odborom za rodnu ravnopravnost i Odborom za antikorupciju (tri od petnaest radnih tijela). Pojedini odbori, kao što je Odbor za međunarodne odnose i iseljenike, Odbor za ljudska prava i slobode, Odbor za prosvjetu, nauku, kulturu i sport, Odbor za antikorupciju, Administrativni odbor i Odbor za praćenje i kontrolu postupka privatizacije imaju čak manji procenat žena nego u plenumu, dok u Odboru za bezbjednost i odbranu nema ni jedne žene.

Amandmani na izmjene i dopune Zakona o izboru odbornika i poslanika, koje je Radnoj grupi za reformu izbornog zakonodavstva dostavila Ženska politička mreža (u daljem tekstu: „ŽMP“), koju čine poslanice iz 16 političkih partija, uvršteni su u Predlog izmjena i dopuna ovog zakona i dobili su potrebnu većinu na Odboru za sveobuhvatnu reformu izbornog i drugog zakonodavstva, ali kako se nijesu stekli uslovi za donošenje ovog Zakona u prethodnom sazivu Skupštine Crne Gore, postupak izglasavanja izmjena izbornog zakonodavstva bi trebao da se dogodi u mandatu novog saziva Skupštine, nakon pralamentarnih izbora 30. avgusta 2020. godine. Navedeni amandmani se odnose na sledeće: najmanje 40% kandidata manje zastupljenog pola na izbornim listama i da u svaka 3 kandidata na izbornoj listi, bude najmanje 1 lice manje zastupljenog pola.

64 <https://rm.coe.int/second-report-on-montenegro-montenegrin-translation-/16808b5944>, str.16
65 2020: <https://data.ipu.org/women-ranking?month=1&year=2020>

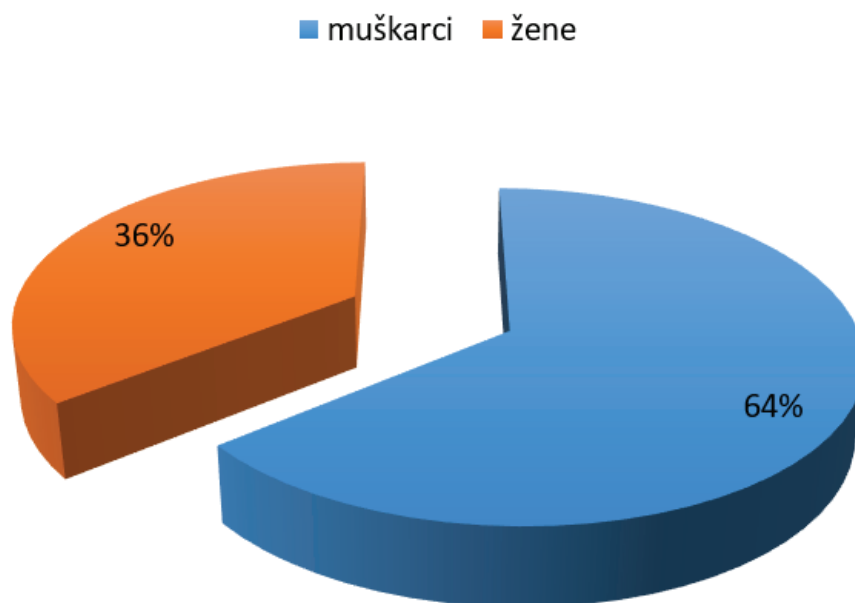
U skladu sa prijedlogom ŽMP, novim Zakonom o finansiranju političkih subjekata i izbornih kampanja predviđa se da 20% budžetskih sredstava za redovno funkcionisanje parlamenta, stranke treba isplaćivati proporcionalno broju izabranih predstavnica manje zastupljenog pola.

Takođe je značajno reći da od trideset tri političke partije koje su predstavljene u parlamentu, ni jednu ne vodi žena. Sve parlamentarne partije su integrisale rodno ravnopravan pristup u svoje programe i statute i formirale forume žena, koji su samo u 2020. godini dobili ukupno 528,000 eura za rad. Uvođenje norme kojom se osigurava finansiranje političkog rada žena unutar partija predstavlja najveći iskorak u proteklom periodu i primjenu najnaprednije mjere preporučene od strane Savjeta Evrope i Ujedinjenih nacija. Radi poređenja, u Evropi svega par zemalja omogućava ovo rješenje, dok u zemljama u regionu političarke nijesu uspijevale da se izbore za ovu normu. Na parlamentarnim izborima 2020. godine, 80% partija je vodilo kampanje usmjerene na biračice. Uprkos svemu tome, žene su i dalje jako slabo zastupljene na visokim pozicijama u partijskim strukturama, a u pregovaračkim timovima političkih partija i koalicija o formiranju nove Vlade, učestvovala je samo jedna žena.

U martu 2021, u Skupštini Crne Gore je formiran Ženski klub, koji čine poslanice svih političkih partija zastupljenih u parlamentu. Sporazum o formiranju Ženskog kluba potpisalo je svih 20 poslanica 27. saziva Skupštine Crne Gore. Ciljevi i principi Kluba su afirmacija rodne ravnopravnosti na svim nivoima odlučivanja; podsticaj ženama za veće učešće u političkom i javnom životu; unaprjeđenje položaja žena u svim sferama društva i podsticaj i unaprjeđenje solidarnosti i humanosti, promovisanje volonterizma i međusobnog pomaganja.

U Vladi su na 2 ključna mjesta (predsjednik i potpredsjednik Vlade) muškarci. Od 12 ministara, 4 su žene. Neravnoteža postoji i na lokalnom nivou: 2 žene su predsjednice opština (u odnosu na 22 muškarca), 7 je potpredsjednica opština (i 31 muškarac), a samo 3 žene su predsjednice lokalnog parlamenta (u odnosu na 21 muškarca na istoj poziciji)⁶⁶. Kada su u pitanju najprestižnije i najplaćenije pozicije, za žene ostaje princip "staklenog plafona"⁶⁷. Podaci MONSTAT-a iz 2019. pokazuju da žene čine 35,8% funkcionera/ki i rukovodilaca/teljki⁶⁸.

funkcioneri/ke i rukovodioci/teljke

Izvor: Uprava za statistiku

⁶⁶ Rodna mapa Crne Gore. - UNDP, Austrijska agencija za razvoj i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, 2020, www.rodnamapa.me

⁶⁷ Evropski institut za rodnu ravnopravnost objašnjava termin "stakleni plafon" kao "vještačke i nevidljive prepreke koje sprečavaju pristup žena na najviše pozicije u smislu donošenja odluka, kao i na menadžerske pozicije u organizaciji, bilo javnoj ili privatnoj, u bilo kom domenu. "U dodatnim napomenama i objašnjenjima kaže se da se "pojam staklo" koristi zato što su te prepreke naizgled nevidljive i obično su povezane sa održavanjem statusa quo u organizacijama, za razliku od transparentnih i jednakih mogućnosti za napredovanje u karijeri za žene i muškarce u organizacijama" - <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1228>

⁶⁸ Žene i muškarci u Crnoj Gori, strana 85, MONSTAT i Ministarstvo za zaštitu ljudskih i manjinskih prava <https://www.monstat.org/uploads/files/publikacije/%C5%BDene%20i%20mu%C5%A1karci%20u%20Crnoj%20Gori.pdf>

U Izvještaju Evropske komisije o Crnoj Gori iz 2020. godine⁶⁹ navodi se da žene nisu dovoljno zastupljene u politici i da nedovoljno zastupljene na visokom rangu pozicija u Parlamentu kao i na rukovodećim pozicijama u stranci. OEBS/ODIHR-a upućuje preporuke Crnoj Gori već duži niz godina da izvrši izmjene Zakona o izboru odbornika i poslanika kako bi se ostvario princip rodne ravnopravnosti. To bi značilo da na izbornoj listi bude najmanje 40% kandidata/kinja manje zastupljenog pola, odnosno da na izbornoj listi među svaka tri kandidata/kinje prema redoslijedu na listi mora biti najmanje po jedan kandidat/kinja pripadnik/ca manje zastupljenog pola.

Političko i ekonomsko odlučivanje, kao i učešće u javnom životu, predmet su istraživanja "Indeksa rodne ravnopravnosti" koje po metodologiji Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost radi Uprava za statistiku (MONSTAT). O Indeksu će biti više riječi u poglavlju koje se bavi rodnom statistikom, a sadržaj kompozitnih indikatora kojima se određuju vrijednosti rodne ravnopravnosti u pojedinim domenima (rad, novac, znanje, vrijeme, moć i zdravlje) detaljnije je objašnjen u poglavlju koje se bavi upoređivanjem stepena rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori i zemljama EU. Shodno podacima iz Indeksa, u oblasti moći (u koju spadaju političko i ekonomsko odlučivanje i učešće u javnom životu), indeksna vrijednost za Crnu Goru je 35,1, dok je za istu oblast prosjek u zemljama EU 51,9.

Učešće u javnom životu

Članovima 2 i 7 Zakona o rodnoj ravnopravnosti definiše se značenje i sadržaj pojma rodne ravnopravnosti kao «ravnopravno učešće žena i muškaraca, kao i lica drugačijih rodni identiteta u svim oblastima javnog i privatnog sektora, jednak položaj i jednake mogućnosti za ostvarivanje svih prava i sloboda i korišćenje ličnih znanja i sposobnosti za razvoj društva, kao i ostvarivanje jednake koristi od rezultata rada». U praksi, postizanje ravnoteže između javnog i privatnog života predstavlja jedan od glavnih izazova za žene, pogotovo ako su zaposlene. Poslodavci često vide majčinstvo kao prepreku za zapošljavanje, pa su veoma česti primjeri diskriminacije po osnovu pola. Prema izvještaju NVO Centar za ženska prava objavljenom 2019. godine,⁷⁰ 64,1% žena koje su učestvovala u istraživanju je bilo pitano o njihovom bračnom statusu tokom razgovora za posao, 45,5% je pitano o broju djece koju imaju, a 35,6% o njihovim planovima da imaju djecu.

U Crnoj Gori je neplaćeni rad neravnomjerno raspoređen između muškaraca i žena. Prema podacima koje je su prikupili UNDP i Austrijska razvojna agencija, briga o gajenju i obrazovanju djece, briga o starijima i osobama sa invaliditetom u većoj mjeri pripada ženama (42%) nego muškarcima (24%).⁷¹ Neravnomjerna raspodjela obaveza bitno utiče na kvalitet života muškaraca i žena u smislu (ne)mogućnosti korišćenja slobodnog vremena za učešće u javnom životu, društvenim aktivnostima, ispunjavanju kulturnih potreba, sportu, rekreaciji, volonterskom radu i dobrotvornim aktivnostima. Jednom riječju, žene imaju manje vremena da se posvete stvaranju društvenih veza i mreža, što veoma utiče na njihovu povezanost sa drugim oblastima života mimo poslovnih i porodičnih obaveza.

Ravnoteža između poslovnog i privatnog života značajno se narušava kroz sve češće pojave produženog radnog vremena i promjena u radnom rasporedu, što negativno djeluje na zaposlenost žena. Pandemija je dodatno pogoršala ovu situaciju, naročito kada su u pitanju sektori koji su podnijeli najveći teret povećanog obima posla, a u kojima su u najvećem procentu zapošljene žene (zdravstvo i obrazovanje). Pandemija je takođe doprinijela i povećanju neplaćenih radnih sati žena u poslovima brige o djeci, pomoći i savladavanju školskog gradiva tokom on-line nastave i sl. Iskustvo zemalja Evropske unije pokazalo je da kad očevi koriste mogućnostima za ravnotežu između poslovnog i privatnog života, kao što su roditeljsko odsustvo ili fleksibilni radni uslovi, to povoljno utiče na smanjenje dijela neplaćenog rada u porodici koji obavljaju žene, kojima se tako ostavlja više vremena za plaćene poslove.

Evropski institut za rodnu ravnopravnost (EIGE) izradio je metodologiju za procjenu rodne ravnopravnosti u zemljama EU, koju su prihvatile i druge zemlje koje ne pripadaju EU, među njima i Crna Gora⁷². Ova metodologija pretočena je u Indeks rodne ravnopravnosti, o kome će biti više riječi u narednim poglavljima. Indeks prati 6 oblasti, među kojima je i oblast korišćenja vremena, kojom se nastoji izmjeriti vrijeme koje muškarci i žene provedu obavljajući kućne poslove i starajući se o djeci, starijim osobama i osobama sa invaliditetom, a koliko im ostaje za sport, kulturu, rekreaciju i druge aktivnosti. U ovoj oblasti, Crna Gora ima 52,7 indeksnih poena, dok je prosjek za EU zemlje 65,7. U izračunavanje pomenutih indeksnih poena ušli su sljedeći podaci koje je MONSTAT prikupio iz različitih istraživanja, koja su uglavnom rađena na uzorku: od ukupnog broja ispitanika/ca, 42,7% žena provodi vrijeme starajući se o djeci, starijim osobama, invalidima, rođacima itd. u poređenju sa 23,8% muškaraca. Takođe,

⁶⁹ Commission Staff Working Report, Montenegro 2020 Report, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/montenegro_report_2020.pdf, str.13

⁷⁰ Centar za ženska prava: Rodna diskriminacija na radu i pri zapošljavanju, Podgorica, 2019

⁷¹ Rodna mapa Crne Gore. - UNDP, Austrijska agencija za razvoj i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, 2020, www.rodnamapa.me

⁷² MONSTAT, tj. Uprava za statistiku, na inicijativu Ministarstva za ljudska i manjinska prava, a na osnovu metodologije EIGE uradila je prvi Indeks rodne ravnopravnosti za Crnu Goru 2019. godine. Indeks se može naći na <https://mmp.gov.me/vijesti/220061/Izracunat-prvi-Indeks-rodne-ravnopravnosti-za-Crnu-Goru-Da-bi-postigla-rodnu-ravnopravnost-Crna-Gora-treba-da-iskorijeni-diskrim.html>

68% žena provodi barem jedan sat obavljajući kućne poslove svaki dan, dok to isto radi samo 10,3% muškaraca. Zatim, 19,6% žena je najmanje svaki drugi dan provodilo određeno vrijeme u sportskim, kulturnim ili zabavnim aktivnostima, u poređenju sa 25,8% muškaraca.

Kao jednu od mjera kojima se podstiču muškarci da u većem obimu učestvuju u gajenju djece, a istovremeno doprinosi smanjenju stereotipnih roditeljskih uoga, Crna Gora je uvela roditeljsko odsustvo, umjesto samo porodijskog odsustva. Država se takođe obavezala da će poštovati međunarodne direktive kao što je Direktiva Evropskog parlamenta i Savjeta o ravnoteži između poslovnog i privatnog života roditelja i staratelja⁷³. Prema podacima Poreske uprave dobijenih u svrhu izrade ove Strategije, u 2019. godini, 486 očeva je koristilo roditeljsko odsustvo, dok je u 2020. taj broj bio značajno manji - 385. Zakon o radu⁷⁴ u Članu 127 definiše pravo na roditeljsko odsustvo koje mogu koristiti oba roditelja radi njege i staranja o djetetu. Međutim, zakon ne propisuje obavezu oca da koristi roditeljsko odsustvo u određenom periodu nakon rođenja djeteta, što umnogome umanjuje efikasnost ove mjere. Istraživanje UNDP-ja u Crnoj Gori o orodnjenosti objavljeno u januaru 2020. godine⁷⁵ pokazalo je da je tri petine ispitanika/ca koji su bili obuhvaćeni ovim istraživanjem saglasno da bi očevi trebalo češće da koriste pravo na roditeljsko odsustvo nego što je to trenutno slučaj, pri čemu ovaj procenat raste na 70% među ženama i građanima/kama starosti od 30 do 44 godine.

Osim pomenute neravnoteže u raspodjeli porodičnih i kućnih obaveza, neravnopravnosti žena doprinosi i činjenica da u Crnoj Gori, uprkos postojanju zakonskih odredbi o jednakim zaradama za jednak rad za muškarce i žene, postoji razlika u zaradama, koja je 2012. godine iznosila 13,9% više zarade u korist muškaraca⁷⁶.

Žene iz manjinskih grupa i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta nisu dovoljno zastupljene u javnom životu, pa Komitet CEDAW u svom izvještaju iz 2017⁷⁷ preporučuje Crnoj Gori da stvori povoljan ambijent za učešće žena u javnom i političkom životu, pri čemu je naročitu pažnju potrebno posvetiti osobama iz manjinskih grupa. U tu svrhu, potrebno je raditi na podizanju svijesti političkih lidera/ki i građanstva o značaju slobodnog, jednakog i demokratskog učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u političkom i javnom životu, kako bi se osiguralo puno poštovanje njihovih ljudskih prava. Ova preporuka je takođe integrisana u mjere ove Strategije.

Učešće u ekonomiji i ekonomskom odlučivanju

Kao jedna od ozbiljnih posljedica prisustva rodni stereotipa i rodni uloga javlja se veliki jaz u pristupu resursima između muškaraca i žena. Iako je pristup obrazovanju podjednak, za žene je pristup tržištu rada teži, pa one čine 45% u odnosu na ukupan broj zaposlenih. Među ženama je stopa nezaposlenosti 15%, dok je stopa neaktivnosti 47%⁷⁸. Takođe, stopa neaktivnosti među Romkinjama i Egipćankama je značajno viša nego kad je u pitanju ukupna ženska populacija u Crnoj Gori – 59,6%.⁷⁹ U sjevernom regionu Crne Gore, koji po svim ekonomskim parametrima zaostaje za južnim i centralnim regionom, nezaposlenost među ženama je sedam puta veća nego na jugu i tri puta veća nego u centralnom regionu. Kako je navedeno u Sektorskoj analizi Ministarstva za ljudska

73 Direktive 2010/18/EU iz 8 marta 2010 koja omogućava implementaciju Ramkovnog ugovora o roditeljsko odsustvo od posla i regulisanje sledeće "da bi se promovisalo usaglašavanje profesionalnog rada sa porodičnom životu preporučuje se članice EU, I socijalne partnere da uvide roditeljsko odsustvo I fleksibilne radne aranžmane za radnike koje se vraćaju sa roditeljsko odsustvo. Preporuka je da roditeljsko odsustvo bude minimum 4 mjeseca i zasnivano na principu rodne ravnopravnosti da se jednako djeli između roditelja i da se ne prenosi sa jednog na drugog roditelja.

. Takođe, Direktivom 2019/1158 utvrđuju se minimalni zahtjevi namijenjeni ostvarenju ravnopravnosti muškaraca i žena u pogledu njihovih mogućnosti na tržištu rada i postupanja prema njima na radnome mjestu tako da se radnicima koji su roditelji ili staratelji olakša usklađivanje poslovnog i porodičnog života. U tu se svrhu ovom Direktivom predviđaju prava pojedinaca koja se odnose na sljedeće: (a) porodijsko odsustvo za očeve; roditeljsko odsustvo, roditeljsko odsustvo za staratelje; (b) fleksibilni radni uslovi za radnike/ce koji su roditelji ilistaratelji.

74 Službeni list 74/2019

75 Istraživanje o orodnjenosti (gender mainstreaming) - Rodna ravnopravnost u Crnoj Gori i ocjena primjene načela rodne ravnopravnosti u intitucijama javne vlasti - istraživanje koje je sproveo IPSOS Strategic Marketing za potrebe kancearije UNDP-ja u Crnoj Gori, Januar 2020, str. 25

76 Žene i muškarci u Crnoj Gori, MONSTAT, 2014, dostupno na: <https://www.monstat.org/userfiles/file/publikacije/zene%20i%20muskarci%202014/ZENE%20I%20MUSKARCI%20U%20CRNOJ%20GORI%20web.pdf>čestvujutljive osobe i grupe dajive osobe i grupe da učestvuju u ekonomskom životu eja Crne Gorenih sadržaja vezanih za rodnu rčestvujutljive osobe i grupe dajive osobe i grupe da učestvuju u ekonomskom životu eja Crne Gorenih sadržaja vezanih za rodnu r

77 Drugi periodični izvještaj CEDAW Komiteta, podniet na 1512. i 1513. zasijedanju u julu 2017.

78 Rodna mapa Crne Gore. - UNDP, Austrijska agencija za razvoj i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, 2020, www.rodnamapa.me

79 Izvor: Istraživanje o socio-ekonomskom položaju Roma i Egipćana u Crnoj Gori koje je MLJMP sproveo 2020. godine za potrebe izrade nove Strategije za socijalnu inkluziju Roma i Egipćana 2021-2025, <https://mmp.gov.me/biblioteka/istrazivanja>

i manjinska prava, više od polovine nezaposlenih žena u ruralnim područjima nikada nisu pokušale da zasnaju radni odnos. Oko 1/3 njih su domaćice, nikada nisu bile zaposlene i nemaju penziono osiguranje.

Shodno Indeksu rodne ravnopravnosti iz 2019. godine, u oblasti rada, u kojoj se mjeri učešće na tržištu rada i segregacija i kvalitet rada, navodi se da je u Crnoj Gori stopa zaposlenosti u ekvivalentu punog radnog vremena 37,3% za žene i 50,5% za muškarce. Kada je u pitanju trajanje radnog vijeka, žena koja danas ima 15 godina će u prosjeku na tržištu rada biti aktivna narednih 27,9 godina, a muškarac 34,4 godine. Što se tiče segregacije, za muškarce i žene na radnom mjestu postoji horizontalna i vertikalna segregacija. Žene su uglavnom nalaze na niže plaćenim zanimanjima i pokazuju tendenciju da ne napreduju po hijerarhiji odlučivanja istom brzinom kao i muškarci. Iako žene predstavljaju značajnu većinu kada je riječ o zaposlenima u obrazovanju (76,6%), na primjer, samo manji broj žena bude imenovan na pozicije na kojima se donose odluke (od 234 direktora osnovnih, srednjih škola ili vrtića, 88 su žene). Ukupna indeksna vrijednost za oblast rada u Crnoj Gori je 65,2 indeksnih poena, dok je za istu oblast prosjek u EU zemljama 72.

U izvještaju Sekretarijata Savjeta za konkurentnost Crne Gore "Osvrt Savjeta na ekonomsko osnaživanje žena i rodnu ravnopravnost u Crnoj Gori"⁸⁰ navodi se da je, prema podacima dobijenim od Poreske uprave, u 2019. godini zabilježen dvostruki rast broja malih i srednjih preduzeća, pri čemu je povećan procenat žena vlasnica za 5% u odnosu na 2011. godinu. Isti podatak Poreske uprave se navodi i u Informaciji o ženskom preduzetništvu koju je pripremila Privredna komora u decembru 2020. godine. U tabeli ispod je prikazan procenat malih i srednjih preduzeća i procenat žena vlasnica preduzeća u periodu 2011-2019. godine.

	2011.	2012.	2013.	2014.	2015.	2016.	2017.	2018.	2019.
MSP	18.571	19.829	21.525	23.138	24.455	25.440	26.755	29.534	32.084
Žene vlasnice MSP	3.021	3.281	3.595	3.925	4.599	5.233	5.820	6.460	6.994
%	16,27	16,55	16,70	16,96	18,81	20,57	21,75	21,87	21,81

Izvor: Poreska uprava Crne Gore

Tabela 4: Procenat malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori 2011-2019 i procenat žena-vlasnica MSP

U Informaciji Privredne komore, takođe se navode podaci iz Ankete o radnoj snazi iz II kvartala 2020. godine koju je uradila Uprava za statistiku, gdje se kaže da je u strukturi svih zaposlenih prema statusu zaposlenja, najveći procenat žena (82%) zaposleno sa ugovorom. Takođe prisutan je veći broj žena u porodičnom biznisu (66 %) nego muškaraca, kao rezultat želje da "igraju na poznatom terenu", što se odražava i na dalje poslovanje u kom žene vrlo rijetko rizikuju.

U istraživanju "Žene u menadžmentu u Crnoj Gori"⁸¹ koje je 2017. godine sprovela Unija poslodavaca Crne Gore u saradnji sa Međunarodnom organizacijom rada i Austrijskom agencijom za razvoj, navodi se da kompanije u Crnoj Gori karakteriše dominacija muškaraca u odnosu na žene na svim nivoima upravljanja i rukovođenja - izuzev na srednjem nivou gdje žene predstavljaju većinu (50.1%). Prema podacima, učešće žena na visokim rukovodećim pozicijama kompanija iznosi tek 36,6%. Funkciju izvršne direktorice obavlja 26,4% žena, a funkciju predsjednice upravnog odbora samo 6,1% žena. Žene su dominantno zastupljene na pozicijama menadžerki za komunikacije i menadžerki za odnose sa javnošću (po 82.1%), kao i na pozicijama menadžerki za ljudske resurse (75,6%). Ovaj podatak, između ostalog, upućuje i na segregaciju po polu unutar menadžerskih zanimanja, odnosno na fenomen "staklenih zidova" u crnogorskim kompanijama. Prema ocjenama učesnika/ca istraživanja, pet najznačajnijih barijera za žensko liderstvo u kompanijama u Crnoj Gori su: (1) Žene imaju veću odgovornost prema porodici nego muškarci, (2) Nedovoljno menadžerskog ili ukupnog radnog iskustva žena, (3) Uloge koje su muškarcima i ženama dodijeljene od strane društva, (4) Muškarci se ne podstiču da uzmu odsustvo zbog porodičnih obaveza, (5) Stereotipi o ženama. Učesnici/ce istraživanja su kao pet prioriternih mjera za unapređenje liderstva tj. pozicije žena u menadžmentu kompanije naveli: (1) Dodjela vidljivih i izazovnih zadataka ženama menadžerkama, (2) Trening za žene na upravljačkim pozicijama, (3) Promocija žena u ukupnom poslovanju i funkcionisanju kompanije, (4) Priznanje i podrška ženama, (5) Kreiranje korporativne kulture koja je u većoj mjeri inkluzivna.

CEDAW komitet konstantno izražava zabrinutost u vezi sa situacijom žena na tržištu rada, naročito u pogledu koncentracije žena u slabije plaćenim sektorima zapošljavanja, i upozorava na činjenicu da su žene često angažovane preko ugovora na određeno vrijeme koje je lako raskinuti, i kojima se ograničavaju prava na plaćeno porodiljsko odsustvo i otežava, tj. najčešće i onemogućava, povratak na posao nakon porođaja. Radni vijek žena je kraći nego kod muškaraca, što utiče na niži nivo penzija. Svi ovi faktori su uticali na to, da su tokom COVID krize žene bile najčešće žrtve otkaza, smanjenja plata i svih vidova diskriminacije u oblasti rada i zapošljavanja.

⁸⁰ Dostupno na: <https://onedrive.live.com/?authkey=%21AG8PVz3%2DPyzXDxU&cid=57A359520F5BABD9&id=57A359520F5BABD9%212871&parId=57A359520F5BABD9%212870&o=OneUp>

⁸¹ Dostupno na: <http://poslodavci.org/biblioteka/publikacije/izvjestaj-zene-u-menadzmentu-u-crnoj-gori>

Sa druge strane, u Izvještaju Evropske komisije o Crnoj Gori u 2020. godini⁸², konstatuje se da “uprkos jednakosti žena i muškaraca u zapošljavanju i socijalnoj politici i preduzetim mjerama, žene su i dalje podložne diskriminaciji na tržištu rada, što rezultira nižim učešćem i nižim stopama stvaranja dohotka i, zauzvrat, ometa pristup dugoročnim ugovorima o radu i pristup plaćenom porodiljskom odsustvu. Pitanja poput razlike u zaposlenosti i plati, seksualno uznemiravanje na radnom mjestu, nedostatak pristupačne brige o djeci, neplaćeni rad i sistemi poreskih olakšica ostaju uglavnom neriješeni.” U tom smislu, Evropska komisija preporučuje da neprekidni fokus mora biti na inicijativama kao što su aktivne mjere na tržištu rada koje su posebno prilagođene ženama i na zakonodavnim i nezakonodavnim mjerama usmjerenim na ravnotežu između posla i privatnog života.

Obrazovanje

Indeks rodne ravnopravnosti u oblasti znanja, kojim se mjeri nivo nejednakosti između muškaraca u žena u obrazovnim postignućima i segregaciju u različitim oblastima obrazovanja, za Crnu Goru iznosi 55,1 indeksni poen, dok je EU prosjek 63,5. Što se tiče podataka koji su relevantni za ovu oblast⁸³, važno je reći da je školske 2019/2020 godine, od ukupnog broja diplomiranih na osnovnim studijama, bilo 56,7% osoba ženskog, a 43,3% muškog pola. Što se tiče postdiplomskih studija, školske 2019/2020 je među studentima/kinjama specijalističkih studija bilo 55,8% žena i 44,2% muškaraca, a na magistarskim 60,4% žena i 39,6% muškaraca.

Shodno podacima prikazanim u Indeksu, među doktorima/kama nauka, 2019. godine je bilo 12 muškaraca i 8 žena. Potrebno je napomenuti da je u oblastima pedagogije, zdravstva i humanističkih nauka, i umjetnosti značajno više studentkinja. Žene tradicionalno značajno manje upisuju studije prirodnih nauka, tehnologije (STEM). Ovakvo stanje doprinosi već postojećoj segregaciji zanimanja i učvršćivanja predrasuda o “ženskim” i “muškim” zanimanjima. Što se tiče učešća oba pola u neformalnom obrazovanju, koje je neophodan činilac cjeloživotnog učenja, nivo je prilično nizak i za muškarce i za žene i iznosi svega 13,3%. Zaštitnik ljudskih prava i sloboda⁸⁴ takođe ukazuje na potrebu da se promoviše učešće žena u STEM oblastima - nauke, tehnologije, inženjerstva i matematike, s obzirom na visoku zapošljivost stručnjaka za informatičku i komunikacijsku tehnologiju, kao i na podsticajne novčane nadoknade u ovoj oblasti. Ovo je naročito važno imajući u vidu da ne postoji razlika u stepenu informatičke pismenosti između muškaraca i žena, što su pokazali podaci predstavljeni u Indeksu rodne ravnopravnosti, što je dobra pretpostavka za jednako učešće u studijama i poslovima za koje je neophodna informatička pismenost.

Prema podacima za poslednje dvije godine dobijenim od Centra informacionog sistema Univerziteta Crne Gore za potrebe ove Strategije, žene su u manjini na osnovnim studijama u STEM oblastima, dok je razlika u procentima između muškaraca i žena znatno manja na master, magistarskim i doktorskim studijama.

Fakultet (svi studijski programi) u STEM oblastima	Studijska godina	Osnovne studije	Master studije	Magistarske studije	Doktorske studije
Elektrotehnički	2020/2021	238 M	24 M	47 M	3 M
		95 Ž	12 Ž	19 Ž	2 Ž
	2019/2020	267 M	33 M		
		66 Ž	14 Ž		1 Ž
Mašinski	2020/2021	150 M	7 M	15 M	2 M
		27 Ž	2 Ž	10 Ž	
	2019/2020	131 M	10 M		2 M
		45 Ž	1 Ž		
Metalurško-tehnološki	2020/2021	35 M	2 M	10 M	
		69 Ž	4 Ž	18 Ž	
	2019/2020	31 M	0 M		1 M
		74 Ž	3 Ž		1 Ž

⁸² Commission Staff Working Report, Montenegro 2020 Report, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/montenegro_report_2020.pdf, page 100

⁸³ Izvor: publikacija “Žene i muškarci u Crnoj Gori”, Uprava za statistiku, 2020, dostupno na: <https://www.monstat.org/uploads/files/publikacije/%C5%BDene%20i%20mu%C5%A1karci%20u%20Crnoj%20Gori.pdf>

⁸⁴ Izvještaj o radu Zaštitnika za 2019

Prirodno-matematički	2020/2021	98 M	13 M	20 M	4 M
		113 Ž	18 Ž	15 Ž	6 Ž
	2019/2020	90 M	9 M		3 M
		109 Ž	20 Ž		4 Ž
UKUPNO po studijskoj godini u STEM oblastima	2020/2021	486 M	34 M	92 M	12 M
		304 Ž	36 Ž	62 Ž	8 Ž
		38,48% Ž	51,42% Ž	40,2% Ž	40% Ž
	2019/2020	519 M	52 M		6 M
		294 Ž	38 Ž		6 Ž
		36,16 % Ž	42,2% Ž		50% Ž

Tabela 5: Podaci o broju upisanih studenata/kinja na prvu godinu osnovnih, master, magistarskih i doktorskih studija, studijske godine 2020/21 i 2019/20 u STEM oblastima na Univerzitetu Crne Gore. Izvor: Centar informacionog sistema UCG.

Na Univerzitetu Donja Gorica, STEM oblasti se studiraju na Fakultetu za informacione sisteme i tehnologije (FIST), gdje su studentkinje takođe u manjini. U tabeli ispod prikazani su podaci za poslednje dvije studijske godine:

Fakultet (svi studijski programi)	Studijska godina	Osnovne studije	Specialističke studije	Master studije
Fakultet informacionih sistema i tehnologija	2020/2021	119 M	M 4	12 M
		13 Ž	Ž 2	1 Ž
		9,84%	50%	8,3%
	2019/2020	M 72	M16	M 2
		Ž 12	Ž 3	Ž 0
		14,28%	15,78 %	0%

Tabela 6: Podaci o broju upisanih studenata/kinja na studijske programe u STEM oblastima (osnovne, specijalističke i master studije) u studijskoj 2021/2020 i 2019/2020 godini. Izvor: Univerzitet Donja Gorica

Prema podacima nevladine organizacije Spektra, na univerzitetu trenutno studiraju tri trans osobe, ali samo jedna od njih otvoreno živi svoj rodni identitet. Iako visokoškolske ustanove primjenjuju mjere pozitivne diskriminacije prilikom upisa pripadnika/ca osjetljivih grupa (Romi/kinje i Egipćani/anke i osobe sa invaliditetom), sticanje diplome nije garancija ovim osobama da će lakše naći posao. Većina njih ostaje van tržišta rada, i pored činjenice da su za poslodavce koji zaposle osobu koja pripada ovim osjetljivim grupama, kroz mjere pozitivne diskriminacije u oblasti zapošljavanja, omogućene posebne povlastice i stimulativne mjere. Osobe drugačijih rodni identiteta su često skoro u potpunosti isključene iz tržišta rada, što se naročito pokazalo tokom trajanja pandemije, kad je preko 50% LGBTI osoba, većinom transrodnih osoba, ostalo u potpunosti bez prihoda ili su im prihodi umanjeni za više od 50%.⁸⁵

85 Report on the Rapid Social Impact Assessment of the COVID-19 outbreak in Montenegro, April-June 2020, UN system Montenegro. Dostupno na: <https://montenegro.un.org/en/90471-report-rapid-social-impact-assessment-covid-19-outbreak-montenegro-april-june-2020>

Pristup zdravstvenim uslugama

U oblasti zdravlja, Indeks rodne ravnopravnosti pokazuje da je u Crnoj Gori stepen jednakosti u pristupu zdravstvenim uslugama veoma blizu prosjeka u EU u ovoj oblasti - broj indeksnih poena za Crnu Goru je 86,9, u odnosu na EU prosjek od 88,1. U ovoj oblasti, Indeks je mjereno percepcijom o sopstvenom zdravlju, očekivanim životnim vijekom za muškarce i žene, zdravim godinama života, životnim navikama (pušenje i konzumiranje alkohola), kao i obimom nezadovoljenih medicinskih potreba. Treba napomenuti da u Crnoj Gori ne postoje podaci za sve navedene parametre, te da su u obzir bili uzeti sljedeći podaci: u anketama o percepciji o sopstvenom zdravlju, 65,3% ispitanica je ocijenilo svoje zdravlje kao dobro ili jako dobro, u poređenju sa 73,2% ispitanika koji su dali istu ocjenu o svom zdravlju. Očekivani životni vijek za žene u Crnoj Gori je 79,4 godine, a za muškarce 74,1 godinu. I muškarci i žene mogu da očekuju 50 godina zdravog života. To znači da se očekuje da će ženska osoba, rođena 2017. godine, živjeti 29 godina sa lošim zdravljem, u poređenju sa 24 godine koje očekuju muškarca.

Pristup zdravstvenim uslugama za osjetljive grupe, žene sa invaliditetom, lezbejke, biseksualne, transrodne žene, žene iz manjinskih etničkih zajednica (Romkinje i Egipćanke), kao i žene koje žive na selu, još uvijek nije na zadovoljavajućem nivou. Više od 6% žena koje žive na selu nema zdravstveno osiguranje.⁸⁶ CEDAW Komitet u svom izvještaju iz 2017. godine preporučuje Crnoj Gori da sprovede mjere socijalne i zdravstvene zaštite žena koje žive u ruralnim područjima, naročito onih, koje su angažovane na neplaćenim poslovima ili u neformalnom sektoru, kojima je potrebno omogućiti besplatne socijalne i zdravstvene servise, uključujući i servise zaštite od nasilja u porodici, pristup ustanovama predškolskog vaspitanja.

U Crnoj Gori se ne rade istraživanja o uticaju klimatskih promjena na zdravlje žena i muškaraca, pa je veoma teško planirati nacionalne politike adaptacije na klimatske promjene, kojima bi se osigurala efikasnija zaštita zdravlja stanovništva u uslovima kada se klima ubrzano mijenja. Pri kreiranju politika adaptacije, i kada je neophodno planirati korake zaštite shodno poznavanju ne samo opšte statistike obolijevanja od pojedinih bolesti, već i drugih parametara kao što su klimatski, geografski i socijalni rizici po stanovništvo. To takođe podrazumijeva i detaljnije analize zdravstvenih rizika za populaciju koja živi u naseljima koja ne zadovoljavaju standarde na koje se Crna Gora obavezala ratifikacijom Pariskog sporazuma.

Vlasništvo nad imovinom

Najveći jaz u pristupu prirodnim i društvenim resursima evidentan je u oblasti vlasništva nad zemljom, nekretninama i privrednim društvima, uprkos tome što zakoni izjednačavaju muškarce i žene u ovom smislu. Prema Zakonu o nasljeđivanju⁸⁷ ćerke i sinovi imaju isto pravo na nasljeđivanje; ukoliko je u pitanju zajedničko vlasništvo supruge i supruga, zemlja mora biti upisana na oboje; shodno tome, u slučaju bilo kakve transakcije, oboje supružnika moraju dati saglasnost za nju. Takođe, supruzi i supruge preminulih imaju pravo da naslijede imanje pokojnog supruga/e. Pored svega toga, žene su vlasnice svega 4% svih nekretnina, 8% zemljišta i 14% kuća za odmor. Što se tiče preduzetništva, žene učestvuju sa 24% u ukupnom broju malih i srednjih preduzeća, od čega su 22% vlasnice preduzeća, a 31% preduzetnice⁸⁸. Shodno podacima Uprave za statistiku, stopa rizika od siromaštva u periodu 2013-2018 je smanjena sa 24,9 na 23,5 za žene, mada je u 2018. porasla za 0,5 poena u odnosu na 2017⁸⁹.

Istraživanje NVO Sigurna ženska kuća⁹⁰ pokazalo je da skoro polovina žena (48%) ne ostvaruje pravo na imovinu. Sve ovo ukazuje na prisustvo veoma jake tradicije i odsustvo pozitivnih mjera u okviru zakona i javnih politika, kojima bi se podstakle žene da se ne odriču prava nad vlasništvom u ime muških srodnika ili supružnika i da budu ekonomski osnažene kroz različite makroekonomske i sektorske politike kako bi se smanjio jaz u pristupu resursima.

⁸⁶ Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Sektorska analiza za utvrđivanje predloga prioritarnih oblasti od javnog interesa i potrebnih sredstava za finansiranje projekata i programa nevladinih organizacija iz Budžeta Crne Gore u 2020. godini, str. 3

⁸⁷ Službeni list Crne Gore. 74/2008 i 75/2017

⁸⁸ Rodna mapa Crne Gore.-UNDP, Austrijska razvojna agencija i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, 2020, www.rodnamapa.me

⁸⁹ Žene i muškarci u Crnoj Gori u 2019, MONSTAT i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, str.25, <https://www.monstat.org/uploads/files/publikacije/%C5%BDene%20i%20mu%C5%A1karci%20u%20Crnoj%20Gori.pdf>

⁹⁰ Istraživanje "Stavovi prema imovinskom pravu žena", NVO Sigurna ženska kuća, Podgorica, februar 2019.

Indeks rodne ravnopravnosti prati podatke vezane za razliku između muškaraca i žena kada je u pitanju njihova zarada za rad koji obavljaju i kako je taj novac distribuiran u smislu siromaštva i bogatstva (oblast novca). U ovoj oblasti, uzimaju se u obzir finansijski resursi kojima raspolažu žene i muškarci, kao i njihova ekonomska situacija. U skladu sa prethodno navedenim podacima, indeksna vrijednost za oblast novca za Crnu Goru iznosi 59,7 indeksnih poena, dok je EU prosjek 80,4.

Ulazak žena u poslovni svijet, opterećen je brojnim objektivnim preprekama, predrasudama i činjenicom da su muškarci u Crnoj Gori uglavnom vlasnici imovine, zemlje i kapitala ili su im novac, moć i veze dostupni zato što dominiraju u političkom životu. Brojna istraživanja su potvrdila da je pristup finansijama osnovna prepreka prilikom započinjanja biznisa. Ipak, žene su u lošijem položaju od muškaraca posebno zbog činjenice da većina njih ne posjeduje sopstvenu imovinu, te nije u mogućnosti da samostalno obezbijedi finansijska sredstva. Ženama je znatno otežano bavljenje biznisom i zbog usklađivanja brojnih obaveza vezanih za upravljanje domaćinstvom i odgajanje djece, kao i zbog nedostatka znanja i vještina kada je u pitanju preduzetništvo. Uporedna iskustva govore da su pozitivne mjere, npr. raspodjela finansijskih sredstava, podsticaj za učešće u ekonomskom odlučivanju, osnaživanje, umrežavanje, mentorstvo i slično, imale najveći uticaj na povećanje procenta žena koje imaju vlasništvo i kontrolu nad zemljom i njihovo značajnije učešće u ekonomiji i odlučivanju.

Uticaj pandemije COVID-19 na žensku populaciju u Crnoj Gori

Rezultati istraživanja UNDP-ja u Crnoj Gori iz oktobra 2020. - Doprinos žena ekonomiji Crne Gore: neplaćeni ženski rad i njega u vrijeme COVID-19 pandemije ⁹¹ pokazali su da su žene usljed djelovanja brojnih socijalnih, ekonomskih i zdravstvenih aspekata pretrpjele ozbiljnije posljedice od početka pandemije od muškaraca. Tokom pandemije, dvije od pet žena u Crnoj Gori suočile su se sa finansijskim teškoćama, kao što je plaćanje zakupa i režijskih troškova. 38% žena navelo je da se suočava sa izazovima u smislu smanjenog finansijskog kapaciteta za pokriće osnovnih troškova života tokom pandemije, kao što su hrana i higijenske potrepštine. Skoro 20% žena navelo je da su od prijatelja i porodice tražile finansijsku podršku kako bi prevazišle finansijske poteškoće. Tokom perioda pandemije, 36% žena je navelo da im je smanjen ili da ne postoji pristup zdravstvenim uslugama.

Slične rezultate je donijelo i istraživanje CEDEM-a Obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori iz 2020. godine⁹² u kojem su istraživači eksplicitno pitali građane/ke o efektu epidemije COVID-19 na sve ključne grupe pod rizikom. Najveći broj ispitanika/ca ili nije mogao do procijeni, ili je smatrao da je stepen diskriminacije ostao isti. Međutim, ako se uporedi procenat povećanja u odnosu na procenat smanjenja stepena diskriminacije, po procjeni ispitanika/ca, u najvećoj mjeri se stepen diskriminacije usljed epidemije povećao prema ženama.

Epidemiološke mjere koje su donijete u cilju zaštite stanovništva podrazumijevale su, između ostalog, i zabranu kretanja, tj. izlaska iz kuća u određenim vremenskim intervalima. U tom periodu, povećan je stepen porodičnog nasilja i nasilja nad ženama. Prema izvještaju Ujedinjenih nacija u Crnoj Gori "Brza procjena socijalnog uticaja epidemije COVID-a 19 u Crnoj Gori"⁹³, u periodu od 16. marta do 1. juna 2020. godine, Sigurna ženska kuća iz Podgorice primila je 46 procentih poena više poziva nego u istom periodu prethodne godine. U maju 2020. godine, smještaj u njihovom skloništu obezbijeđen je za 60 procentih poena više žrtava rodno zasnovanog nasilja nego u maju 2019. godine. Nacionalna SOS linija takođe je bilježila porast potražnje za njihovim uslugama tokom epidemije COVID-19 i to za 18%, uz značajno povećanje broja poziva nakon što su mjere opšteg zatvaranja postale fleksibilnije. U maju 2020. godine, ova SOS linija primila je 32 procentna poena više poziva nego u istom mjesecu prošle godine.

Osim porasta procenta porodičnog nasilja, veoma je važno uzeti u obzir i druge aspekte uticaja pandemije na žene u Crnoj Gori. Kao prvo, sektori koji su najviše opterećeni krizom u smislu povećanog obima posla i rada u otežanim uslovima - zdravstvo (računajući medicinsko i nemedicinsko osoblje), socijalno staranje (npr. domovi za stara lica), obrazovanje i trgovina na malo, spadaju u sektore u kojima najveći procenat zaposlenih čine žene. Takođe, povećan je i obim neplaćenog rada žena, a žene su bile više ugrožene na tržištu rada i imale nižu stopu ostvarene zarade nego muškarci.

⁹¹ Doprinos žena ekonomiji Crne Gore: neplaćeni ženski rad i njega u vrijeme COVID-19 pandemije (autor Miloš Vučković), UNDP Crna Gora, Oktobar 2020, dostupno na: <https://www.gendermontenegro.com/me/preduzetnistvo/aktivnosti/475-doprinos-zena-ekonomiji-crne-gore-i-neplaceni-rad-i-njega>

⁹² Istraživanje je pokrenuo Savjet Evrope, u dogovoru sa Ministarstvom za ljudska i manjinska prava i institucijom Ombudsmana. Istraživanje je izvršio CEDEM, a dostupno je na: <http://www.cedem.me/publikacije/istrazivanja/ostala-istrazivanja/send/31-ostala-istrazivanja/1980-obraci-i-stepen-diskriminacije-u-crnoj-gori-u-2020-godini>

⁹³ <https://montenegro.un.org/sites/default/files/2020-09/Izvje%C5%A1taj%20o%20broj%20procjeni%20socijalnog%20uticaja%20epidemije%20COVID-a-19%20u%20Crnoj%20Gori%2C%20Apr%20E%2080%93%20Jun%202020.pdf>

Prema zvaničnim podacima Zavoda za zapošljavanje, broj nezaposlenih žena se u periodu od kraja februara do kraja juna povećao za 3.560, što predstavlja 56% ukupnog broja novih nezaposlenih lica. Dakle, poslodavci su u krizi otpustili više žena nego muškaraca. Teret krize najviše je pogodio žene koje rade u privatnom sektoru, pa je pad neto plata ženske populacije u Crnoj Gori, zabilježen u sljedećim sektorima: usluge pružanja smještaja i ishrane, poljoprivrede, šumarstvo i ribarstvo, sektoru trgovina na veliko i trgovina na malo i popravka motornih vozila i motocikala. Žene koje rade u javnom sektoru bile su manje pogođene padom plata. Što se tiče neplaćenog rada (rad u domaćinstvu, njega djece, starih i bolesnih) ukupna ženska populacija je bila neuporedivo više opterećena od muške - istraživanje UNDP-ja pokazuje da su žene radile 92% više od muškaraca u domenu neplaćene njege i rada u domaćinstvu. Krajem 2018. godine, žene su dopinosile BDP-u Crne Gore sa 43,71% i da BDP po glavi stanovnika prema polu za žene iznosi 6.496 eura, a za muškarce 8.571 eura. Drugim riječima, žene su još prije početka krize već bile u neravnopravnom ekonomskom položaju, a kriza je dodatno doprinijela tome i još više produbila razlike. Paralelno sa pogoršanjem ekonomske situacije i većom opterećenošću radom u kući i njegom, tokom pandemije je došlo do drastičnog porasta nasilja nad ženama i veoma pogoršalo ionako težak položaj marginalizovanih grupa. Takođe, važno je istaći da žene u Crnoj Gori čine većinu zaposlenih u sektorima koji su podnijeli najveći teret povećanog obima posla u otežanim uslovima - zdravstvo, obrazovanje, socijalne usluge i trgovina.

Rodna statistika

Članom 14 Zakona o rodnoj ravnopravnosti propisuje se obaveza organa da vode statistiku po polnoj pripadnosti. U praksi, rodna statistika se vodi samo u određenim oblastima, dok su ostale oblasti nepokrivene. Takođe, ne postoji statistika koja se vodi u odnosu na rod i pol kao odvojene kategorije. Većina institucija vodi kadrovsku evidenciju zaposlenih po polu, tako da su svi podaci o državnim službenicima i namještenicima koji se registruju u Centralnoj kadrovskoj evidenciji kojom rukovodi Uprava za kadrove rodno desegregirani. Međutim, samo neke od institucija imaju informacione sisteme pomoću kojih je moguće doći do rodno desegregiranih podataka o korisnicima/cama usluga (kao što je informacioni sistem predškolskog, osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja, kao i informacioni sistem socijalne i dječje zaštite), dok se u drugim oblastima zbog određenih softverskih rešenja (npr. u zdravstvu), teže dolazi do rodno desegregiranih podataka.

Institucije dostavljaju podatke Upravi za statistiku Crne Gore, koja ih dalje obrađuje i objavljuje. Ministarstvo za ljudska i manjinska prava i Uprava za statistiku počev od 2006. godine objavljuju publikaciju "Žene i muškarci u Crnoj Gori" svake druge godine. Publikacija se sastoji od tabela i grafikona bez dodatnih statističkih i socioloških analiza i može poslužiti kao izvor informacija korisnicima podataka koji su zainteresovani za položaj žena i muškaraca, kao i za jednakost polova u Crnoj Gori. Podaci koji su prikazani u ovoj publikaciji odnose se na sljedeće oblasti: stanovništvo, zdravlje, obrazovanje, pravosuđe, zaposlenost i penzioneri, politika i nasilje u porodici. Međutim, većina podataka prikazanih u ovoj publikaciji rezultat su istraživanja koja sprovodi Uprava za statistiku⁹⁴, dok je samo manji dio podataka preuzet od drugih državnih institucija. Taj podatak ukazuje na hitnu potrebu da se državne institucije što prije osposobe da proizvode, sakupljaju i analiziraju rodno desegregirane podatke, kako bi se omogućilo planiranje javnih politika na bazi stvarnog stanja, kao i redovno praćenje pomaka i dostignuća tih javnih politika na osnovu kvantitativnih pokazatelja.

Zakonom o zvaničnoj statistici i sistemu zvanične statistike⁹⁵ (čl. 7) definisani su sljedeći proizvođači zvanične statistike: Uprava za statistiku, Centralna banka Crne Gore, organ državne uprave nadležan za poslove finansija, kao i drugi proizvođači zvanične statistike određeni programom zvanične statistike. Ovim članom se takođe definiše da su "proizvođači zvanične statistike odgovorni za prikupljanje, proizvodnju, obradu i diseminaciju statističkih podataka, obradu administrativnih podataka i podataka prikupljenih metodom stalnog praćenja i posmatranja, u skladu sa ovim zakonom. Proizvođači zvanične statistike dužni su da, prilikom prikupljanja, proizvodnje, obrade i diseminacije statističkih podataka, primjenjuju principe zvanične statistike, kao i metodologije i standarde za proizvodnju statistike iz svoje nadležnosti, po prethodno pribavljenoj saglasnosti nadležnog organa, radi proizvodnje transparentnih i međunarodno uporedivih podataka, u skladu sa ovim zakonom." Organ državne uprave nadležan za poslova rada vodi statističke podatke o prijavljenim povredama koje razvrstava po polu, I po težini povrede.

⁹⁴ Žene i muškarci u Crnoj Gori u 2019, MONSTAT i Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, str.25, <https://www.monstat.org/uploads/files/publikacije/%C5%BDene%20i%20mu%C5%A1karci%20u%20Crnoj%20Gori.pdf>

⁹⁵ Službeni list Crne Gore br. 018/12 od 30.03.2012, 047/19 od 12.08.2019

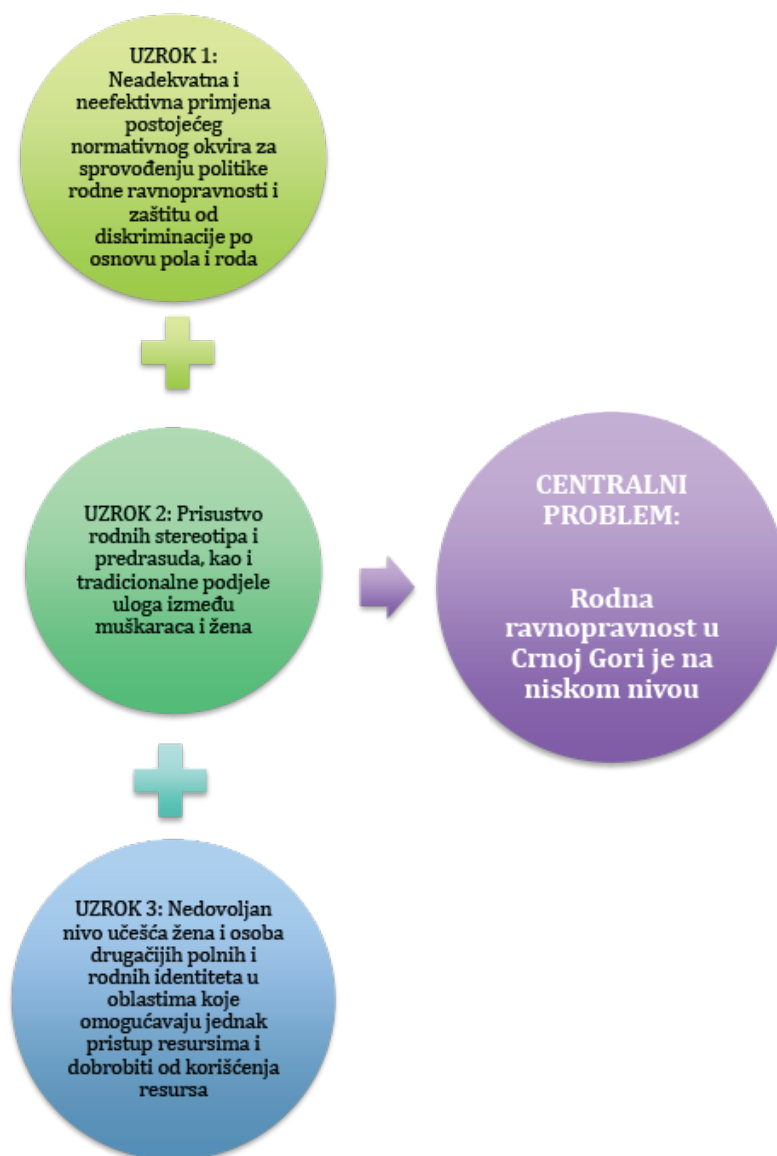
S obzirom na propisanu obavezu državnih organa da vode statistiku po polnoj pripadnosti (ranije pomenuti član 14 Zakona o rodnoj ravnopravnosti, neophodno je da se prilikom izrade svakog programa zvanične statistike konsultuje državni organ nadležan za rodnu ravnopravnost, kao i NVO-i koji se bave pitanjima ženskih ljudskih prava i rodnom ravnopravnošću. Konsultacije sa zainteresovanim stranama neophodno je uraditi na javan i transparentan način, tako što će se otvoriti javna debata u vezi sa rodno disegregiranim podacima koji su neophodni za kreiranje politika i nadzor nad njihovim sprovođenjem. Za početak, bilo bi neophodno da se napravi plan za prikupljanje i obradu rodno desegregiranih podataka u skladu sa indikatorima Strategije održivog razvoja, prije svega onih koji su vezani za Cilj 5, ali i za ostale ciljeve koji imaju rodnu komponentu.

Od 2019. godine, Crna Gora se priključila grupi zemalja koje sprovode kompleksno istraživanje o stanju rodne ravnopravnosti na nacionalnom nivou - Indeks rodne ravnopravnosti, koje je utemeljeno na jedinstvenoj metodologiji razvijenoj od strane Evropskog instituta za rodnu ravnopravnost. O Indeksu će biti više riječi u poglavlju koje se bavi poređenjem stepena rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori sa stanjem u istoj oblasti među članicama EU, a neki od podataka, tj. rezultata za pojedine oblasti (rad, novac, znanje, vrijeme, moć i zdravlje) navedeni su u odgovarajućim poglavljima Analize stanja. Imajući u vidu ključni značaj statistike i istraživanja na osnovu mjerljivih i uporedivih podataka, u ovoj Strategiji su pitanja prikupljanja, obrade i razmjene rodno desegregiranih podataka adresirana kroz različite mjere i aktivnosti.

Centralni problem, njegovi uzroci i posljedice

Rodna ravnopravnost u Crnoj Gori je na niskom nivou. To je **centralni problem** koji proizilazi iz analize stanja, a načini za njegovo adresiranje su kroz operativne ciljeve i mjere.

Uzroci problema rodne neravnopravnosti u Crnoj Gori su prepoznati u tri sfere - primjeni zakona, postojanju stereotipa i nedovoljnom osnaživanju žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao što je prikazano u grafiku ispod:

Detaljnija analiza navedenih uzroka ukazuje da svaki od njih ima nekoliko poduzroka, te da su posljedice brojne. U tabeli ispod navedeni su poduzroci, dok je u grafiku koji slijedi nakon toga prikazan odnos centralnog problema i posljedica po demokratski i održivi razvoj Crne Gore:

Uzrok 1:

Neefikasna i neefektivna primjena postojećeg normativnog okvira za sprovođenje politike rodne ravnopravnosti, zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda.

Poduzroci:

Ne postoje standardizovane procedure za orodnjavanje javnih politika

Ne postoji objedinjena i uporediva evidencija o slučajevima diskriminacije po osnovu pola i roda

Zaposleni u institucijama i rukovodni kadar ne razumiju ključne koncepte i nedovoljno poznaju zakonske obaveze iz oblasti rodne ravnopravnosti

Nedovoljno kadrovski osposobljen i efikasan institucionalni mehanizam za sprovođenje, koordinaciju i praćenje uspjeha politika rodne ravnopravnosti

Nedovoljna uključenost svih zainteresovanih strana u dijalog o orodnjavanju javnih politika

Uzrok 2:

Prisustvo rodnih stereotipa, predrasuda i tradicionalnih podjela uloga između muškaraca i žena

Poduzroci:

Nedostatak rodno odgovornih sadržaja u obrazovanju, kulturi i medijima

Nedovoljno obučeni vaspitno-obrazovni kadar za podsticanje vrijednosti građanskog, rodno ravnopravnog i inkluzivnog društva kod djece i mladih

Nedovoljan nivo medijske pismenosti među mladima u Crnoj Gori i neprepoznavanje rodnih stereotipa

Nedostatak rodno odgovornih sadržaja u kulturi

Nedostatak rodno odgovornih programa u medijima

Uzrok 3:

Nedovoljan nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodnih identiteta u oblastima koje omogućavaju jednak pristup resursima i dobiti od korišćenja resursa

Poduzroci:

Nedovoljno podsticajne politike za veće učešće žena i osoba drugačijih polnih i rodnih identiteta u političkom odlučivanju

Nedovoljno podsticajne politike za veće učešće žena i osoba drugačijih polnih i rodnih identiteta u ekonomiji i ekonomskom odlučivanju

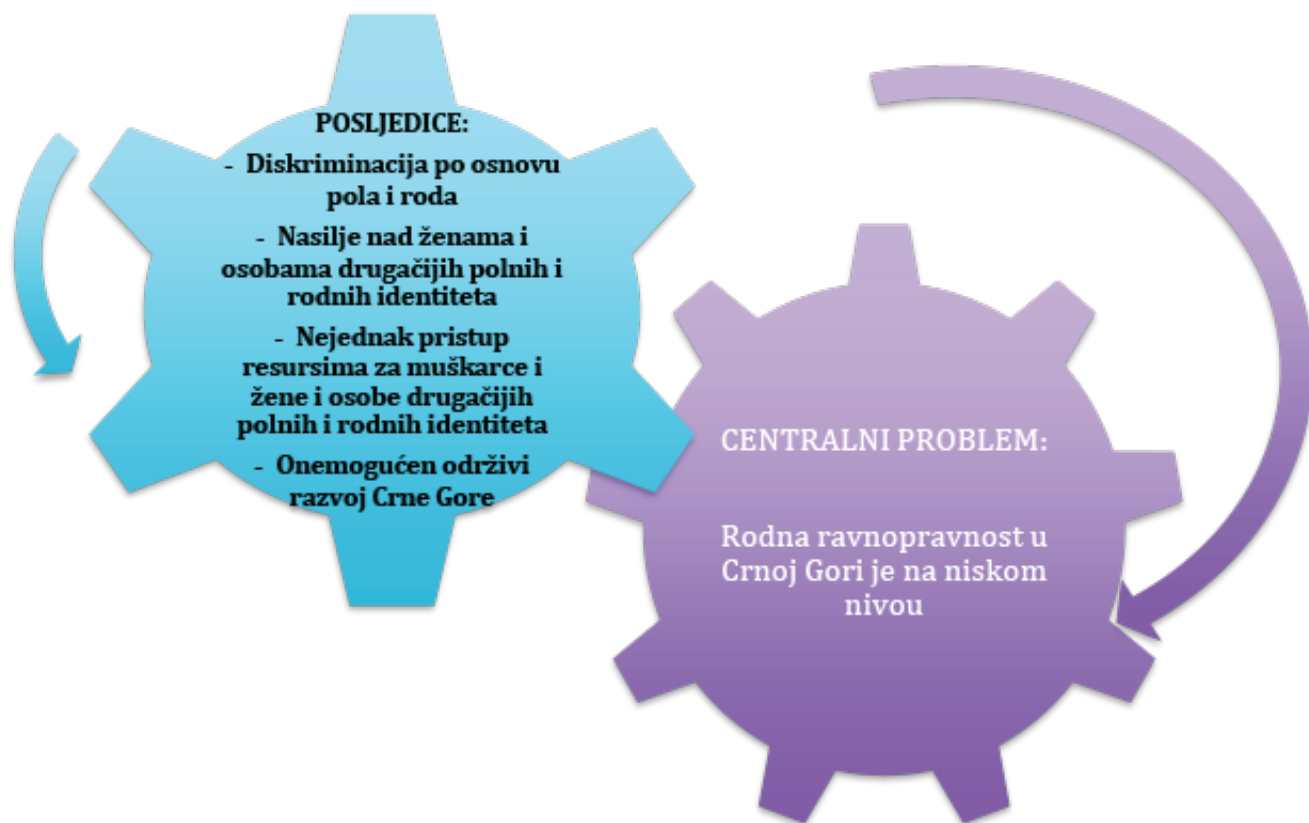
Nedostatak mjera prevencije i zaštite od rodno zasnovane diskriminacije, seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, kao i od rodno zasnovanog nasilja i višestruke diskriminacije na radnom mjestu

Nedovoljna zaštita žena i osoba drugačijeg polnog i rodnog identiteta od ekonomskog nasilja

Nedovoljno podsticajne mjere za ravnomjernu raspodjelu rada u kući i brige o porodici između žena i muškaraca

Nedovoljne podsticajne mjere za djevojke da se upisuju na studije u STEM oblastima (nauka, tehnologija, inženjerstvo, matematika)

Nedostatak procjene uticaja i mjera prevencije od uticaja klimatskih promjena i prirodnih katastrofa na zdravlje žena, muškaraca, osoba drugačijih polnih i rodnih identiteta, kao i marginalizovanih i posebno osjetljivih osoba i grupa

Navedene posljedice u velikoj mjeri narušavaju perspektivu Crne Gore da dostigne nivo zaštite ljudskih prava na koji se obavezala kroz brojne međunarodne ugovore, Ustav i nacionalno zakonodavstvo. Sa druge strane, rodna neravnopravnost umnogome ugrožava perspektive Crne Gore za postizanje održivog razvoja.

II VIZIJA, CILJEVI I MJERE NACIONALNE STRATEGIJE ZA RODNU RAVNOPRAVNOST U CRNOJ GORI 2021 - 2025

Vizija i glavni strateški cilj

Na osnovu analize stanja u oblasti rodne ravnopravnosti, a imajući u vidu opredjeljenje Crne Gore da izgradi državu i društvo u skladu sa nacionalnim i međunarodnim standardima ljudskih prava i rodne ravnopravnosti, Nacionalna strategija rodne ravnopravnosti ima sljedeću viziju:

VIZIJA:

Za društvo u kojem sve žene i muškarci i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta imaju jednake mogućnosti da doprinesu održivom razvoju Crne Gore i da jednako uživaju u njegovim dobrobitima⁹⁶

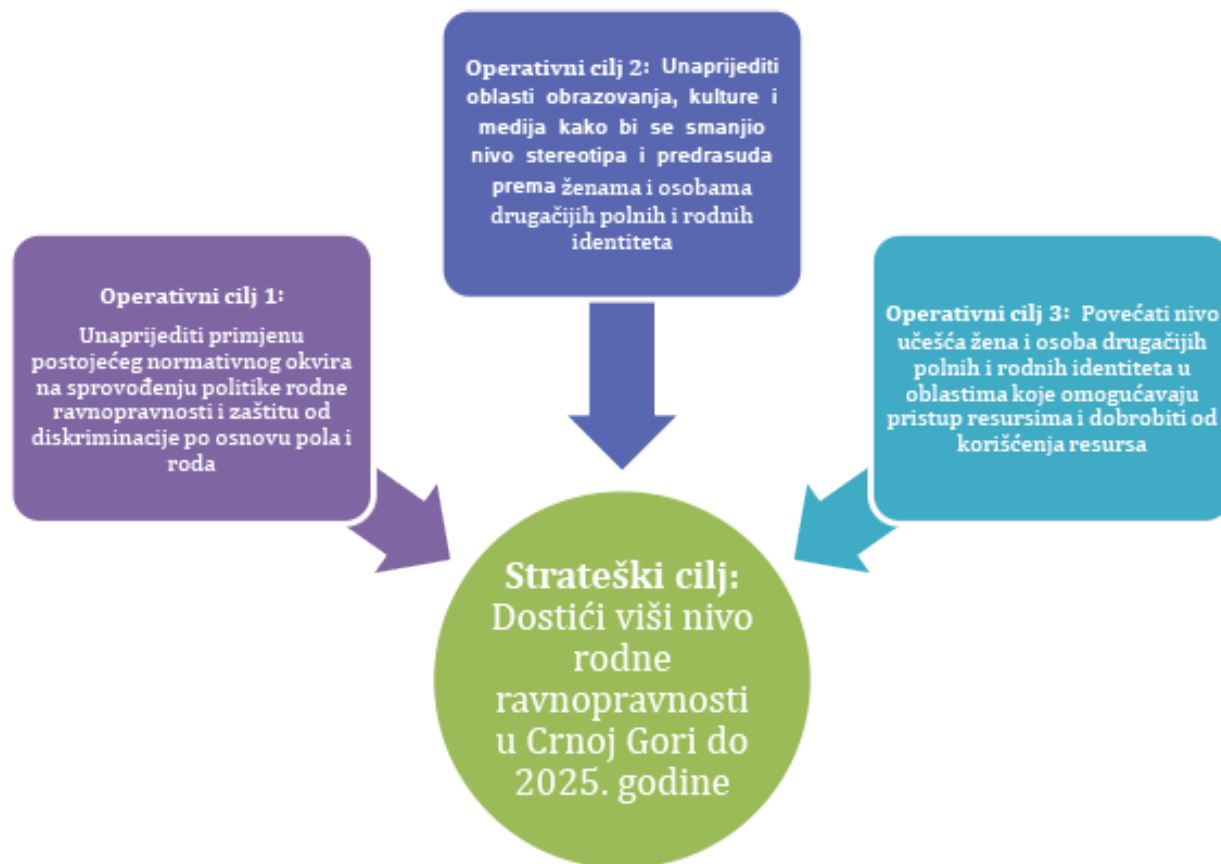
Kako bi se ostvarila navedena vizija, kao centralni strateški cilj definisano je:

STRATEŠKI CILJ:

Dostići viši nivoa rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori do 2025. godine

Operativni ciljevi

U skladu sa definisanim izazovima koji su navedeni u Analizi stanja, ovom Strategijom su definisani sledeći operativni ciljevi koje bi trebalo ostvariti u periodu 2021 - 2025:

Razrada operativnih ciljeva i mjera

Operativni cilj 1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda

Mjera 1.1: Standardizovati procedure za orodnjavanje javnih politika

Opis mjere: S obzirom da Zakon o Rodnoj ravnopravnosti propisuje obavezu da sve javne politike budu orodnjene, potrebno je ustanoviti do koje mjere se ova odredba poštuje i odrediti početnu vrijednost za praćenje napretka. Analizom usklađenosti ustanovljeno je da svega 26,8% javnih politika na neki način tretira pitanja rodne ravnopravnosti. Kako ova Analiza nije imala za cilj da se detaljno bavi načinima na koje su javne politike orodnjene, u okviru ove mjere, na samom početku sprovođenja nove Strategije, biće urađena detaljna analiza svih važećih nacionalnih javnih politika specifično iz ugla rodne ravnopravnosti, kako bi se ustanovilo da li one sadrže rodno- senzitivnu analizu stanja kojom se procjenjuje uticaj politika na žene i muškarce, rodno-senzitivne ciljeve, mjere, indikatore i budžet koji je potreban za njihovo sprovođenje. Analiza će sadržavati preporuke za svaku oblast, u skladu sa nacionalnim zakonodavstvom i preuzetim međunarodnim obavezama. Preporuke će takođe biti usklađene sa ciljem 5 održivog razvoja i njegovim podciljevima. Kako bi se definisala jasna procedura za orodnjavanje politika i adresirala odgovornost na konkretnu instituciju, u okviru ove mjere biće izmijenjena i dopunjena sledeća akta:

1. Generalni sekretarijat Vlade - Metodologija za izradu javnih politika. U svrhu standardizovanja načina na koji se javne politike orodnjavaju, kao i olakšavanja međuinstitucionalne saradnje u sprovođenju javnih politika, neophodno je sačiniti metodologiju i standardizovano uputstvo za državne organe, sa posebnim osvrtom na zaštitu i osnaživanje posebno osjetljivih grupa (žene koje žive u ruralnim područjima, osobe sa invaliditetom, Romkinje/ Egipćanke, osobe drugačijih rodni i polni identiteta, žene na selu, žene u zatvoru/pritvoru). Na taj način će biti moguće razumjeti potrebe žena i posebno osjetljivih i marginalizovanih grupa i definisati pozitivne mjere koje bi

im omogućile da ostvare jednaka prava na privredne resurse, kao i pristup vlasništvu i kontroli nad zemljištem i drugim oblicima imovine, finansijskim uslugama, nasljedstvu i prirodnim resursima, u skladu sa nacionalnim zakonima. Metodologija i standardizovana uputstva će takođe obuhvatiti praćenje preporuka Komiteta CEDAW, GREVIO i Univerzalnog periodičnog pregleda UN u pojedinačnim organima, sa posebnim mjerama za zaštitu i osnaživanje posebno osjetljivih grupa (žene koje žive u ruralnim područjima, osobe sa invaliditetom, Romkinje/Egipćanke, osobe drugačijih rodničkih identiteta, žene u zatvoru/pritvoru) gdje god je to moguće, s obzirom na nadležnosti organa. Ova metodologija bi trebalo da postane integralni dio Metodologije za izradu javnih politika, tako što će u postojeće kriterijume dodati konkretna pitanja vezana za orodnjenost.

2. Ministarstvo finansija i socijalnog staranja - Obrazac Izvještaja o sprovedenoj analizi procjene uticaja propisa, na način što će u dijelu 4. Analiza uticaja uvesti pitanje: "Na koji način će rješenja u propisu uticati na žene i muškarce odvojeno – nabrojati pozitivne i negativne uticaje, direktne i indirektne".

3. Ministarstvo finansija i socijalnog staranja - Uputstvo o sačinjavanju izvještaja o sprovedenoj analizi procjene uticaja propisa i Priručnik za analizu efekata propisa od strane Savjeta za regulatornu reformu, koji bi uključili korisna uputstva i savjete za sprovođenje rodno senzitivnih analiza uticaja propisa.

Ključni nosioci: Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Generalni sekretarijat Vlade, Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, resorna ministarstva, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, NVO-i, poslodavačka udruženja, finansijske institucije, Privredna komora, međunarodne organizacije

Mjera 1.2: Uspostaviti objedinjenu i uporedivu evidenciju o slučajevima diskriminacije po osnovu pola i roda

Opis mjere: Uprkos činjenici da je još 2014. godine donijet Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja posebne evidencije o slučajevima prijavljene diskriminacije⁹⁷, još uvijek ne postoji objedinjena evidencija o diskriminaciji na osnovu pola i roda i ostalim vrstama diskriminacije. Pojedini organi - sudovi, državna tužilaštva, organi za prekršaje, organi uprave nadležni za policijske poslove i inspekcijski organi zaprimaju prijave i vode postupke, pri čemu svaki organ ima svoj registar i svoju metodologiju o podnijetim prijavama, pokrenutim postupcima i donijetim odlukama u vezi sa diskriminacijom. Ovom mjerom se aktualizuje postojeći Pravilnik kako bi se sprovele njegove odredbe o uspostavljanju jedinstvene evidencije za sve organe, koja bi omogućila boji uvid u stanje, kao i efektivniju i efikasniju primjenu Zakona o zaštiti od diskriminacije i Zakona o rodnoj ravnopravnosti.

Prvi korak u pravcu uspostavljanja objedinjene i uporedive evidencije će biti formiranje tima koji se sastoji od predstavnika/ca nadležnih institucija, uključujući Upravu za statistiku MONSTAT koji će ustanoviti zajedničku metodologiju, donijeti uputstvo za sve organe i uspostaviti sistem za sprovođenje postojećeg Pravilnika o sadržaju i načinu vođenja posebne evidencije o slučajevima prijavljene diskriminacije.

Ključni nosilac: Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Vrhovni sud, Uprava za inspekcijske poslove, jedinice lokalne samouprave, sindikati, međunarodne organizacije

Mjera 1.3: Edukovati zaposlene i rukovodni kadar u institucijama o ključnim konceptima iz oblasti rodne ravnopravnosti i njihovim obavezama iz oblasti rodne ravnopravnosti u skladu sa zakonom

Opis mjere: Kao prvi korak u sprovođenju ove mjere, biće urađena Analiza efikasnosti i racionalnog planiranja institucija, sa analizom međusektorske saradnje (stepen ljudskih, organizacionih, finansijskih i materijalnih resursa potrebnih za njegovo sprovođenje, praćenje sprovođenja, izvještavanje i evaluaciju). Zatim će se kroz obuku državnih službenika/ca omogiti bolje razumijevanje pojma i sadržaja rodno odgovornih javnih politika, obaveza vezanih za pojedine organe, razumijevanje rodno odgovornog budžeta, kao i međuinstitucionalnu i međusektorsku saradnju. Ova obuka bi trebalo da bude dio obaveznog „paketa“ obuka za javne službenike/ce, te da se akcenat stavi na kompetencije koje bi trebalo da ima svaki državni službenik/ca. Kroz obuke bi se edukovali zaposleni i rukovodni kadar u institucijama o procedurama za orodnjavanje javnih politika, rodnu analizu podataka iz rodne perspektive. Takođe, ove obuke bi trebalo da sadrže segmente koji se tiču žena i osoba drugačijih rodničkih/polnih identiteta, žena sa invaliditetom, Romkinja/Egipćanki, žena sa sela, žena u zatvorima,

migrantkinja, itd, koje proživljavaju višestruku diskriminaciju. Osim službenika/ca, obukom će biti obuhvaćene i starije osobe i visoki rukovodni kadar u državnim organima. Obuka će se realizovati u saradnji sa Upravom za kadrove, u godišnjim ciklusima. U cilju obezbjeđenja održivosti i kontinuiteta u primjeni znanja, biće razmotrena mogućnost uključivanja predmeta/sadržaja o rodnoj ravnopravnosti u okviru programa državnog stručnog ispita (čime bi se obezbijedilo upoznavanje svih državnih službenika/ca sa konceptom rodne ravnopravnosti).

Ključni nosilac: Uprava za kadrove

Partneri: Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, Generalni sekretarijat Vlade, resorna ministarstva, jedinice lokalne samouprave, Zajednica opština, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Uprava za inspekcijske poslove, Skupština Crne Gore, Državna revizorska institucija, Ministarstvo za javnu upravu, digitalizaciju i medije, međunarodne organizacije

Mjera 1.4: Edukovati članove/ce Komisije za sprovođenje, koordinaciju, praćenje i ocjenu uspješnosti politika rodne ravnopravnosti, uključujući i rodno odgovorno budžetiranje

Opis mjere: S obzirom na činjenicu da je 4. decembra 2020. godine, nakon parlamentarnih izbora održanih 30. avgusta iste godine, formirana nova Vlada, kao prvi korak u sprovođenju ove mjere, potrebno je napraviti analizu efikasnosti i racionalnog planiranja institucionalnog mehanizma za sprovođenje politika rodne ravnopravnosti, sa analizom međusektorske saradnje (stepen ljudskih, organizacionih, finansijskih i materijalnih resursa potrebnih za njegovo sprovođenje, praćenje sprovođenja, izvještavanje i evaluaciju). Ova analiza bi trebalo da bude urađena odmah po usvajanju Strategije, kako bi se stekao detaljan uvid u postojeće stanje i napravio detaljan plan osposobljavanja kadrova. Dosadašnje iskustvo u funkcionisanju nacionalnog mehanizma pokazalo je da je neophodno ojačati njihove kapacitete za sprovođenje njihovih nadležnosti, uključujući prikupljanje i obradu rodno disegregiranih podataka, a takođe podstaći međuinstitucionalnu i međusektorsku saradnju. Takođe je potrebno uspostaviti sistem praćenja implementacije javnih politika iz rodne perspektive uključujući građenje kapaciteta za razvoj i rodne performans indikatore. Drugi korak u sprovođenju ove mjere bila bi edukacija članova/ca institucionalnih mehanizama za nadzor sprovođenja politika i izvještavanja o napretku na standardizovan način: Nacionalnog savjeta za rodnu ravnopravnost, Komisije za sprovođenje i nadzor nad sprovođenjem Strategije rodne ravnopravnosti, kao i kontakt osoba za rodnu ravnopravnost u resornim ministarstvima i jedinicama lokalne samouprave.

Ključni nosilac: Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija, Generalni sekretarijat Vlade, Zajednica opština, Uprava za inspekcijske poslove, Uprava za statistiku, resorna ministarstva, međunarodne organizacije

Mjera 1.5: Uključiti sve tri grane vlasti, nevladine organizacije, poslodavačke organizacije, sindikate, građane/ke i medije u dijalog o orodnjavanju javnih politika i intenzivirati javni dijalog svih grana vlasti u vezi sa sprečavanjem rodne diskriminacije

Opis mjere: Radi postizanja punog razumijevanja važnosti orodnjavanja svih politika u kreiranju i sprovođenju sektorskih i međusektorskih politika, neophodno je uključiti sve zainteresovane strane i podstaći javni dijalog između državnih i lokalnih institucija, zakonodavne i sudske vlasti, NVO-a, građana/ki, poslodavačkih organizacija i medija u vezi sa orodnjavanjem javnih politika u različitim oblastima života. Takođe je neophodno uključiti sve grane vlasti u pomenuti dijalog, kako bi se obezbijedila puna transparentnost i podigao nivo zainteresovanosti i odgovornosti svih društvenih aktera za postizanje rodne ravnopravnosti.

Takođe, potrebno je inicirati izmjene *Uredbe o izboru predstavnika/ca nevladinih organizacija u radna tijela organa državne uprave i sprovođenja javne rasprave u pripremi zakona i strategija*,⁹⁸ koja za sada učešće predstavnika/ca civilnog društva ograničava na organizacije koje se primarno bave nekom sektorskom oblašću. Izmjenama je potrebno urediti sljedeće:

a) predvidjeti veći broj predstavnika/ca NVO u radnim tijelima;

b) omogućiti NVO-ima koje se bave rodnom ravnopravnošću, ženskim pravima i pravima osoba iz osjetljivih grupa (osobe drugačije polne i rodne orijentacije, osobe sa invaliditetom, Romi/kinje i Egipćani/kinje) da učestvuju u radnim tijelima koja se bave sektorskim oblastima, a koje se tradicionalno ne posmatraju kroz perspektivu roda i perspektivu društvene osjetljivosti (npr. prostorno planiranje, saobraćaj, energetika, industrija i sl).

Ključni nosilac: Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Resorna ministarstva, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, Skupština Crne Gore - Odbor za rodnu ravnopravnost, pravosudni organi, NVO-i, Privredna komora, poslodavačka udruženja, sindikati, mediji, međunarodne organizacije.

Mjera 1.6: Uvesti rodno odgovorno budžetiranje u sistem upravljanja javnim finansijama

Opis mjere:

Polazeći od potrebe da se postojeće politike rodne ravnopravnosti unaprijede kroz uvođenja rodno odgovornog budžetiranja, neophodno je da se kroz izmjenu odgovarajućih propisa i izradu smjernica za planiranje, sprovođenje i nadzor nad sprovođenjem rodno odgovornih budžeta, budžetska politika učini rodno odgovornom. S obzirom na to da se predlogom strategije za socijalnu inkluziju Roma/kinja i Egipćana/ki planira da budžetski okvir za realizaciju strategije treba da bude u skladu sa Smjernicama za odgovorno budžetiranje prema Romima, razmotiriti definisanje socijalno odgovornog budžetiranja kroz Zakon o budžetu i fiskalnoj odgovornosti i prateće instrukcije za pripremu budžeta.

Ključni nosilac: Ministarstvo finansija i socijalnog staranja

Partneri: Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, NVO-i, međunarodne organizacije.

Operativni cilj 2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta

Mjera 2.1: Uvesti rodno odgovorne sadržaje i obaveznu upotrebu rodno osjetljivog jezika u nastavne programe i nastavu

Opis mjere: Kao prvi korak, potrebno je ustanoviti stepen prisustva rodni stereotipa u programima predškolskog obrazovanja, kao i u programima i udžbenicima osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja (na uzorku). Kako bi se ustanovila početna vrijednost, potrebno je izvršiti analizu nastavnih programa iz ugla rodne ravnopravnosti i stereotipne prezentacije, kao i prisustva rodno senzitivnih sadržaja na sljedeći način: za predškolsko obrazovanje, programi za sve tri grupe formirane prema uzrastu djece; za osnovnu školu, za svaki od tri ciklusa izvršiti analizu uzorka od 5 programa po ciklusu i udžbenika koji prate te programe. U uzorak obavezno moraju ući maternji jezik i književnost, istorija, sociologija, psihologija i neki od umjetničkih predmeta. Za srednje škole: za gimnazije, analiza uzorka od 5 predmetnih programa i udžbenika, a za srednje stručne škole 5 predmetnih programa i udžbenika opšte grupe predmeta i 5 iz stručne grupe predmeta. Kao i u slučaju osnovne škole, u fokusu analize bi trebalo da se nađu predmeti: maternji jezik i književnost, istorija, sociologija i 1 umjetnički predmet. Analize bi trebalo da budu urađene po jedinstvenoj metodologiji i svaka pojedinačna bi trebalo da sadrži preporuke za izmjene i dopune programa.

Kao drugi korak u sprovođenju ove mjere, potrebno je izvršiti dopunu programa u smislu brisanja sadržaja koji podstiču rodne stereotipe i uvođenja sadržaja koji podstiču vrijednosti građanskog, rodno ravnopravnog i inkluzivnog društva. Takođe, novi sadržaji bi trebalo da prepoznaju i adresiraju probleme višestruke diskriminacije i različitosti žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta. Na primjer, u predmetne programe i u udžbenike istorije će biti uvrštene lekcije o borbi žena za tri osnovna prava - pravu na učešće na izborima, pravu na obrazovanje i pravu na rad, dok će u predmetnim programima i udžbenicima za maternji jezik i književnost biti povećana zastupljenost književnica.

Treći dio u okviru ove mjere će biti podrška inicijativama koje imaju za cilj rad sa adolescentima i adolescentkinjama kroz kanale formalnog i neformalnog obrazovanja uz učešće NVO koje se bave ženskim pravima, zatim rad direktno sa djecom kroz, na primjer, sport u cilju rodne senzibilizacije. Posebno će se voditi računa da se u događaje uključe učenici/ce koje pripadaju osjetljivim i marginalizovanim grupama, kao što su djeca i mladi drugačijeg polnog i rodni identiteta, djeca i mladi sa invaliditetom, Romi/kinje i Egipćani/ke.

Četvrti dio mjere odnosi se na inicijativu koju će Ministarstvo pravde, manjinskih i ljudskih prava uputiti Univerzitetu Crne Gore da se, poštujući autonomiju Univerziteta, a imajući u vidu preporuke CEDAW, preduzmu odgovarajući koraci na uvođenju predmeta «Rodna ravnopravnost» na svim studijskim programima sa kojih se regrutuje budući nastavni kadar u vaspitno-obrazovnim institucijama.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta

Partneri: Zavod za školstvo, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Nacionalni savjet za obrazovanje, Centar za stručno obrazovanje, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, Univerzitet Crne Gore, NVO-i, udruženja roditelja, međunarodne organizacije

Mjera 2.2: Edukovati vaspitno - obrazovni kadar za podsticanje vrijednosti građanskog, rodno ravnopravnog i inkluzivnog društva kod djece i mladih

Opis mjere: U okviru ove mjere će se razviti, akreditovati i organizovati obuke za vaspitače/ce i nastavnike/ce, prije svega one, koji predaju predmete koji su bili analizirani iz ugla rodne ravnopravnosti u okviru analize odabranih nastavnih programa (Mjera 2.1), kako bi se kod djece od najmlađeg uzrasta i kod mladih podstakao razvoj i usvajanje vrijednosti građanskog, rodno ravnopravnog i inkluzivnog društva, u skladu sa važećim nacionalnim zakonodavstvom i međunarodnim obavezama koje je preuzela Crna Gora. Ove obuke će vaspitačima/cama i nastavnicima/cama pružiti konkretne primjere koji mogu biti korišćeni u učionici i tokom nastavnog procesa. Sa druge strane, obuke će poslužiti kao dobra prilika za razmjenu iskustava i usaglašavanje nastavne prakse sa standardima obrazovanja. Posebna pažnja u edukaciji nastavnog kadra biće posvećena pitanjima zaštite prava i inkluzije osjetljivih grupa, kao što su osobe drugačijih polnih i rodni identiteta, djeca i mladi sa invaliditetom, kao i djeca iz romskih i egipćanskih porodica.

Ključni nosilac: Zavod za školstvo

Partneri: Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta, Centar za stručno obrazovanje, NVO-i, udruženja roditelja, međunarodne organizacije

Mjera 2.3: Organizovati obuke iz medijske pismenosti u cilju prepoznavanja svih vrsta stereotipa, uključujući i rodne stereotipe

Opis mjere: Mjera podrazumijeva organizovanje različitih vidova obuke iz medijske pismenosti za učenike/ce osnovnih i srednjih škola, kao i za njihove nastavnike/ce i roditelje. Obukama će takođe biti obuhvaćeni vaspitači/ce u ustanovama predškolskog obrazovanja, imajući u vidu značaj ranog vaspitanja i obrazovanja koje utiče na stvaranje slike o svijetu i odnosima u društvu. Obuke će biti organizovanje tako da podstaknu interakciju i aktivnu saradnju između učesnika/ca, kroz predstavljanje konkretnih primjera iz komercijalnih i društvenih medija i razgovore o štetnim posljedicama širenja svih vrsta stereotipa, uključujući i rodne stereotipe, seksualno uznemiravanj preko društvenih mreža, kao i o načinima podrške žrtvama uznemiravanja.

Posebno će se voditi računa da radionicama budu obuhvaćeni mladi koji pripadaju osjetljivim grupama, kao što su osobe drugačijih polnih i rodni identiteta, djeca i mladi sa invaliditetom, kao i djeca iz romskih i egipćanskih porodica. Seminari iz rodne ravnopravnosti će se organizovati u školama na sjeveru, u centralnom regionu i južnom regionu.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta

Partneri: NVO-i, udruženja roditelja, mediji, međunarodne organizacije

Mjera 2.4: Uvesti rodno odgovorne programe i obaveznu upotrebu rodno osjetljivog jezika u programe institucija kulture

Opis mjere: U okviru ove mjere, u svrhu identifikovanja početnog stanja i potreba, biće urađeno istraživanje o učešću žena u kulturi, kulturnim potrebama, navikama i uticaju kulture na položaj žena, za potrebe orodnjavanja javnih politika u kulturi. Analiza će sadržati i konkretne preporuke za orodnjavanje institucija kulture i uključivanje kulturnih sadržaja vezanih za rodnu ravnopravnost, kao i za razvoj kuratorstva u ovoj oblasti i razvoj publike.

Kao drugi korak u sprovođenju ove mjere, na osnovu istraživanja i preporuka analize, biće izvršena dopuna

programa nacionalnih institucija kulture u smislu uvođenja rodno osjetljivih i rodno odgovornih sadržaja, u skladu sa smjernicama UNESCO-a. Takođe će biti razmotrene mogućnosti za osnivanje Muzeja žena, bilo kao samostalnog muzeja, bilo kao organizacione jedinice u okviru Narodnog muzeja Crne Gore.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta

Partneri: Ministarstvo pravde, manjinskih i ljudskih prava, Nacionalne institucije kulture, međunarodne organizacije, NVO-i, umjetnici/ce

Mjera 2.5: Podstaći medije da uvedu rodno odgovorne programe i da koriste rodno osjetljiv jezik

Opis mjere: Ovom mjerom bi se javni emiteri, posebno RTCG, obavezali da u godišnjem izvještaju o radu posebno izvijeste o broju i sadržaju programa sa temom rodne ravnopravnosti i mjerama za unapređenje upotrebe rodno senzitivnog jezika.

Što se tiče podsticanja privatnih/komercijalnih medija da uvedu rodno odgovorne sadržaje i koriste rodno osjetljiv jezik, jedan od načina je da se prilikom raspodjele sredstava iz Fonda za podsticanje pluralizma i raznovrsnosti medija uvede kriterijum rodne ravnopravnosti. Prilikom formulisanja kriterijuma i metodologije bodovanja prijava na javni konkurs za raspodjelu sredstava iz Fonda, organi zaduženi za sprovođenje konkursa će posebno voditi računa da se prednost dodijeli podnosiocima prijava koji promovišu rodnu ravnopravnost kroz svoju programsku koncepciju i sprovode mjere za unapređenje korišćenja rodno osjetljivog jezika. Prilikom evaluacije realizacije projekata, posebno treba voditi računa o realizaciji obaveze korišćenja rodno osjetljivog jezika i dobijene podatke koristiti prilikom narednih javnih konkursa.

Ključni nosilac: RTCG i ostali javni emiteri, Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija

Partneri: Agencija za elektronske medije, međunarodne organizacije, NVO-i i mediji

Mjera 2.6: Uvesti praćenje medijskog izvještavanja iz rodne perspektive (rodno odgovorni monitoring medija)

Opis mjere: U cilju praćenja sprovođenja rodno odgovornih programa i korišćenja rodno osjetljivog jezika od strane medija, biće organizovana dva monitoringa medija u periodu sprovođenja ove Strategije. Prvi korak će biti izrada metodologije za rodno odgovorni monitoring medija, a nakon toga će se sprovesti dva monitoringa, čiji će se rezultati i preporuke dostaviti svim medijima i učiniti dostupnim javnosti.

Ključni nosilac: Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija

Partneri: RTCG i ostali javni emiteri, komercijalni mediji, Agencija za elektronske medije, NVO-i, međunarodne organizacije.

Operativni cilj 3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup prirodnim i društvenim resursima i dobiti od korišćenja resursa

Mjera 3.1: Osnažiti žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta da učestvuju u političkom odlučivanju

Opis mjere: Ova mjera podrazumijeva pristup osnaživanju žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta na sljedeći način:

a) kroz iniciranje izmjene Zakona o izborima odbornika i poslanika (član 39a) gdje će umjesto postojeće odredbe da "na izbornoj listi među svaka četiri kandidata prema redoslijedu na listi (prva četiri mjesta, druga četiri mjesta i tako do kraja liste) mora biti najmanje po jedan kandidat pripadnik manje zastupljenog pola" biti uvedena odredba da na izbornoj listi najmanje jedan/a od svaka tri kandidata/kinje po redoslijedu na izbornoj listi bude predstavnik/ca manje zastupljenog pola. Druga izmjena će se odnositi na procenat žena na izbornim listama, gdje bi umjesto dosadašnjih 30% trebalo da bude 40% žena, u skladu sa preporukama CEDAW komiteta.

b) kroz interaktivne događaje (obuke, okrugle stolove, javne diskusije i sl.) na kojima će se razgovarati sa ženama u politici i liderima političkih partija o značaju povećanja broja žena u rukovodnim organima političkih partija i osnaživati žene i osobe drugačijih rodni i polnih identiteta za političku participaciju; naročita pažnja će biti posvećena lokalnom nivou, na kome se gradi partijska baza, koja bi trebalo da uključi više žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i mogućnostima za vertikalnu mobilizaciju kroz partijske strukture, jačanje njihovih liderskih sposobnosti i sticanje političkog iskustva kroz veću zastupljenost i značajnije učešće u političkom životu. Na interaktivnim događajima će posebna pažnja biti posvećena temama koje se tiču ostvarivanja prava posebno osjetljivih kategorija, kao što su osobe sa invaliditetom, Romkinje i Egipćanke, kao i žene koje žive u udaljenim seoskim područjima. Takođe će se govoriti o rodno zasnovanom nasilju u politici kao o načinu da se umanje do sada postignuti učinci učešća žena i da se žene dodatno obeshrabre da ulaze u politiku, kao i o nerazumijevanju ovog problema i njegovih posljedica u okviru samih političkih partija.

c) kroz aktivnosti koje će imati za cilj da podstaknu umrežavanje žena iz političkih partija kroz edukacije, okrugle stolove i razmjenu dobrih praksi sa sličnim mrežama u EU i regionu.

d) kroz monitoring aktivnosti kako bi se utvrdilo na koji način i u kojoj mjeri političke partije troše svoja sredstva namijenjena ženskim organizacijama unutar političkih partija.

Ključni nosilac: Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Skupština Crne Gore, Odbor za rodnu ravnopravnost, političke partije, međunarodne organizacije, NVO-i

Mjera 3.2: Osnažiti žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovane i osjetljive osobe i grupe da učestvuju u ekonomiji i ekonomskom odlučivanju

Opis mjere: Ova mjera podrazumjeva organizovanje različitih aktivnosti, u koje spadaju:

a) informativne kampanje, okrugli stolovi, aktivnosti zagovaranja, razmjena dobrih praksi, itd, koje će imati za cilj da se afirmišu ideja o učešću žena u upravnim odborima preduzeća, naročito srednjim i velikim. U fokusu će biti javna i privatna preduzeća.

b) Za javna preduzeća, biće donijeta Uredba o obaveznom učešću 40% žena u upravnim odborima, dok će se za privatna preduzeća donijeti Preporuka.

c) Organizovanje kampanje za povećanje procenta žena vlasnica zemlje, nekretnina i preduzeća, koje će uključiti i raspravu o zakonskim modalitetima i dobrim praksama iz drugih zemalja

d) Organizovanje kampanja za kreiranje podsticajnih mjera za žene koje imaju vlasništvo i kontrolu nad zemljom, a koje žele da pokrenu spostveni posao na svojoj zemlji. Podsticajne mjere mogu uključiti, između ostalog, finansijsku podršku, treninge za sticanje određenih vještina, mentorstvo, umrežavanje, pomoć pri plasiranju proizvoda na različita tržišta, podršku u vidu pružanja besplatnih administrativnih i finansijskih servisa i slično.

e) Kada su u pitanju osjetljive i ranjive grupe, poput osoba sa invaliditetom, Romkinja, Egipćanki, LGBT žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, samohranih roditelja itd, kampanje će biti usmjerene na kreiranje podsticajnih mjera u vidu posebnih budžetskih linija za pomoć u pokretanju sopstvenog posla.

Ključni nosilac: Ministarstvo ekonomskog razvoja

Partneri: Ministarstvo kapitalnih investicija, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo poljoprivrede šumarstva i vodoprivrede, MONSTAT, Privredna komora, poslodavačka udruženja, sindikati, Advokatska komora, Notarska komora, međunarodne organizacije, NVO-i

Mjera 3.3: U izvršnim organima i javnim preduzećima, kao i u privatnim preduzećima, podići nivo prevencije i zaštite od rodno zasnovane diskriminacije, seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, kao i od rodno zasnovanog nasilja i višestruke diskriminacije na radnom mjestu

Opis mjere: Kako bi se postigao viši stepen zaštite žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i onih koji pripadaju osjetljivim i marginalizovanim grupama, potrebno je:

- a) Izraditi model protokola za zaštitu od rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu, koji bi sadržao precizna uputstva za žrtve, kao i proceduru koja je povjerljiva i bezbjedna za žrtvu;
- b) Donijeti odgovarajuća akta kojima se obavezuju državni i lokalnih organi da usvoje protokole za zaštitu od rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu, kako kada su u pitanju zaposleni, tako i kada su u pitanju građani/ke kojima taj organ pruža servis. Takođe je neophodno uvesti obavezu državnih i lokalnih organa da jednom godišnje dostavljaju izvještaj o broju slučajeva Ministarstvu pravde, ljudskih i manjinskih prava, kao i Zaštitniku ljudskih prava i sloboda.
- c) Izrada informativnih materijala, kojima se upućuju osobe čija su prava povrijeđena na koji način se mogu obratiti organima koji će im pružiti zaštitu.
- d) Što se tiče privatnih preduzeća, ova mjera podrazumijeva donošenja preporuka od strane Ministarstva ekonomije o usvajanju Protokola.
- e) Kako bi se osiguralo sprovođenje ove mjere, biće organizovane obuke za inspektore/ke i rukovodioce/teljke u inspekcijama koje imaju za cilj da podignu nivo njihovog razumijevanja i djelovanja u slučajevima različitih oblika rodno zasnovane diskriminacije, kao i standardizovanog izvještavanja o uočenim nepravilnostima, što će doprinijeti efikasnijoj prevenciji i zaštiti od ove vrste diskriminacije. Obuke će takođe obuhvatiti problematiku angažovanja žena preko ugovora na određeno vrijeme, čime im se ukida mogućnost povratka na posao nakon porođaja.

Ključni nosilac: Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija

Partneri: Ministarstvo kapitalnih investicija, Ministarstvo ekonomskog razvoja, Zajednica opština, Uprava za inspekcijske poslove, Privredna komora, poslodavačka udruženja, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, sindikati, međunarodne organizacije, NVOi

Mjera 3.4: Efikasnije zaštititi žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta od ekonomskog nasilja

Opis mjere: U okviru ove mjere, biće organizovano nekoliko različitih pristupa/aktivnosti:

- a) kampanje za prepoznavanje ekonomskog nasilja, kroz medije i društvene mreže;
- b) Izmjena Člana 3 Pravilnika o bližim uslovima za pružanje i korišćenje, normativima i minimalnim standardima savjetodavno-terapijskih i socijalno-edukativnih usluga⁹⁹ na način što će se u Članu 3 dodati žrtve rodno zasnovane diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja kao korisnici savjetodavno-terapijskih i socijalno-edukativnih usluga.
- b) organizovanje savjetodavne pomoći za žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta koje trpe ovu vrstu nasilja pri NVO-ima koje pružaju servise žrtvama nasilja u porodici;
- c) osnivanje Alimentacionog fonda, s obzirom da su samohrani roditelji i roditelji koji sami odgajaju djecu, kao i žene koje su u procesu razvoda i zbog toga ne primaju alimentaciju, posebno ekonomski ugrožene, te da su njihova djeca takođe izložena ekonomskom nasilju. Na ovaj način, smanjila bi se mogućnost da roditelji i njihova djeca trpe ekonomsko nasilje. Pri osnivanju Alimentacionog fonda, uzeće se u obzir najbolje prakse iz regiona i EU.

Ključni nosilac: Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava

Partneri: Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Centri za socijalni rad, Vrhovni sud, međunarodne organizacije, NVO-i

Mjera 3.5: Podstaci tripartitni dijalog o izmjenama zakona kojima će se omogućiti veće učešće žena na tržištu rada i postizanje bolje ravnoteže između poslovnog i privatnog života

Opis mjere: U cilju postizanja veće ravnoteže između privatnog i poslovnog života za žene koje imaju djecu ili su starateljke, kao i podsticanja žena da učestvuju na tržištu rada, a u skladu sa dobrim praksama EU, potrebno je otvoriti tripartitno savjetovanje na temu usaglašavanja Zakona o radu sa sljedećim direktivama EU: Direktiva

⁹⁹ Pravilnik je donijelo Ministarstvo rada i socijalnog staranja na osnovu člana 60 stav 2 Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti („Službeni list CG“, br. 27/13 i 1/15),

2010/18/EU od 8. marta 2010. godine kojom se omogućava sprovođenje Okvirnog ugovora o roditeljskom odsustvu, kao i Direktiva 2019/1158, kojom se utvrđuju minimalni zahtjevi namijenjeni ostvarivanju ravnopravnosti muškaraca i žena u pogledu njihovih mogućnosti na tržištu rada i postupanja prema njima na radnom mjestu na način koji će im omogućiti bolju ravnotežu između poslovnog i porodičnog života. Kroz tripartitni dijalog će biti razmatrano uvođenje amandmana sa stanovišta svih partnera u dijalogu, kako bi se na adekvatan način kroz zakonska rješenja postigao željeni cilj. Prioritetne teme tokom dijaloga bile bi: analiza jaza između evropskog i crnogorskog zakonodavstva, cost-benefit analiza i definisanje predloga amandmana na Zakon o radu koji omogućavaju usaglašavanje sa pomenutim Direktivama, kao i druge teme od interesa za sve partnere u dijalogu.

Ključni nosilac: Savjet za konkurentnost

Partneri: Ministarstvo ekonomije, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Ministarstvo kapitalnih investicija, Privredna komora, poslodavačka udruženja, sindikati, NVO-i, međunarodne organizacije

Mjera 3.6: Organizovati kampanje za ravnomjerniju raspodjelu rada u kući, brige o djeci, starijim licima, osobama sa invaliditetom i sl. između muškaraca i žena i redovno pratiti podatke o učešću muškaraca i žena u neplaćenim poslovima njege i rada u domaćinstvu

Opis mjere: U cilju podsticanja većeg učešća muškaraca u neplaćenim poslovima u kući biće organizovani različiti oblici javne edukacije putem medija i društvenih mreža, kroz koje će se promovisati ravnomjernija raspodjela obaveza ove vrste između muškaraca i žena, podsticanje očeva da koriste roditeljsko odsustvo, kao i uvođenje različitih programa podrške samohranim roditeljima u gajenju djece.

Kako bi se obezbijedilo redovno praćenje stanja, u saradnji sa Upravom za statistiku i drugim relevantnim institucijama, biće urađena metodologija za mjerenje neplaćenih poslova njege i rada ženske populacije u domaćinstvu. Istraživanje će biti realizovano shodno Godišnjem planu i Programu zvanične statistike, a podaci će se redovno objavljivati u publikacijama Uprave za statistiku.

Ključni nosilac: Ministarstvo ekonomskog razvoja

Partneri: Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Uprava za statistiku, međunarodne organizacije, NVO-i, mediji, udruženja roditelja, poslodavačka udruženja

Mjera 3.7: Osnažiti djevojke da se upisuju na osnovne, master i doktorske studije u STEM studijama (nauka, tehnologija, inženjerstvo, matematika)

Opis mjere: U skladu sa preporukama CEDAW, u okviru ove mjere će se organizovati interaktivne motivacione radionice za srednjoškolce/ke u svim regionima Crne Gore, na kojima će se govoriti o ulozi žena u nauci i studijama u STEM oblastima, kao i mogućnostima stipendiranja i zapošljavanja u ovim oblastima. Ove radionice će biti organizovane u saradnji sa školama, univerzitetima i organizacijama koje se bave mladima. Takođe će se, u saradnji sa srednjim školama, organizovati takmičenje za srednjoškolce/ke za najbolji istraživački rad o ženama koje su doprinijele razvoju nauke u Crnoj Gori i u svijetu. Prva tri nagrađena rada će se objaviti na web-siteu i društvenim mrežama Ministarstva.

Ključni nosilac: Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta

Partneri: Univerzitet Crne Gore, Zavod za školstvo, Zaštitnik ljudskih prava i sloboda, međunarodne organizacije, NVO-i

Mjera 3.8: Procijeniti uticaj i sprovesti mjere prevencije kako bi se umanjio negativan uticaj klimatskih promjena i prirodnih katastrofa na zdravlje žena, muškaraca, osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovanih i posebno osjetljivih osoba i grupa

Opis mjere: U sprovođenju ove mjere, biće preduzeti sljedeći koraci:

a) U cilju redovnog praćenja uticaja klimatskih promjena na zdravlje i prevencije oboljenja koja nastaju kao rezultat uticaja klimatskih promjena i prirodnih katastrofa, u saradnji sa Institutom za javno zdravlje i Upravom za statistiku, biće urađena metodologija istraživanja uticaja klimatskih promjena i prirodnih katastrofa (uključujući i pandemije) na zdravlje žena, muškaraca, osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovanih i

posebno osjetljivih osoba i grupa. Prilikom istraživanja, biće uzeti u obzir parametri kao što su: mjesto stanovanja, socijalni status, zdravstveni rizici kao i sve vrste društvene i ekonomske osjetljivosti itd. Metodologiju je potrebno napraviti u skladu sa najboljim praksama zemalja EU, kao i uputstvima Svjetske zdravstvene organizacije, kako bi se postavio osnov za kreiranje politika adaptacije na klimatske promjene na osnovu redovnog, sveobuhvatnog i uporedivog istraživanja o uticaju klimatskih promjena na zdravlje stanovništva.

b) Biće urađeno istraživanje o uticaju klimatskih promjena sa preporukama Rezultati i preporuke će poslužiti kao osnov za planiranje nacionalnih politika za razvoj zdravstvenog sistema, kao i nacionalne politike adaptacije na klimatske promjene. Istraživanje će biti sastavni dio Nacionalnog plana adaptacije, kao i redovnih dvogodišnjih nacionalnih izvještaja o klimatskim promjenama (Dvogodišnji izvještaj o klimatskim promjenama i Nacionalna komunikacija).

d) Biće odštampani informativni materijali za stanovništvo sa uputstvima za zaštitu od negativnih posljedica klimatskih promjena, na službenom jeziku, kao i na albanskom i romskom jeziku.

c) U cilju prevencije negativnih posljedica klimatskih promjena, sprovodiće se aktivnosti vezane za bolje informisanje o posljedicama klimatskih promjena, kao i savjetovanje u vezi sa zdravstvenim rizicima vezanim za klimatske promjene. Informativne kampanje će se sprovoditi preko medija i društvenih mreža, kao i kroz direktan kontakt sa stanovništvom (informativni punktovi u gradovima, obilazak udaljenih sela, kao i naselja u kojima žive Romi/kinje i Egipćani/anke, gdje će se dijeliti informativni materijali i razgovarati sa stanovništvom) Jedan od fokusa savjetovanja će biti seksualno i reproduktivno zdravlje i menstrualna higijena žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta. Tokom informativnih kampanja, za pripadnice osjetljivih i marginalizovanih grupa, biće obezbjeđeno dijeljenje besplatnih higijenskih uložaka. Savjetodavne posjete i informativne kampanje po gradovima, selima i romskim/egipćanskim naseljima potrebno je sprovesti u saradnji sa NVO-ima koji se bave zaštitom ljudskih prava i osnaživanjem osjetljivih grupa.

Ključni nosilac: Institut za javno zdravlje

Partneri: Ministarstvo ekologije, urbanizma i prostornog planiranja, Ministarstvo zdravlja, domovi zdravlja, Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, međunarodne organizacije, NVO-i.

III MONITORING, IZVJEŠTAVANJE I EVALUACIJA

Tabela indikatora

Cilj	Mjera	Naziv indikatora	P o č e t n a vrijednost	Ciljna vrijednost	
				2023.	2025.
SC: Dostići viši nivo rodne ravnopravnosti u Crnoj Gori do 2025. godine		Indeks rodne ravnopravnosti	55	56	57
OC1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda		Procenat sektorskih javnih politika u kojima je sprovedeno orodnjavanje	Početna vrijednost će biti utvrđena Analizom orodnjenosti sektorskih javnih politika.	+5% u odnosu na 2021. godinu	+10% u odnosu na 2021. godinu
	Mjera 1.1. Standardizovati procedure za orodnjavanje javnih politika	Donijeta uredba o standardima i obaveznosti orodnjavanja javnih politika	0	1	1

	Mjera 1.2 Uspostaviti objedinjenu i uporedivu evidenciju o slučajevima diskriminacije po osnovu pola i roda	Uspostavljena evidencija o slučajevima diskriminacije po osnovu pola i roda	0	0	1
	Mjera 1.3 Edukovati zaposlene i rukovodni kadar u institucijama o ključnim konceptima iz oblasti rodne ravnopravnosti i njihovim obavezama iz oblasti rodne ravnopravnosti u skladu sa zakonom	Broj edukovanih državnih službenika/ca	62	100	200
		Broj edukovanih rukovodilaca/teljki	Nije poznato početno stanje	10	20
	Mjera 1.4 Edukovati članove/ce nacionalnog mehanizma za sprovođenje, koordinaciju, praćenje i ocjenu uspješnosti politika rodne ravnopravnosti za efikasno sprovođenje i praćenje politika rodne ravnopravnosti	Procenat obučanih članova/ca institucionalnih mehanizma	0	50%	100%
	Mjera 1.5 Uključiti sve tri grane vlasti, nevladine organizacije, poslodavačke organizacije, sindikate i medije u dijalog o orodnjavanju javnih politika	Broj učesnika/ca javnih događaja po kategorijama iz mjere 1.5	0	60	120
	Mjera 1.6 Uvesti rodno odgovorno budžetiranje u sistem upravljanja javnim finansijama	Donešene smjernice za budžetske korisnike o tome kako da urade rodnu analizu programa i popune budžetski cirkular koji je orodnjen	0	1	1

		Broj budžetskih korisnika koji su edukovani o tome kako da urade rodnu analizu programa i popune budžetski cirkular koji je orodnjen	0	15	30
		Donešene smjernice za orodnjavanje budžeta i završnog računa iz rodne perspektive	0	1	1
OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta		Broj sprovedenih preporuka iz izvještaja CEDAW i ECRI vezane za obrazovanje, kulturu i medije	0	2	4
		% građana koji smatraju da je pripadnost LGBT populaciji nedostatak	39%	38%	37%
		% građana koji smatraju da je biti žena nedostatak	20.9%	18%	17%
		% građana koji su saglasni sa stavom da LGBTI osobe nisu ništa bolji od kriminalaca, i treba ih najstrožije kažnjavati	20.3%	19%	18%
	Mjera 2.1 Uvesti rodno odgovorne sadržaje i obaveznu upotrebu rodno osjetljivog jezika u nastavne programe i nastavu	Broj nastavnih programa u koji su uvedeni rodno odgovorni sadržaji	0	2	4
	Mjera 2.2: Edukovati vaspitno - obrazovni kadar za podsticanje vrijednosti građanskog, rodno ravnopravnog i inkluzivnog društva kod djece i mladih	Broj obučanih vaspitača/ca i nastavnika/ca	0	25	50
	Mjera 2.3: Organizovati obuke iz medijske pismenosti u cilju prepoznavanja svih vrsta stereotipa, uključujući i rodne stereotipe	Broj obučanih učenika/ca	0	30	60

	Mjera 2.4: Uvesti rodno odgovorne programe i obaveznu upotrebu rodno osjetljivog jezika u programe institucija kulture	Broj institucija kulture koje su uvele rodno odgovorne programe	0	2	4
	Mjera 2.5: Podstaći medije da uvedu rodno odgovorne programe i da koriste rodno osjetljiv jezik	Broj javnih emitera koji imaju rodno odgovorne programe	0	2	4
		Broj privatnih emitera koji imaju rodno odgovorne programe	0	2	4
	Mjera 2.6 Uvesti praćenje medijskog izvještavanja iz rodne perspektive (rodno odgovorni monitoring medija)	Donešena metodologija za rodno odgovorni monitoring medija	0	1	1
		Pozitivni izvještaj rodnog monitoringa medija	0	1	2
OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa		Vrijednost Indeksa rodne ravnopravnosti u domenu <i>Novac</i>	59.7	61	62
		Vrijednost Indeksa rodne ravnopravnosti u domenu <i>Moć</i>	35.1	36	37
	Mjera 3.1: Osnažiti žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta da učestvuju u političkom odlučivanju	Udio žena i muškaraca koji obavljaju ministarske funkcije (% , Ž, M)	33.33%	-	40%
		Udio žena i muškaraca među poslanicima/cama Skupštine Crne Gore (% , Ž, M)	24,69%	-	30%

	Mjera 3.2: Osnažiti žene i osobe drugačijih polnih i rod-nih identiteta, kao i marginalizovane i osjetljive osobe i grupe da učestvuju u ekonomskom životu	Stopa neaktivnosti radne snage (Ž)	59.8%	59%	58%
		Stopa nezaposlenosti (Ž)	44.2%	44%	43%
	Mjera 3.3: U izvršnim organima i javnim preduzećima, kao i u privatnim preduzećima, podići nivo prevencije i zaštite od rodno zasnovane diskriminacije, seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, kao i od rodno zasnovanog nasilja i višestruke diskriminacije na radnom mjestu	Broj institucija javne uprave koja su usvojila pravilnike i protokole za prevenciju i zaštitu od nasilja	0	5	10
		Broj javnih preduzeća koja su usvojila pravilnike i protokole za prevenciju i zaštitu od nasilja	0	5	10
		Broj slučajeva rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu koje je utvrdila inspekcija rada	0	5	10
	Mjera 3.4: Efikas-nije zaštititi žene i osobe drugačijih polnih identiteta od ekonomskog nasilja	Broj podnijetih pritužbi Zaštitniku zbog diskriminacije po osnovu pola, a u oblasti rada i zapošljavanja	7	9	12
	Mjera 3.5: Podstaći tripartitni dijalog o izmjenama zakona kojima će se omogućiti veće učešće žena na tržištu rada i postizanje bolje ravnoteže između poslovnog i privatnog života	Pripremljena analiza jaza između evropskog i crnogorskog zakonodavstva koji regulišu učešće na žena na tržištu i omogućavaju postizanje bolje ravnoteže između poslovnog i privatnog života	0	1	1

		Pripremljena cost-benefit analiza i definisani predlozi amandmana za Zakon o radu koje omogućavaju usaglašavanje sa Direktivom 2010/18/EU od 8. marta 2010. i Direktivom 2019/1158	0	0	1
	Mjera 3.6: Organizovati kampanje za ravnomjerniju raspodjelu rada u kući, brige o djeci, starijim licima, osobama sa invaliditetom i sl. između muškaraca i žena i redovno pratiti podatke o učešću muškaraca i žena u neplaćenim poslovima njege i rada u domaćinstvu	Razlika između % žena i muškaraca koji svakog dana obavljaju kućne poslove i kuvaju	Ž: 68% M: 10.3% Razlika: 57.7pp	-	Razlika: 52pp
		Razlika u prosječnom broju sati koju punoljetni muškarci i žene nedeljno provedu brinući ili obrazujući djecu (van svog redovnog posla)	Ž: 38.5 M: 17.8 Razlika: 20.7	-	15
	Mjera 3.7: Studentkinje upisuju osnovne, master i doktorske studije u STEM oblastima (nauka, tehnologija, inženjerstvo, matematika)	Procenat studentkinja na osnovnim, magistarskim i doktorskim studijama u STEM oblastima (Elektrotehnički, Mašinski, Metalurško-tehnološki i Prirodno-matematički fakultet UCG)	Osnovne studije: 38.4% Master studije: 51.4% Doktorske studije: 40%	Osnovne studije: 40% Master studije: ≥ 50% Doktorske studije: 42%	Osnovne studije: 41% Master studije: ≥ 50% Doktorske studije: 44%

	Mjera 3.8: Procijeniti uticaj i sprovesti mjere prevencije kako bi se umanjio negativan uticaj klimatskih promjena i prirodnih katastrofa na zdravlje žena, muškaraca, osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovanih i posebno osjetljivih osoba i grupa	Broj istraživanja o uticaju klimatskih promjena na zdravlje	0	1	2
--	---	---	---	---	---

Metodologija obračuna indikatora

U tabelama ispod prikazani su indikatori za pojedinačne operativne ciljeve i mjere, kao i metodologija obračunavanja indikatora, institucije koje su odgovorne za prikupljanje podataka, izvori verifikacije i učestalost prikupljanja podataka i izvještavanja:

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Procenat sektorskih javnih politika u kojima je sprovedeno orodnjavanje
Cilj na koji se indikator odnosi	OC1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda
Podaci koje je potrebno prikupiti	Izvršiti analizu orodnjenosti svih sektorskih javnih politika koje važe u trenutku presjeka (2021, 2023. i 2025.) i izračunati procenat
Izvor podataka	Analiza orodnjenosti sektorskih javnih politika
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava u Vladi Crne Gore
Učestalost prikupljanja podataka	Tri puta tokom važenja Strategije, prvi put odmah nakon usvajanja Strategije (u 2021. godini), drugi put 2023. i treći put 2025. godine.
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	2023. i 2025.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Detaljnu metodologiju bi trebalo donijeti prilikom izrade prve analize orodnjenosti. U osnovi, trebalo bi analizirati važeće sektorske javne politike imajući u vidu sljedeće indikatore: - Rodna reprezentativnost procesa pripreme - Konsultacija rodno relevantne javnosti - Postojanje rodno disagregiranih podataka kao osnova analize - Rodna analiza efekata - Rodna analiza prepreka i barijera - Rodna analiza pristupa - Upotreba rodno senzitivnog jezika Puna metodologija trebalo bi da bude dio inicijalne Analize orodnjenosti sektorskih javnih politika koja će se biti sprovedena kao jedna od prvih aktivnosti u okviru Strategije.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	Početna vrijednost će biti utvrđena Analizom orodnjenosti sektorskih javnih politika.
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023. godina: +5% u odnosu na 2021. godinu 2025. godina: +10% u odnosu na 2021. godinu

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Donijeta uredba o standardima i obaveznosti orodnjavanja javnih politika
Cilj na koji se indikator odnosi	OC1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda Mjera 1.1. Standardizovati procedure za orodnjavanje javnih politika
Podaci koje je potrebno prikupiti	Informacija o tome da li je donijeta Uredba o standardima i obaveznosti orodnjavanja javnih politika
Izvor podataka	Službeni list Crne Gore
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava
Učestalost prikupljanja podataka	Jednom
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Jednom
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Informacija o tome da li je donijeta Uredba i šta sadrži.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	Početna vrijednost je 0 jer Uredba ne postoji
Informacija o ciljnim vrijednostima	Ciljna vrijednost je 1

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Uspostavljena evidencija o slučajevima diskriminacije po osnovu pola i roda
Cilj na koji se indikator odnosi	OC1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda Mjera 1.2 Uspostaviti objedinjenu i uporedivu evidenciju o slučajevima diskriminacije po osnovu pola i roda
Podaci koje je potrebno prikupiti	Informacija o tome da li je uspostavljena evidencija o slučajevima diskriminacije po osnovu pola i roda
Izvor podataka	Izveštaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda
Učestalost prikupljanja podataka	Jednom
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Jednom
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Informacija o tome da li je uspostavljena evidencija
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	Početna vrijednost je 0 jer evidencija ne postoji
Informacija o ciljnim vrijednostima	Ciljna vrijednost je 1

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj edukovanih državnih službenika/ca
Cilj na koji se indikator odnosi	OC1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda Mjera 1.3 Edukovati zaposlene i rukovodni kadar u institucijama o ključnim konceptima iz oblasti rodne ravnopravnosti i njihovim obavezama iz oblasti rodne ravnopravnosti u skladu sa zakonom
Podaci koje je potrebno prikupiti	Evidentirati sve državne službenike/ce koji prođu edukaciju o rodnoj ravnopravnosti u Upravi za kadrove
Izvor podataka	Godišnji izvještaj Uprave za kadrove
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Uprava za kadrove
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, jednom 2023, a jednom 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Svi državni službenici/ce koji prođu uspješno obuku iz oblasti rodne ravnopravnosti trebalo bi da budu evidentirani. O broj službenika/ca koji su prošli obuku trebalo bi izvijestiti jednom godišnje.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	62
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 100 2025: 200

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj edukovanih rukovodilaca/teljki
Cilj na koji se indikator odnosi	OC1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda Mjera 1.3 Edukovati zaposlene i rukovodni kadar u institucijama o ključnim konceptima iz oblasti rodne ravnopravnosti i njihovim obavezama iz oblasti rodne ravnopravnosti u skladu sa zakonom
Podaci koje je potrebno prikupiti	Evidentirati sve rukovodioce/teljke koji prođu edukaciju o rodnoj ravnopravnosti u Upravi za kadrove
Izvor podataka	Godišnji izvještaj Uprave za kadrove
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Uprava za kadrove
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, jednom 2023, a jednom 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Svi rukovodioci/teljke koji prođu uspješno obuku iz oblasti rodne ravnopravnosti trebalo bi da budu evidentirani. O njihovom broju bi trebalo izvijestiti jednom godišnje.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	Nepoznat broj
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 10 2025: 20

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Procenat obučanih članova/ca institucionalnih mehanizma
Cilj na koji se indikator odnosi	OC1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda Mjera 1.4 Edukovati članove/ce nacionalnog mehanizma za sprovođenje, koordinaciju, praćenje i ocjenu uspješnosti politika rodne ravnopravnosti za efikasno sprovođenje i praćenje politika rodne ravnopravnosti
Podaci koje je potrebno prikupiti	Evidentirati sve članove/ce nacionalnog mehanizma za sprovođenje, koordinaciju, praćenje i ocjenu uspješnosti politika rodne ravnopravnosti koji su prošli obuke iz oblasti rodne ravnopravnosti
Izvor podataka	Izveštaj Uprave za kadrove
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Uprava za kadrove
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, jednom 2023, a jednom 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Svi članovi/ce koji prođu uspješno obuku iz oblasti rodne ravnopravnosti trebalo bi da budu evidentirani. O procentu članova/ca koji su prošli obuku trebalo bi izvijestiti jednom godišnje.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 50% 2025: 100%

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj učesnika/ca javnih događaja po kategorijama iz mjere 1.5
Cilj na koji se indikator odnosi	OC1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda Mjera 1.5 Uključiti sve tri grane vlasti, nevladine organizacije, poslodavačke organizacije, sindikate, medije i NVO-e u dijalog o orodnjavanju javnih politika
Podaci koje je potrebno prikupiti	Evidentirati sve učesnike/ce javnih događaja i razvrstati u odnosu na oblast djelovanja.
Izvor podataka	Informacija Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, jednom 2023, a jednom 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Prilikom organizacije javnih događaja svi učesnici/ce trebalo bi da potpišu listu prisustva koja pored imena i prezimena sadrži kontakt i oblast rada. Podatke bi trebalo unijeti u excel dokument i označiti da li učesnik/ca radi u nekoj od tri grane vlasti, nevladinoj organizaciji, poslodavačkoj organizaciji, sindikatu, medijima. Pripremiti izvještaj o broju iz svake od datih kategorija i izvijestiti pojedinačno i skupno.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 60 2025: 120

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Donešene smjernice za budžetske korisnike o tome kako da urade rodnu analizu programa i popune budžetski cirkular koji je orodnjen
Cilj na koji se indikator odnosi	OC1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda Mjera 1.6 Uvesti rodno odgovorno budžetiranje u sistem upravljanja javnim finansijama
Podaci koje je potrebno prikupiti	Provjeriti da li je Ministarstvo finansija i socijalnog staranja donijelo Smjernice
Izvor podataka	Informacija Ministarstva finansija i socijalnog staranja
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo finansija i socijalnog staranja
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Jednom 2023. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Ministarstvo treba da pripremi smjernice za budžetske korisnike o tome kako uraditi rodnu analizu i popune budžetski cirkular koji je orodnjen.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 1 2025: 1

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj budžetskih korisnika koji su edukovani o tome kako da urade rodnu analizu programa i popune budžetski cirkular koji je orodnjen
Cilj na koji se indikator odnosi	OC1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda Mjera 1.6 Uvesti rodno odgovorno budžetiranje u sistem upravljanja javnim finansijama
Podaci koje je potrebno prikupiti	Treba uzeti evidencije sa obuka na ovu temu i pripremiti izvještaj.
Izvor podataka	Evidencije sa obuka
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo finansija i socijalnog staranja
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Jednom 2023. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Izvještaj treba da sadrži podatke o broju polaznika po sljedećim kategorijama: ukupan broj, pol, institucija u kojoj rade
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 15 2025: 30

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Donešene smjernice za orodnjavanje budžeta i završnog računa iz rodne perspektive
Cilj na koji se indikator odnosi	OC1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda Mjera 1.6 Uvesti rodno odgovorno budžetiranje u sistem upravljanja javnim finansijama
Podaci koje je potrebno prikupiti	Informacija Ministarstva
Izvor podataka	Evidencije sa obuka
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo finansija i socijalnog staranja
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Jednom 2023. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Ministarstvo treba da izradi smjernice koje sadrže uputstva za budžetske korisnike o tome kako orodniti budžet i završni račun i distribuirati ih. Izvještaj treba da sadrži informaciju o tome da li su smjernice donijete i na koji način su komunicirane sa budžetskim korisnicima.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 15 2025: 30

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj sprovedenih preporuka iz izvještaja CEDAW i ECRI vezanih za obrazovanje, kuturu i medije
Cilj na koji se indikator odnosi	OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta
Podaci koje je potrebno prikupiti	Mišljenje CEDAW i ECRI o ispunjenosti preporuka
Izvor podataka	Izvještaji CEDAW i ECRI
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, jednom 2023. jednom 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Izvještaj iz 2017. godine sadrži 76 preporuka. U izvještaju Vlade o implementaciji preporuka koji usvaja CEDAW komitet stoji koje od preporuka su usvojene i na koji način. Prilikom izvještavanja, treba uzeti u obzir posljednji dostupan izvještaj.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 2 2025: 4

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	% građana koji smatraju da je pripadnost LGBT populaciji nedostatak
Cilj na koji se indikator odnosi	OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta
Podaci koje je potrebno prikupiti	Istraživanje javnog mnjenja o percepciji diskriminacije u Crnoj Gori. Osnovne karakteristike istraživanja su sljedeće: Korišćenje anketnog metoda, gdje su jedinice uzorkovanja mjesne zajednice. Uzorak treba da obezbijedi reprezentativnost za cjelokupnu punoljetnu populaciju crnogorskih građana i građanki. Uzorak treba da bude dvostruko-stratifikovan sa slučajnim izborom ispitanika u okviru izabranih popisnih krugova. Kriterijumi stratifikacije treba da su regionalna distribucija i veličina mjesne zajednice. Ispitanici treba da slučajno birani u okviru domaćinstava po kriterijumu kalendarskog rođendana. Broj ispitanika treba da bude >1000, kako bi se standardna greška mjerenja od +/-3% za pojave sa incidencom od 50%, a intervalom povjerenja od 95%.
Izvor podataka	Izvještaj <i>Obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori</i>
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Centar za demokratiju i ljudska prava CEDEM
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, jednom 2023. jednom 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	% odgovora „nedostatak“ na pitanje: da li u crnogorskom društvu pripadanje određenim grupama donosi prednost ili nedostatak – LGBT osobe
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	% odgovora u izvještaju iz 2020. godine je 39%
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 38% 2025: 37%

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	% građana koji smatraju da je biti žena nedostatak
Cilj na koji se indikator odnosi	OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta
Podaci koje je potrebno prikupiti	Istraživanje javnog mnjenja o percepciji diskriminacije u Crnoj Gori. Osnovne karakteristike istraživanja su sljedeće: Korišćenje anketnog metoda, gdje su jedinice uzorkovanja mjesne zajednice. Uzorak treba da obezbijedi reprezentativnost za cjelokupnu punoljetnu populaciju crnogorskih građana i građanki. Uzorak treba da bude dvostruko-stratifikovan sa slučajnim izborom ispitanika u okviru izabranih popisnih krugova. Kriterijumi stratifikacije treba da su regionalna distribucija i veličina mjesne zajednice. Ispitanici treba da slučajno birani u okviru domaćinstava po kriterijumu kalendarskog rođendana. Broj ispitanika treba da bude >1000, kako bi se standardna greška mjerenja od +/-3% za pojave sa incidencom od 50%, a intervalom povjerenja od 95%.
Izvor podataka	Izvještaj <i>Obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori</i>
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Centar za demokratiju i ljudska prava CEDEM
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, jednom 2023. jednom 2025. godine

Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	% odgovora „nedostatak“ na pitanje: da li u crnogorskom društvu pripadanje određenim grupama donosi prednost ili nedostatak – žene
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	% odgovora u izvještaju iz 2020. godine je 20.9%
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 18% 2025: 17%

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	% građana koji su saglasni sa stavom da LGBTI osobe nisu ništa bolji od kriminalaca, i treba ih najstrožije kažnjavati
Cilj na koji se indikator odnosi	OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta
Podaci koje je potrebno prikupiti	Istraživanje javnog mnjenja o percepciji diskriminacije u Crnoj Gori. Osnovne karakteristike istraživanja su sljedeće: Korišćenje anketnog metoda, gdje su jedinice uzorkovanja mjesne zajednice. Uzorak treba da obezbijedi reprezentativnost za cjelokupnu punoljetnu populaciju crnogorskih građana i građanki. Uzorak treba da bude dvostruko-stratifikovan sa slučajnim izborom ispitanika u okviru izabranih popisnih krugova. Kriterijumi stratifikacije treba da su regionalna distribucija i veličina mjesne zajednice. Ispitanici treba da slučajno birani u okviru domaćinstava po kriterijumu kalendarskog rođendana. Broj ispitanika treba da bude >1000, kako bi se standardna greška mjerenja od +/-3% za pojave sa incidencom od 50%, a intervalom povjerenja od 95%.
Izvor podataka	Izvještaj <i>Obrasci i stepen diskriminacije u Crnoj Gori</i>
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Centar za demokratiju i ljudska prava CEDEM
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, jednom 2023. jednom 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	% odgovora „veoma se slažem“ i „donekle se slažen“ sa stavom „LGBT osobe nisu ništa bolji od kriminalaca i treba ih najstrožije kažnjavati“
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	% odgovora u izvještaju iz 2020. godine je 20.3 %
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 19% 2025: 18%

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj nastavnih programa u koji su uvedeni rodno odgovorni sadržaji
Cilj na koji se indikator odnosi	OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta Mjera 2.1 Uvesti rodno odgovorne sadržaje i obaveznu upotrebu rodno osjetljivog jezika u nastavne programe i nastavu
Podaci koje je potrebno prikupiti	Izvještaj o broju nastavnih programa u koji su uvedeni rodno odgovorni programi
Izvor podataka	Informacija Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje

Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, jednom 2023. jednom 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Ministarstvo bi trebalo da sačini kratku informaciju o tome u koje nastavne programe su uvedeni rodno osjetljivi jezik i sadržaji i na koji način.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 2 2025: 4

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj obučanih vaspitača/ca i nastavnika/ca
Cilj na koji se indikator odnosi	OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta Mjera 2.2: Edukovati vaspitno - obrazovni kadar za podsticanje vrijednosti građanskog, rodno ravnopravnog i inkluzivnog društva kod djece i mladih
Podaci koje je potrebno prikupiti	Evidencija o broju vaspitača i vaspitačica, nastavnika i nastavnica koji su uspješno prošli obuke o rodno ravnopravnom i inkluzivnom društvu
Izvor podataka	Evidencija sa obuka
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, 2023. i 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Prilikom organizacije obuka treba voditi evidenciju o broju polaznika/ca. Ova evidencija bi trebalo da sadrži i podatke o radnom mjestu osobe koja je prošla obuku kako bi se mogli kreirati izvještaji u odnosu na radno mjesto, pol-rod i broj obuka.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 25 2025: 50

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj obučanih učenika/ca
Cilj na koji se indikator odnosi	OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta Mjera 2.3: Organizovati obuke iz medijske pismenosti u cilju prepoznavanja svih vrsta stereotipa, uključujući i rodne stereotipe
Podaci koje je potrebno prikupiti	Evidencija o učenicima i učenicama osnovne i srednje škole koji su uspješno prošli obuke o rodno ravnopravnom i inkluzivnom društvu
Izvor podataka	Evidencija sa obuka
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje

Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, 2023. i 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Prilikom organizacije obuka treba voditi evidenciju o broju polaznika/ca. Ova evidencija treba da sadrži i podatke o polu-rodu, školi (osnovna ili srednja) I razredu osobe koja je prošla obuku kako bi se mogli kreirati izvještaji u odnosu na ove dvije kategorije.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 30 2025: 60

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj institucija kulture koje su uvele rodno odgovorne programe
Cilj na koji se indikator odnosi	OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta Mjera 2.4: Uvesti rodno odgovorne programe i obaveznu upotrebu rodno osjetljivog jezika u programe institucija kulture
Podaci koje je potrebno prikupiti	Broj i naziv institucija kulture koji su uveli rodno odgovorne sadržaje u svoje programe
Izvor podataka	Izveštaj Ministarstva prosvjete, nauke, kulture i sporta
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, 2023. i 2025.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Ministarstvo bi trebalo da sačini kratku informaciju o tome, koliko institucija kulture je uvelo rodno odgovorne sadržaje u svoje programe i da ukratko opiše te sadržaje
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 2 2024: 4

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj javnih emitera koji imaju rodno odgovorne programe
Cilj na koji se indikator odnosi	OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta Mjera 2.5: Podstaci medije da uvedu rodno odgovorne programe i da koriste rodno osjetljiv jezik
Podaci koje je potrebno prikupiti	Broj i naziv javnih emitera koji imaju rodno odgovorne programe
Izvor podataka	Izveštaj Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, 2023. i 2025.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Broj i naziv javnih emitera koji su uveli rodno odgovorne programe, sa kratkim opisom programa

Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 2 2024: 4

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj privatnih emitera koji imaju rodno odgovorne programe
Cilj na koji se indikator odnosi	OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta Mjera 2.5: Podstaći medije da uvedu rodno odgovorne programe i da koriste rodno osjetljiv jezik
Podaci koje je potrebno prikupiti	Broj i naziv privatnih emitera koji imaju rodno odgovorne programe
Izvor podataka	Izveštaj Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, 2023. i 2025.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Broj i naziv privatnih emitera koji su uveli rodno odgovorne programe, sa kratkim opisom programa
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 2 2024: 4

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Donešena metodologija za rodno odgovorni monitoring medija
Cilj na koji se indikator odnosi	OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta Mjera 2.6: Uvesti praćenje medijskog izvještavanja iz rodne perspektive (rodno odgovorni monitoring medija)
Podaci koje je potrebno prikupiti	Izveštaj o praćenju medijskog izvještavanja iz rodne perspektive
Izvor podataka	Izveštaj Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Jednom, 2023.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Ministarstvo treba da donese odluku o sprovođenju ove aktivnosti. Indikator ukazuje na to da li je odluka donešena.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 1 2024: 1

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Pozitivni izvještaj rodno monitoringa medija
Cilj na koji se indikator odnosi	OC2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta Mjera 2.6: Uvesti praćenje medijskog izvještavanja iz rodne perspektive (rodno odgovorni monitoring medija)
Podaci koje je potrebno prikupiti	Zaključak izvještaka
Izvor podataka	Izvještaj Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, jednom 2023. a jednom 2024 godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Zaključak izvještaja o tome da li mediji rodno izvještavaju.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 1 2024: 1

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Vrijednost Indeksa rodne ravnopravnosti u domenu <i>Novac</i>
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobiti od korišćenja resursa
Podaci koje je potrebno prikupiti	Vrijednost dimenzije <i>novac</i> u indeksu rodne ravnopravnosti
Izvor podataka	Izvještaj o indeksu rodne ravnopravnosti za 2023. i 2025. godinu ili godinu za koju je Indeks raspoloživ u slučaju neredovnosti, a koja je najbliža trenutku izvještavanja
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Uprava za statistiku MONSTAT
Učestalost prikupljanja podataka	Trenutno svake 2 godine, ali se očekuje da izvještaj bude dostupan svake godine.
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Trenutno svake 2 godine, ali se očekuje da izvještaj bude dostupan svake godine.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Ovaj domen obuhvata dva poddomena: finansijski resursi i ekonomski resursi. Finansijski resursi mjere se pomoću dva indikatora. Prvi od njih je srednja mjesečna zarada. Za računanje ovog indikatora se koristi Eurostatova Anketa o strukturi zarada. Drugi indikator ovog poddomena je srednji ekvivalentni neto prihod. Ovaj indikator obuhvata zaradu po osnovu plaćenog rada, kao i penzije, investicije i druge izvore prihoda. Izvor podataka za ovaj indikator je Anketa o prihodima i životnim uslovima – EU SILC. Oba indikatora su prikazana kroz standard kupovne moći (PPS), koji predstavlja „vještačku valutu koja objašnjava razlike u nivoima cijena između država članica“. Poddomen ekonomskih resursa takođe čine dva indikatora. Prvi se naziva „nije u riziku od siromaštva“, a predstavlja procenat stanovništva koji nije izložen riziku od siromaštva. Drugi je dio kvintila prihoda S20/S80, koji predstavlja nivo nejednakosti u dohotku između muškaraca i žena. Računa se kao udio ukupnog dohotka koji je primio jedan segment stanovništva: 20% stanovništva s najvišim dohotkom i 20% stanovništva s najnižim dohotkom.

Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	59.7
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 61 2025: 62

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Vrijednost Indeksa rodne ravnopravnosti u domenu <i>Moć</i>
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa
Podaci koje je potrebno prikupiti	Vrijednost dimenzije <i>Moć</i> u indeksu rodne ravnopravnosti
Izvor podataka	Izveštaj o indeksu rodne ravnopravnosti za 2023. i 2025. godinu ili godinu za koju je Indeks raspoloživ u slučaju neredovnosti, a koja je najbliža trenutku izvještavanja
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Uprava za statistiku MONSTAT
Učestalost prikupljanja podataka	Trenutno svake 2 godine, ali se očekuje da izvještaj bude dostupan svake godine.
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Trenutno svake 2 godine, ali se očekuje da izvještaj bude dostupan svake godine.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Domen moći se sastoji od tri poddomena: politička, ekonomska i društvena moć. Prvi poddomen u ovom području je politička moć i obuhvata tri indikatora: procentualni udio žena koje su ministarke u nacionalnoj vladi, procentualni udio poslanica u nacionalnom parlamentu i procentualni udio odbornica u lokalnim skupštinama opština. Drugi poddomen je ekonomska moć i mjeri se pomoću dva indikatora: udio muškaraca i žena u upravnim odborima najvećih preduzeća registrovanih u zemlji koja se kotiraju na berzi i zaposlenih u nacionalnoj centralnoj banci. I na kraju treći poddomen je društvena moć i obuhvata indikatore za mjerenje udjela muškaraca i žena na pozicijama na kojima se donose odluke, u organizacijama za finansiranje istraživanja, u medijima i sportu. Za računanje ovih domena i indikatora korišćeni su podaci o ženama i muškarcima na pozicijama odlučivanja iz baze podataka EIGE o rodnoj statistici.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	35.1
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 36 2025: 37

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Udio žena i muškaraca koji obavljaju ministarske funkcije (% , Ž, M)
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa Mjera 3.1: Osnažiti žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta da učestvuju u političkom odlučivanju
Podaci koje je potrebno prikupiti	Informaciju o broju članova Vlade i informaciju o tome koliko je članova Vlade ženskog roda
Izvor podataka	Službeni list Crne Gore

Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava
Učestalost prikupljanja podataka	Jednom
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, 2023. i 2025.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	S obzirom na to da Vlada ima četvorogodišnji mandat i da su će naredni redovni izbori biti održani 2024. godine, novi presjek rodnog sastava Vlade treba obaviti nakon izbora, u godini izvještavanja o realizaciji Strategije – 2025.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	33.33%
Informacija o ciljnim vrijednostima	2025: 40%

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Udio žena i muškaraca među poslanicima/cama Skupštine Crne Gore (%, Ž, M)
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa Mjera 3.1: Osnažiti žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta da učestvuju u političkom odlučivanju
Podaci koje je potrebno prikupiti	Broj muškaraca i žena u sastavu Skupštine Crne Gore
Izvor podataka	Odluka o verifikaciji mandata
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Državna izborna komisija
Učestalost prikupljanja podataka	Jednom
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Jednom
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	S obzirom na to da se naredni redovni izbori očekuju 2024. godine, mjerenje vrijednosti na ovom indikatoru ima smisla izvršiti nakon izbora, a neposredno prije posljednjeg izvještaja o realizaciji Strategije 2025. godine. Procent se računa u odnosu na ukupan broj poslanika u Skupštini.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	24.69%
Informacija o ciljnim vrijednostima	30%

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Stopa neaktivnosti radne snage (Ž)
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa Mjera 3.2: Osnažiti žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovane i osjetljive osobe i grupe da učestvuju u ekonomskom životu
Podaci koje je potrebno prikupiti	Izvještaj o anketi o radnoj snazi, podaci o stopi neaktivnosti, disagregirano u odnosu na pol
Izvor podataka	Anketa o radnoj snazi

Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Uprava za statistiku MONSTAT
Učestalost prikupljanja podataka	Kontinuirano uz kvartalno objavljivanje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, jednom 2023. i jednom 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Neaktivno stanovništvo su sva lica stara 15 i više godina koja nijesu zaposlena i koja aktivno ne traže posao. Stopa neaktivnosti predstavlja procenat neaktivnog stanovništva u ukupnom stanovništvu starom 15 i više godina. Podatak se posebno izvještava za žene i muškarce.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	Žene: 59.8% (treći kvartal 2020. godine)
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 59% 2025: 58%

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Stopa zaposlenosti (Ž)
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobiti od korišćenja resursa Mjera 3.2: Osnažiti žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovane i osjetljive osobe i grupe da učestvuju u ekonomskom životu
Podaci koje je potrebno prikupiti	Izveštaj o anketi o radnoj snazi, podaci o stopi zaposlenosti, disagregirano u odnosu na pol
Izvor podataka	Anketa o radnoj snazi
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Uprava za statistiku MONSTAT
Učestalost prikupljanja podataka	Kontinuirano uz kvartalno objavljivanje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, jednom 2023. i jednom 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Stopa zaposlenosti predstavlja procenat zaposlenih u ukupnom stanovništvu starom 15 i više godina. Podatak se posebno izvještava za žene i muškarce.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	Žene: 44.4%
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 44% 2025: 43%

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj institucija javne uprave koja su usvojila pravilnike i protokole za prevenciju i zaštitu od nasilja
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobiti od korišćenja resursa Mjera 3.3: U izvršnim organima i javnim preduzećima, kao i u privatnim preduzećima, podići nivo prevencije i zaštite od rodno zasnovane diskriminacije, seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, kao i od rodno zasnovanog nasilja i višestruke diskriminacije na radnom mjestu
Podaci koje je potrebno prikupiti	Informacija o broju pravilnika
Izvor podataka	Izveštaj Ministarstva javne uprave, digitalnog društva i medija

Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija
Učestalost prikupljanja podataka	Dva puta, 2023. i 2025.
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, 2023. i 2025.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Ministarstvo treba da pošalje upit organima javne uprave o tome da li su usvojili pravilnike i protokole za prevenciju i zaštitu od nasilja
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 5 2025: 10

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj javnih preduzeća koja su usvojila pravilnike i protokole za prevenciju i zaštitu od nasilja
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa Mjera 3.3: U izvršnim organima i javnim preduzećima, kao i u privatnim preduzećima, podići nivo prevencije i zaštite od rodno zasnovane diskriminacije, seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, kao i od rodno zasnovanog nasilja i višestruke diskriminacije na radnom mjestu
Podaci koje je potrebno prikupiti	Informacija o broju pravilnika
Izvor podataka	Izvještaj Ministarstva za kapitalne investicije
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Ministarstvo za kapitalne investicije
Učestalost prikupljanja podataka	Dva puta, 2023. i 2025.
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, 2023. i 2025.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Ministarstvo treba da pošalje upit javnim preduzećima o tome da li su usvojili pravilnike i protokole za prevenciju i zaštitu od nasilja
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 5 2025: 10

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj slučajeva rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu koje je utvrdila inspekcija rada
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa Mjera 3.3: U izvršnim organima i javnim preduzećima, kao i u privatnim preduzećima, podići nivo prevencije i zaštite od rodno zasnovane diskriminacije, seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, kao i od rodno zasnovanog nasilja i višestruke diskriminacije na radnom mjestu
Podaci koje je potrebno prikupiti	Informacija o broju slučajeva rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu koje je utvrdila inspekcija rada
Izvor podataka	Izvještaj Uprave za inspekcijske poslove

Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Uprava za inspekcijske poslove
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, 2023. i 2025.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Inspekcija treba da izvjesti o svim utvrđenim slučajevima u periodu od početka 2021. do početka 2023. godine i od početka 2023. do kraja 2025. godine.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 5 2025: 10

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj podnijetih pritužbi Zaštitniku zbog diskriminacije po osnovu pola, a u oblasti rada i zapošljavanja
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa Mjera 3.4: Efikasnije zaštititi žene i osobe drugačijih polnih identiteta od ekonomskog nasilja
Podaci koje je potrebno prikupiti	Informacija o broju podnijetih pritužbi Zaštitniku zbog diskriminacije po osnovu pola, a u oblasti rada i zapošljavanja
Izvor podataka	Izveštaj Zaštitnika ljudskih prava i sloboda
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Zaštitnik ljudskih prava i sloboda
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje.
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, 2023. i 2025.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Zaštitnik treba da izvjesti o svim podnijetim pritužbama zbog diskriminacije po osnovu pola, a u oblasti rada i zapošljavanja u periodu od početka 2021. do početka 2023. godine i od početka 2023. do kraja 2025. godine.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	7
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 9 2025: 12

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Pripremljena Analiza jaza između evropskog i crnogorskog zakonodavstva koji regulišu učešće žena na tržištu i omogućavaju postizanje bolje ravnoteže između poslovnog i privatnog života
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa Mjera 3.5: Podstaci tripartitni dijalog o izmjenama zakona kojima će se omogućiti veće učešće žena na tržištu rada i postizanje bolje ravnoteže između poslovnog i privatnog života
Podaci koje je potrebno prikupiti	Informacija o tome da li je pripremljena Analiza
Izvor podataka	Izveštaj o radu Savjeta za konkurentnost

Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Savjet za konkurentnost
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje.
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Jednom, 2023.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Nadležna institucija treba da notira da li je Analiza jaza između evropskog i crnogorskog zakonodavstva pripremljena.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 1 2025: 1

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Pripremljena Cost-benefit analiza i definisani prijedlozi amandmana na Zakon o radu koje omogućavaju usaglašavanje sa Direktivom 2010/18/EU od 8. marta 2010. i Direktivom 2019/1158
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa Mjera 3.5: Podstaci tripartitni dijalog o izmjenama zakona kojima će se omogućiti veće učešće žena na tržištu rada i postizanje bolje ravnoteže između poslovnog i privatnog života
Podaci koje je potrebno prikupiti	Informacija o tome da li je pripremljena Analiza i informacija o tome da li je pripremljen prijedlog amandmana Zakona o radu
Izvor podataka	Izveštaj o radu Savjeta za konkurentnost
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Savjet za konkurentnost
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnje.
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Jednom, 2025.
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Nadležna institucija treba da provjeri da li je urađena cost benefit analiza i da li su pripremljene izmjene Zakona o radu.
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 0 2025: 1

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Razlika između % žena i muškaraca koji svakog dana obavljaju kućne poslove i kuvaju
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa Mjera 3.6: Organizovati kampanje za ravnomjerniju raspodjelu rada u kući, brige o djeci, starijim licima, osobama sa invaliditetom i sl. između muškaraca i žena i redovno pratiti podatke o učešću muškaraca i žena u neplaćenim poslovima njege i rada u domaćinstvu
Podaci koje je potrebno prikupiti	% žena i % muškaraca koji svakog dana obavljaju kućne poslove i kuvaju, odgovor „svakog dana“ na pitanje – „in general, how often are you involved in cooking and/or housework outside of work? (% of respondents, 18+ population)” – prevod: uopšteno gledajući, koliko često se bavite kuvanjem ili drugim kućnim poslovima, van posla? (% ispitanika, 18+ populacija)
Izvor podataka	Evropska anketa o kvalitetu života, podaci dostupni preko baze rodne statistike EIGE instituta: https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/ta_timeuse_hswk_eqls_famcareactiv_cook
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Eurofound - Eurofound's European Quality of Life Survey (EQLS), http://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys
Učestalost prikupljanja podataka	Svake četiri godine, posljednja dostupna iz 2020. godine
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Jednom – 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Izveštaj iz 2024. godine – razlika između % žena i muškaraca koji svakog dana obavljaju kućne poslove i kuvaju
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	Ž: 68% M: 10.3% Razlika: 57.7pp
Informacija o ciljnim vrijednostima	2025: 52 procentna poena

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Razlika u prosječnom broju sati koju punoljetni muškarci i žene nedeljno provedu brinući ili obrazujući djecu (van svog redovnog posla)?
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa Mjera 3.6: Organizovati kampanje za ravnomjerniju raspodjelu rada u kući, brige o djeci, starijim licima, osobama sa invaliditetom i sl. između muškaraca i žena i redovno pratiti podatke o učešću muškaraca i žena u neplaćenim poslovima njege i rada u domaćinstvu
Podaci koje je potrebno prikupiti	% odgovora žena i muškaraca na pitanje: On average, how many hours per week are you involved in caring for and/or educating your children outside of paid work? (mean hours, 18+ population) – U prosjeku, koliko sati nedeljno učestvujete u brizi ili obrazovanju svoje djece van plaćenog rada (prosjeak godina za populaciju 18+)
Izvor podataka	Evropska anketa o kvalitetu života, podaci dostupni preko baze rodne statistike EIGE instituta: https://eige.europa.eu/gender-statistics/dgs/indicator/ta_timeuse_hswk_eqls_famcareactiv_cook
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Eurofound - Eurofound's European Quality of Life Survey (EQLS), http://www.eurofound.europa.eu/surveys/european-quality-of-life-surveys

Učestalost prikupljanja podataka	Svake četiri godine, posljednja dostupna iz 2020. godine
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Jednom – 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Izveštaj iz 2024. godine – razlika između % žena i muškaraca koji svakog dana obavljaju kućne poslove i kuvaju
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	Ž: 38.5 M: 17.8 Razlika: 20.7
Informacija o ciljnim vrijednostima	2025: 15

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Procenat studentkinja na osnovnim, magistarskim i doktorskim studijama u STEM oblastima (Elektrotehnički, Mašinski, Metalurško-tehnološki i Prirodno-matematički fakultet UCG)
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobiti od korišćenja resursa Mjera 3.7: upisuju na osnovne, master i doktorske studije u STEM oblastima (nauka, tehnologija, inženjerstvo, matematika)
Podaci koje je potrebno prikupiti	Broj upisanih muškaraca i žena na studentske programe Elektrotehničkog, Mašinskog, Metalurško-tehnološkog i Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta Crne Gore
Izvor podataka	Izveštaj o upisu studenata
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Univerzitet Crne Gore
Učestalost prikupljanja podataka	Godišnja
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, 2023. i 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Podaci o broju upisanih studentkinja i studenata na osnovne, master i doktorske studije Elektrotehničkog, Mašinskog, Metalurško-tehnološkog i Prirodno-matematičkog fakulteta Univerziteta Crne Gore
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	Osnovne studije: 38.4% Master studije: 51.4% Doktorske studije: 40%
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: Osnovne studije: 40% Master studije: ≥ 50% Doktorske studije: 42% 2025: Osnovne studije: 41% Master studije ≥ 50% Doktorske studije: 44%

Kategorija	Opis
Naziv indikatora	Broj istraživanja o uticaju klimatskih promjena na zdravlje
Cilj na koji se indikator odnosi	OC3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup resursima i dobrobiti od korišćenja resursa Mjera 3.8: Procijeniti uticaj i sprovesti mjere prevencije kako bi se umanjio negativan uticaj klimatskih promjena i prirodnih katastrofa na zdravlje žena, muškaraca, osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovanih i posebno osjetljivih osoba i grupa
Podaci koje je potrebno prikupiti	Podaci o tome da li sprovedena istraživanja o uticaju klimatskih promjena na zdravlje žena, muškaraca, osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovanih i posebno osjetljivih osoba i grupa
Izvor podataka	Izvještaj Instituta za javno zdravlje
Informacija o instituciji odgovornoj za prikupljanje podataka	Institut za javno zdravlje
Učestalost prikupljanja podataka	-
Učestalost izvještavanja o vrijednosti indikatora	Dva puta, 2023. i 2025. godine
Kratak opis metodologije izračunavanja podataka	Upit o tome da li su sprovedena istraživanja sa ovom temom i kratak opis sprovedenih istraživanja
Informacije o trendu i početnoj vrijednosti	0
Informacija o ciljnim vrijednostima	2023: 1 2025: 2

Praćenje sprovođenja, izvještavanje i evaluacija

Nakon što Vlada usvoji NSRR sa AP, Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava bi trebalo da sačini jasne kriterijume za izbor članova/ca ***Komisije za praćenje sprovođenja i izvještavanje o NSRR***. Nadležne institucije, organi i tijela zadužena za njegovo sprovođenje trebalo bi da imenuju kontakt-osobe i njihove zamjenike/ce, pri čemu bi trebalo voditi računa o jednakoj zastupljenosti žena i muškaraca. Sljedeći organi bi trebalo da imenuju svoje članove/ce i njihove zamjenike:

- Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava
- Generalni sekretarijat Vlade
- Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija
- Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta
- Ministarstvo ekonomije
- Ministarstvo kapitalnih investicija
- Ministarstvo finansija i socijalnog staranja
- Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma
- Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede
- Institut za javno zdravlje
- Uprava za kadrove
- Uprava za statistiku
- Uprava za inspekcijske poslove
- Zajednica opština
- 3 predstavnika/ce NVO koji se bave nekom od tema iz oblasti zaštite ženskih ljudskih prava i rodne ravnopravnosti
- 2 predstavnika/ce poslodavačkih udruženja

Predstavnici/ce međunarodnih organizacija, Zaštitnika ljudskih prava i sloboda i Agencije za elektronske medije trebalo bi da budu članovi/ce Komisije u svojstvu posmatrača.

Radom Komisije koordinira Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava, koje takođe obezbjeđuje tehničku i stručnu podršku prilikom organizacije sastanaka i pripreme kvartalnih i godišnjih izvještaja.

Komisija bi trebalo da se sastaje kvartalno i da se za svaki sastanak pripremi izvještaj o sprovedenim aktivnostima. Izvještaj sa sastanka Komisije u kome su sumirani glavni zaključci trebalo bi objaviti na veb stranici MPLJMP-a, radi poštovanja *principa transparentnosti*. Poželjno bi bilo da se na sastancima pojača interaktivnost, kako bi se razvila atmosfera timskog rada koja pokreće promjene.

U okviru Komisije, trebalo bi napraviti radnu grupu za praćenje procesa planiranja i raspodjele sredstava NVO-ima, kao i sprovođenje projekata iz fondova EU i drugih međunarodnih organizacija, kako bi se obezbijedilo kontinuirano finansiranje planiranih aktivnosti NSRR, u skladu sa *principom finansijske održivosti*. Ova radna grupa bi takođe trebalo da bude zadužena za redovno izvještavanje o stepenu realizacije budžeta predviđenog NSRR i njenog AP.

Članovi/ce Komisije i njihovi zamjenici/ce bi trebalo odmah na početku rada da imaju obuku o rodnoj ravnopravnosti, koja bi obuhvatila i osnovno poznavanje i korišćenje podataka razvrstanih po polu. U roku od najviše godinu dana od dana imenovanja, članovi/ce i njihovi zamjenici/ce bi trebalo da završe Program obrazovanja za stručno usavršavanje državnih službenika/ca za strateško planiranje koji sprovodi Generalni sekretarijat Vlade u saradnji sa Upravom za kadrove. Ove obaveze bi trebalo da budu dio opisa poslova članova/ca Komisije. Na ovaj način se takođe obezbjeđuje poštovanje ranije pomenutih principa, kao i jačanje kadrovskih kapaciteta za strateško planiranje i sprovođenje javnih politika, monitoring, izvještavanje i evaluaciju.

Članovi/ce Komisije bi trebalo redovno da izvještavaju starješine institucije/organa koji ih je imenovao o napretku NSRR i obavezama koje ta institucija ima u njenom sprovođenju, da prati sprovođenje NSRR u svojoj instituciji i da redovno izvještava Komisiju o tome. Time se osigurava poštovanje *principa odgovornosti organa državne uprave zaduženih za izradu i sprovođenje strateškog dokumenta*.

Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava biće nadležno za koordinaciju i izvještavanje na godišnjem nivou o napretku u sprovođenju Strategije. Godišnje izvještavanje je potrebno uraditi u skladu sa Metodologijom razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata, prema indikatorima koji su predstavljeni u "pasošu indikatora", koji čini sastavni dio Strategije. Na kraju druge godine od početka sprovođenja NSRR, koja se poklapa sa krajem dvogodišnjeg Akcionog plana, potrebno je uraditi Izvještaj o realizaciji AP na obrascu koji je propisan Metodologijom. Nakon prihvatanja Izvještaja od strane Vlade, potrebni je sazvati press - konferenciju na kojoj će se Izvještaj prezentirati javnosti, a zatim organizovati okrugli sto na kome će predstavnici/ce sve tri grane vlasti, kao i NVO-i, mediji, Univerzitet, poslovna zajednica i zainteresovani građani/ke imati priliku da prodiskutuju rezultate i izazove u sprovođenju Strategije.

Evaluaciju je potrebno raditi u dva navrata, i to:

- **Srednjoročna evaluacija** će biti urađena tri mjeseca prije isteka AP 2021-2023. Rezultati evaluacije bi trebalo da posluže kao smjernica za izradu novog dvogodišnjeg Akcionog plana. Ovaj posao bi trebalo povjeriti nezavisnom ekspertu/kinji. Sredstva za evaluaciju u iznosu od 2,500 EUR predviđena su Akcionim planom za period 2021-2023.
- **Ex-post evaluacija** će se obaviti u oktobru 2024. godine i u tu svrhu će biti angažovan nezavisni ekspert/kinja. Ova Evaluacija bi trebalo da sadrži osvrt na nalaze i preporuke srednjoročne evaluacije, kao i uporednu analizu nalaza evaluacije PAPRR-a 2017-2021, kako bi se ustanovio napredak/stagnacija/nazadovanje u oblasti rodne ravnopravnosti u strateškom periodu 2021 - 2025 u odnosu na prethodni strateški period (2017 - 2021). Dokument sa preporukama je potrebno objaviti na veb stranici Generalnog sekretarijata Vlade, Ministarstva pravde, ljudskih i manjinskih prava. O nalazima i preporukama Evaluacije potrebno je diskutovati na posebnom sastanku Komisije za praćenje sprovođenja NSRR. Nalaze Evaluacije je potrebno predstaviti javnosti na press - konferenciji. Takođe je potrebno organizovati okrugli sto na kome će učestvovati predstavnici/ce sve tri grane vlasti, lokalnih samouprava, NVO-a, medija, Univerziteta, privrede, poslodavačkih udruženja i sindikata. Sredstva za sprovođenje Evaluacije u iznosu od 4,000 EUR biće planirana u budžetu za Akcioni plan 2023-2025.

Preporuke za finansiranje projekata nevladinih organizacija u svrhu sprovođenja Strategije

Neophodno je nastaviti praksu finansiranja projekata NVO-a u oblasti rodne ravnopravnosti, u skladu sa preporukama Sektorske analize za utvrđivanje prioritetnih oblasti od javnog interesa i potrebnih sredstava za finansiranje projekata i programa NVO-a.¹⁰⁰ Pri raspodjeli sredstava NVO-ima iz državnog budžeta, neophodno je voditi računa o kompetencijama NVO-a koji dobijaju podršku, kao i o tome, da se sredstva strateški raspoređuju u smislu komplementarnosti podržanih projekata. Izabrani projekti koji zadovoljavaju kriterijume trebalo bi da se podrže u punom iznosu traženih sredstava (uz eventualne izmjene koje ne prelaze 10% traženih sredstava), te da se izbjegava štetna praksa prema kojoj se raspoloživi budžet dijeli na više organizacija, pri čemu im se odobri samo manji dio traženih sredstava i time dovodi u pitanje mogućnost kvalitetnog sprovođenja projekta.

¹⁰⁰ Ministarstvo za ljudska i manjinska prava, Sektorska analiza za utvrđivanje predloga prioritetnih oblasti od javnog interesa i potrebnih sredstava za finansiranje projekata i programa nevladinih organizacija iz Budžeta Crne Gore u 2020. godini

IV AKCIONI PLAN 2021 - 2022.

Operativni cilj 1

Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda

Mjera 1.1:

Standardizovati procedure za orodnjavanje javnih politika

	Aktivnost	Nosioci aktivnosti	V r i j e m e realizacije	Indikatori i izvor provjere	Finansijska procjena i izvor finansiranja
1.1.1	Analiza svih javnih politika na nacionalnom nivou iz ugla rodne ravnopravnosti, sa preporukama za svaku oblast	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Septembar - decembar 2021.	Urađena analiza Izveštaj MPLJMP	8.000 EUR Donacije OEBS
1.1.2	Izrada metodologije i standardizovanog uputstva za orodnjavanje politika, na temelju preporuka Analize (Aktivnost 1.1.1) i preporuka CEDAW, GREVIO i UPR	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Decembar - februar 2022.	Urađena metodologija Izveštaj GSV	4.000 EUR Donacije OEBS
1.1.3	Izmjena/dopuna Uputstva o sačinjavanju izvještaja o sprovedenoj analizi procjene uticaja propisa, Obrasca izvještaja o sprovedenoj analizi procjene uticaja propisa (RIA), na način što će u dijelu 4. Analiza uticaja uvesti pitanje: "Na koji način će rješenja u propisu uticati na žene i muškarce odvojeno – nabrojati pozitivne i negativne uticaje, direktne i indirektne" i Priručnika za analizu efekata propisa u skladu sa metodologijom i uputstvom za orodnjavanje politika (Aktivnost 1.1.2)	Ministarstvo finansija i socijalnog staranja	Mart - april 2022	Izmjenjeno i dopunjeno Uputstvo I Obrazac Izveštaj MFSS	Nisu potrebna sredstva

Mjera 1.2:

Uspostaviti objedinjenu i uporedivu evidenciju o slučajevima diskriminacije po osnovu pola i roda

1.2.1	Formiranje i rad tima koji se sastoji od predstavnika/ca svih institucija koje se bave zaštitom od diskriminacije prema opisu Mjere 1.2.1 kako bi se analizirao Pravilnik o sadržaju i načinu vođenja posebne evidencije o slučajevima prijavljene diskriminacije iz 2014. godine i ustanovila zajednička metodologija za prikupljanje, obradu i prezentovanje podataka vezanih za diskriminaciju.	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Septembar - oktobar 2022	Urađena metodologija	2.000 EUR Budžet CG
-------	--	--	--------------------------	----------------------	----------------------------

1.2.2	Izrada Uputstva za institucije za prikupljanje, obradu i prezentaciju podataka prema jedinstvenoj metodologiji	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Oktobar - decembar 2022	Urađeno Uputstvo	2.000 EUR Donacije OEBS
-------	--	--	-------------------------	------------------	-------------------------------

Mjera 1.3:

Edukovati zaposlene i rukovodni kadar u institucijama o ključnim konceptima iz oblasti rodne ravnopravnosti i njihovim obavezama iz oblasti rodne ravnopravnosti u skladu sa zakonom, uključujući i rodno odgovorno budžetiranje

1.3.1	Uraditi Analizu efikasnosti i racionalnog planiranja institucija, sa analizom međusektorske saradnje (stepen ljudskih, organizacionih, finansijskih i materijalnih resursa potrebnih za njegovo sprovođenje, praćenje sprovođenja, izvještavanje i evaluaciju)	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Septembar - decembar 2021.	Urađena Analiza	6.000 EUR Donacije
1.3.2	Uvrstiti sadržaje o rodnoj ravnopravnosti u program stručnog ispita za državne službenike/ce	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija	Septembar - oktobar 2022.	Unijeta izmjena u Program stručnog ispita	500 EUR Budžet CG
1.3.3	Organizovanje 3 seminara za zaposlene u institucijama (državne i lokalne službenike/ce), kao predstavnike/ce Skupštine Crne Gore i Državne revizorske institucije o ključnim konceptima rodne ravnopravnosti, orodnjavanju politika, rodno odgovornom budžetiranju, rodnoj analizi podataka, prikupljanju i obradi podataka o diskriminaciji u institucijama i koordinaciji institucija u sistemu zaštite od diskriminacije.	Uprava za kadrove, u saradnji sa Ministarstvom pravde, ljudskih i manjinskih prava	Novembar - decembar 2022.	Broj edukovanih službenika/ca Liste učesnika/ca edukacija, po institucijama i po polu	2.250 EUR Budžet CG
1.3.4	Organizovanje 2 obuke za državne službenike/ce o načinima sprovođenja metodologije i standardizovanog uputstva za orodnjavanje politika, na temelju preporuka Analize (Aktivnost 1.1.1) i preporuka CEDAW, GREVIO i UPR	Uprava za kadrove, u saradnji sa Ministarstvom pravde, ljudskih i manjinskih prava	Oktobar 2021 - oktobar 2022.	Broj edukovanih državnih službenika/ca Liste učesnika/ca edukacija, po institucijama i po polu	1500 EUR Budžet CG
1.3.5	Organizovanje 1 seminara za rukovodni kadar u institucijama o ključnim konceptima rodne ravnopravnosti, rodno odgovornog budžetiranja, orodnjavanju politika, prikupljanju i obradi podataka o diskriminaciji u institucijama i koordinaciji institucija.	Uprava za kadrove, u saradnji sa Ministarstvom pravde, ljudskih i manjinskih prava	Februar - jun 2022.	Broj rukovodilaca/teljki koji su edukovani (ciljna vrijednost 10) Liste učesnika/ca edukacija, po institucijama i po polu	750 EUR Budžet CG

Mjera 1.4:**Edukovati članove/ce Komisije za sprovođenje, koordinaciju, praćenje i ocjenu uspješnosti politika rodne ravnopravnosti**

1.4.1	Organizovanje 1 seminara za članove/ice Komisije na temu orodnjavanja javnih politika na temelju Metodologije izrađene u okviru Aktivnosti 1.2	Generalni sekretariat Vlade	Januar - jun 2022.	Broj obučanih članova/ca Komisije	1.000 EUR Budžet CG
1.4.2	Organizovanje 1 obuke za članove/ce Komisije, u saradnji sa MONSTAT-om, o prikupljanju i obradi rodno osjetljive statistike i evidencija, u skladu sa metodologijom Indeksa rodne ravnopravnosti	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Februar - mart 2022.	Broj obučanih članova/ca Komisije	2.000 EUR Budžet CG
1.4.3	Organizovanje 6 seminara za članove/ce Komisije u okviru Programa obrazovanja za strateško planiranje Generalnog sekretarijata Vlade	Generalni sekretariat Vlade	O k t o b a r 2021 - jun 2022.	Broj obučanih članova/ca Komisije	8.000 EUR Donacije IPA, UNDP

Mjera 1.5:**Uključiti sve tri grane vlasti, nevladine organizacije, poslodavačke organizacije, sindikate i medije u dijalog o orodnjavanju javnih politika**

1.5.2	Organizovanje 2 okrugla stola sa predstavnicima/cama sve tri grane vlasti, NVO-ima, poslodavačkim organizacijama, sindikatima i medijima na kojima će biti prezentiran i diskutovan Godišnji izvještaj o sprovođenju Strategije	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	mart - decembar 2022.	Broj učesnika/ca okruglih stolova (po institucijama, funkcijama koje obavljaju i po polu)	4.000 EUR Donacije OEBS
1.5.3	Organizovanje 2 okrugla stola sa predstavnicima/cama sve tri grane vlasti, NVO-ima, poslodavačkim organizacijama, sindikatima i medijima na kojima će biti predstavljeni osnovni principi za orodnjavanje javnih politika i na konkretnim primjerima razvojnih politika kao što su saobraćaj, prostorno planiranje i energetika, diskutovati o rodnim aspektima javnih politika.	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Januar - decembar 2022.	Broj učesnika/ca okruglih stolova (po institucijama, funkcijama koje obavljaju i po polu)	4.000 EUR Donacije IPA, UNDP, OEBS
1.5.4	2 press-konferencije na kojima će se prezentovati Godišnji izvještaj Komisije o sprovođenju Strategije	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Do kraja decembra 2022.	Broj prisutnih medija Broj medijskih izvještaja	200 EUR Budžet CG

Mjera 1.6.**Uvesti rodno odgovorno budžetiranje u sistem upravljanja javnim finansijama**

1.6.1	Priprema smjernica za budžetske korisnike o tome kako da urade rodnu analizu programa i popune budžetski cirkular koji je orodnjen, kao i smjernica za orodnjavanje budžeta i završnog računa iz rodne perspektive	Ministarstvo finansija i socijalnog staranja	Septembar - novembar 2021.	Izrađene smjernice	Nisu potrebna sredstva za realizaciju mjere
1.6.2	Organizovanje 2 seminara za budžetske korisnike za primjenu smjernica	Ministarstvo finansija i socijalnog staranja, Uprava za kadrove	Decembar 2021 - april 2022.	Broj učesnika/ca obuka (po institucijama, funkcijama koje obavljaju i po polu	2.000 EUR Budžet Crne Gore

Operativni cilj 2:

Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodni identiteta

Mjera 2.1:**Uvesti rodno odgovorne sadržaje i obaveznu upotrebu rodno osjetljivog jezika u nastavne programe i nastavu**

2.1.1	Analiza nastavnih programa iz ugla prisustva rodni stereotipa i prisustva rodni senzitivni sadržaja. Za svaki od 3 ciklusa izvršiti analizu uzorka od po 5 programa po ciklusu i udžbenika koji prate te programe, u skladu sa Opisom Mjere 2.1.	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta	Oktober 2021 - maj 2022	Urađena Analiza	10.000 EUR Donacije UNICEF, UNESCO
2.1.2	U skladu sa nalazima i preporukama iz Analize (Aktivnost 2.1.1) izvršiti dopunu programa (po 5 programa u svakom od 3 ciklusa obrazovanja) u smislu brisanja sadržaja koji podstiču rodne stereotipe i uvođenja sadržaja koji podstiču vrijednosti građanskog, rodno ravnopravnog i inkluzivnog društva.	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta	Jun - decembar 2022	Dopunjeno 15 programa	10.000 EUR Donacije UNICEF, UNESCO
2.1.3	Organizovanje 3 interaktivna školska pozorišna događaja u osnovnim/srednjim školama (po jedan u svakom od 3 regiona Crne Gore) sa temom rodne ravnopravnosti i diskriminacije po osnovu pola i roda	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta	Do kraja decembra 2022.	Broj učenika/ca koji su prisustvovali predstavama, po školi i po polu	12.000 EUR Donacije UNICEF, UNESCO
2.1.4	Upućivanje inicijative Univerzitetu Crne Gore za uvođenje predmeta "rodna ravnopravnost" na svim studijskim programima na kojima studiraju budući vaspitači/ce i nastavnici/ce	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Januar - decembar 2022.	Potpisan Memorandum	500 EUR Budžet CG

Mjera 2.2:**Edukovati vaspitno - obrazovni kadar za podsticanje vrijednosti građanskog, rodno ravnopravnog i inkluzivnog društva kod djece i mladih**

2.2.1	Organizovanje 3 obuke za vaspitače/ce i nastavnike/ce o rodnoj ravnopravnosti, prije svega onih, koji predaju predmete koji su bili analizirani iz ugla rodne ravnopravnosti u okviru Aktivnosti 2.1.1	Zavod za školstvo	Januar - decembar 2022.	Broj edukovanih nastavnika/ca	6.000 EUR Budžet CG
2.2.2	Organizovanje 2 obuke za vaspitače/ce u vrtićima o rodnoj ravnopravnosti	Zavod za školstvo	Januar - decembar 2022.	Broj edukovanih vaspitača/ca	4.000 EUR Budžet CG

Mjera 2.3:**Organizovati obuke iz medijske pismenosti u cilju prepoznavanja svih vrsta stereotipa, uključujući i rodne stereotipe**

2.3.1	Organizovanje 3 seminara za učenike/ce osnovnih i srednjih škola na temu medijske pismenosti, prepoznavanja rodni stereotipa i zaštite od on-line nasilja (po 1 za svaki od 3 regiona u CG)	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta	Do kraja decembra 2022.	Broj edukovanih učenika/ca, po školama i po polu	8.000 EUR Donacije IPA
--------------	---	---	-------------------------	--	----------------------------------

Mjera 2.4.**Uvesti rodno odgovorne programe i obaveznu upotrebu rodno osjetljivog jezika u programe institucija kulture**

2.4.1	Uraditi istraživanje o učešću žena u kulturi, kulturnim potrebama, navikama i uticaju kulture na položaj žena, sa preporukama za orodnjavanje javnih politika u nacionalnim institucijama kulture.	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta	Septembar - decembar 2021.	Urađeno istraživanje	5.000 EUR Donacije
2.4.2	Organizovati 3 obuke za nacionalne i lokalne institucije/organizacije kulture o kreiranju rodno senzitivnih kulturnih programa, po 1 u svakom od 3 regiona u CG	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta	Februar - decembar 2022.	Broj učesnika/ca obuka, po polu, mjestu i instituciji	8.000 EUR Budžet CG
2.4.3	U skladu sa preporukama Istraživanja (Aktivnost 2.4.1) dopuniti/orodniti programe Narodnog muzeja i Crnogorskog narodnog pozorišta	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta	Januar - decembar 2022.	Broj institucija koje su dopunile/orodnile programe	4.000 EUR Budžet CG

Mjera 2.5:**Podstaći medije da uvedu rodno odgovorne programe i da koriste rodno osjetljiv jezik**

2.5.1	Uvesti obavezu da javni emiteri u godišnjem izvještaju o radu posebno izvijeste o broju i sadržaju programa sa temom rodne ravnopravnosti i mjerama za unapređenje upotrebe rodno senzitivnog jezika.	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija	Septembar - novembar 2021.	Broj javnih emitera koji su ispunili propisanu obavezu izvještavanja	500 EUR Budžet CG
2.5.2	Dopuniti kriterijume za dodjelu sredstava iz Fonda za medijski pluralizam i raznovrsnost medija u skladu sa opisom Mjere 2.5.	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija	Septembar - novembar 2021.	Dopunjeni kriterijumi	500 EUR Budžet CG

Mjera 2.6:**Uvesti praćenje medijskog izvještavanja iz rodne perspektive (rodno odgovorni monitoring medija)**

2.6.1	Pripremiti metodologiju za rodno odgovorni monitoring medija	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija	Septembar - novembar 2021.	Urađena metodologija	2.000 EUR Donacije IPA
2.6.2	Uraditi monitoring izvještaj o rodnoj odgovornosti medija	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija	Decembar 2021 - decembar 2022.	Urađen izvještaj	5.000 EUR Donacije IPA

Operativni cilj 3:

Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup prirodnim i društvenim resursima i dobiti od korišćenja resursa

Mjera 3.1:**Osnajiti žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta da učestvuju u političkom odlučivanju**

3.1.1	Uputiti inicijativu Skupštini Crne Gore za izmjenu Člana 39 Zakona o izborima odbornika i poslanika u skladu sa opisom Mjere 3.1.	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Januar - februar 2022.	Upućena inicijativa	500 EUR Budžet CG18
3.1.2	Organizovanje 3 okrugla stola na temu učešća žena u politici, po 1 u svakom od 3 regiona u Crnoj Gori, prema opisu iz Mjere 3.1.	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Okto bar 2021 - decem bar 2022.	Broj učesnika/ca okruglih stolova Liste učesnika/ca, prema mjestu, polu, zanimanju	6.000 EUR Donacije UNDP

3.1.3	Organizovanje 2 on-line seminara o ulozi političarki u razvoju nacionalnih i lokalnih politika, uz gostovanje političarki iz EU, Evropskog parlamenta i Skupštine Crne Gore	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Januar - decembar 2022.	Broj učesnika/ca seminara	1.000 EUR Budžet CG
3.1.4	Izrada monitoring izvještaja o položaju, ulozi, aktivnostima i utrošenom budžetu političkih partija na aktivnosti usmjerene na rad organizacija žena u okviru političkih partija	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Decembar 2021 - decembar 2022.	Izrađen izvještaj	5.000 EUR Donacije UNDP

Mjera 3.2:

Osnajiti žene i osobe drugačijih polnih i rodnih identiteta, kao i marginalizovane i osjetljive osobe i grupe da učestvuju u ekonomiji i ekonomskom odlučivanju

3.2.1	Organizovati 2 on-line seminara o značaju učešća žena u ekonomskom odlučivanju u upravnim odborima preduzeća, sa primjerima dobre prakse iz EU i uz učešće gošći/članica UO preduzeća iz EU	Ministarstvo ekonomskog razvoja	Januar - decembar 2022.	Broj učesnika/ca seminara	500 EUR Budžet CG
3.2.2	Donijeti Uredbu o obaveznom učešću 40% žena u u upravnim odborima javnih preduzeća	Ministarstvo kapitalnih investicija	Septembar - novembar 2021.	Donijeta Uredba Broj javnih preduzeća koja su do kraja 2022. imala 40% žena u UO	500 EUR Budžet CG
3.2.3	Donijeti Preporuku za privatna preduzeća o učešću 40% žena u upravnim odborima	Ministarstvo ekonomskog razvoja	Septembar - novembar 2021.	Donijeta Preporuka Broj privatnih preduzeća koja su do kraja 2022. imala 40% žena u UO	500 EUR Budžet CG
3.2.4	Organizovati 3 okrugla stola (po 1 u svakom od 3 regiona CG) na temu povećanje procenta žena vlasnica zemlje, nekretnina i preduzeća, koje će uključiti i raspravu o zakonskim modalitetima i dobrim praksama iz drugih zemalja	Ministarstvo ekonomskog razvoja	Januar - decembar 2022.	Broj učesnika/ca seminara Liste učesnika/ca, prema mjestu, polu, zanimanju	6.000 EUR Budžet CG
3.2.5	Uvesti podsticajne mjere u vidu dodjele finansijskih sredstava, mentorstva i stručne podrške za žene koje su vlasnice zemlje, a žele da pokrenu ili unaprijede poljoprivrednu proizvodnju	Ministarstvo poljoprivrede i ruralnog razvoja	Januar - decembar 2022.	Broj žena i osoba drugačijih polnih i rodnih identiteta koje su dobile finansijsku pomoć, po mjestu stanovanja	50.000 EUR Donacije IPA, Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond

3.2.6	Uvesti podsticajne mjere u vidu dodjele finansijskih sredstava, mentorstva i stručne podrške za žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta koje pripadaju osjetljivim grupama (osobe sa invaliditetom, Romkinje, Egipćanke, LGBT žene, samohrani roditelji) za pokretanje ili unaprjeđenje sopstvenog posla	Ministarstvo ekonomskog razvoja	O k t o b a r 2021 - d e c e m b a r 2022.	Broj žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta koje su dobile finansijsku pomoć, po mjestu stanovanja	50.000 EUR + 50.000 EUR Budžet CG
3.2.7	Obezbijediti podatke o državnoj pomoći tokom pandemije razvrstane po polu	Ministarstvo ekonomskog razvoja	D e c e m b a r 2021 - decembar 2022.	Broj žena i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta koji su dobili državnu pomoć tokom pandemije, po mjestu, namjeni i iznosu pomoći	500 EUR Budžet CG

Mjera 3.3:

U izvršnim organima i javnim preduzećima, kao i u privatnim preduzećima, podići nivo prevencije i zaštite od rodno zasnovane diskriminacije, seksualnog uznemiravanja i ucjenjivanja, kao i od rodno zasnovanog nasilja i višestruke diskriminacije na radnom mjestu

3.3.1	Izrada modela Protokola za zaštitu od rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija	Septembar - novembar 2021.	Izrađen model Protokola	3.000 EUR Donacije O E B S , Međunarodna organizacija rada
3.3.2	Donijeti Preporuku za državne i lokalne organe da usvoje protokole za zaštitu od rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	O k t o b a r 2021 - januar 2022.	Donijeta akta	500 EUR Budžet CG
3.3.3	Donijeti odgovarajuća akta kojima se sva javna preduzeća obavezuju da usvoje protokole za zaštitu od rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu	Ministarstvo kapitalnih investicija	O k t o b a r 2021 - januar 2022.	Donijeta akta	500 EUR Budžet CG
3.3.4	Donijeti Preporuku za privatna preduzeća da usvoje protokole za zaštitu od rodno zasnovane diskriminacije i seksualnog uznemiravanja na radnom mjestu preduzeća	Ministarstvo ekonomskog razvoja	O k t o b a r 2021 - januar 2022.	Donijeta Preporuka	500 EUR Budžet CG
3.3.5	Izrada, štampanje i distribucija informativnih materijala kojima se upućuju osobe čija su prava povrijeđena na koji način se mogu obratiti organima koji će im pružiti zaštitu	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija	Februar - april 2022.	Broj i vrsta informativnih materijala	6.000 EUR Donacije IPA
3.3.6	Organizovati 2 obuke za inspektore/ke o rodno zasnovanoj diskriminaciji i seksualnom uznemiravanju na poslu i primjeni Protokola	Uprava za kadrove u saradnji sa Upravom za inspekcijske poslove	Januar - decembar 2022.	Broj obučanih inspektora/ki, po polu	4,000 EUR Budžet CG

Mjera 3.4:**Efikasnije zaštititi žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta za zaštitu od ekonomskog nasilja**

3.4.1	Organizovati informativnu kampanju preko medija i društvenih mreža za prepoznavanje ekonomskog nasilja za različite grupe ciljnih publika	Ministarstvo javne uprave, digitalnog društva i medija	Septembar - decembar 2021.	Broj i vrsta informativnih sadržaja	3.000 EUR Donacije IPA
3.4.2	Izmijeniti član 3 Pravilnika o bližim uslovima za pružanje i korišćenje, normativima i minimalnim standardima savjetodavno-terapiskih i socijalno-edukativnih usluga (dodati na listu korisnika/ca žrtve rodno zasnovane diskriminacije i rodno zasnovanog nasilja)	Ministarstvo finansija i socijalnog staranja	Novembar 2022.	Izmjena Pravilnika	Nisu potrebna finansijska sredstva za realizaciju mjere
3.4.3	Obezbijediti pružanje savjetodavne i pravne pomoći za žene i osobe drugačijih polnih i rodni identiteta koje trpe ekonomsko nasilje, pri NVO-ima koje pružaju servise i savjetodavnu pomoć žrtvama nasilja u porodici;	Ministarstvo finansija i socijalnog staranja	Decembar 2022.	Broj NVO-a koje su dobile sredstva iz budžeta Broj korisnika/ca servisa, po vrsti servisa i mjestu stanovanja	20.000 EUR Budžet CG
3.4.4	Usvojiti odgovarajući akt o osnivanju Alimentacionog fonda	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava u saradnji Ministarstvom finansija i socijalnog staranja	Novembar 2022.	Akt o osnivanju Alimentacionog fonda	500 EUR Budžet CG

Mjera 3.5: Podstaci tripartitni dijalog o izmjenama zakona kojima će se omogućiti veće učešće žena na tržištu rada i postizanje bolje ravnoteže između poslovnog i privatnog života

3.5.1	Organizovati dva tripartitna savjetovanja na temu izmjena zakona	Ministarstvo ekonomskog razvoja /Savjet za konkurentnost	Okto bar 2021 - april 2022.	Broj učesnika/ca savjetovanja Liste učesnika/ca, prema mjestu, polu, zanimanju	2.000 EUR Budžet CG
--------------	--	--	-----------------------------	---	----------------------------

Mjera 3.6: Organizovati kampanje za ravnomjerniju raspodjelu rada u kući, brige o djeci, starijim licima, osobama sa invaliditetom i sl. između muškaraca i žena i redovno pratiti podatke o učešću muškaraca i žena u neplaćenim poslovima njege i rada u domaćinstvu

3.6.1	Organizovati edukativnu kampanju preko medija i društvenih mreža u cilju podsticanja ravnomjerne raspodjele rada u kući i podsticanje očeva da koriste roditeljsko odsustvo	Ministarstvo ekonomskog razvoja	Oktober 2021 - decembar 2022.	Broj edukativnih sadržaja Broj objavljenih priloga, po medijima	3.000 EUR Donacije IPA, Međunarodna organizacija rada
3.6.2	Izrada metodologije za mjerenje neplaćenih poslova njege i rada ženske populacije u domaćinstvu, u saradnji sa Upravom za statistiku	Ministarstvo ekonomskog razvoja	Mart – jun 2022.	Izrađena metodologija	2,000 EUR Donacije IPA, Međunarodna organizacija rada
3.6.3	Istraživanje o neplaćenom radu po metodologiji iz Aktivnosti 3.5.2	Ministarstvo ekonomskog razvoja	Septembar - novembar 2022.	Urađeno istraživanje	5.000 EUR Donacije IPA, međunarodna organizacija rada, Svjetska banka

Mjera 3.7: Osnažiti djevojke da se upisuju na osnovne, master i doktorske studije u STEM studijama (nauka, tehnologija, inženjerstvo, matematika)

3.7.1	Organizovati 3 interaktivne radionice za srednjoškolce/ke na temu uloge žena u nauci, po 1 u svakom od 3 regiona Crne Gore, prema opisu iz Mjere 3.6.	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta	Mart- jul 2022.	Broj učesnika/ca radionica, po polu, mjestu i školi	4.500 EUR Budžet CG
3.7.2	Organizovati takmičenje za srednjoškolce/ke za najbolji istraživački rad o ženama koje su doprinijele razvoju nauke u svijetu. Prva tri nagrađena rada objaviti na web-siteu i društvenim mrežama Ministarstva	Ministarstvo prosvjete, nauke, kulture i sporta	Decembar 2022.	Broj prispjelih radova, po polu autora/e mjestu i školi	1.500 EUR Budžet CG

Mjera 3.8: Procijeniti uticaj i sprovesti mjere prevencije kako bi se umanjio negativan uticaj klimatskih promjena i prirodnih katastrofa na zdravlje žena, muškaraca, osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, kao i marginalizovanih i posebno osjetljivih osoba i grupa

3.8.1	U saradnji sa Upravom za statistiku, razviti metodologiju za praćenje uticaja klimatskih promjena na zdravlje žena, muškaraca i osoba drugačijih polnih i rodni identiteta, prema opisu iz Mjere 3.8.	Institut za javno zdravlje	Septembar - decembar 2021.	Urađena metodologija	5.000 EUR Donacije UNDP
-------	---	----------------------------	----------------------------	----------------------	-------------------------------

3.8.2	Sprovesti istraživanje o uticaju klimatskih promjena na zdravlje	Institut za javno zdravlje	Januar - april 2022.	Sprovedeno istraživanje	15.000 EUR Donacije UNDP
3.8.3	Štampanje informativnih materijala o zaštiti zdravlja stanovništva od klimatskih promjena	Institut za javno zdravlje	Maj - jun 2022.	Broj informativnih materijala	5.000 EUR Donacije UNDP
	Sprovesti 2 informativne kampanje preko medija (javni emiteri) i društvenih mreža	Institut za javno zdravlje	Maj - decembar 2022.	Broj osoba obuhvaćenih kampanjama	1.000 EUR Budžet CG

Evaluacija

	Srednjoročna evaluacija	Ministarstvo pravde, ljudskih i manjinskih prava	Decembar 2022 - februar 2023.	Urađena evaluacija Broj preporuka	2.500 EUR Budžet CG
--	-------------------------	--	-------------------------------	--------------------------------------	------------------------

Predlog budžeta za sprovođenje AP 2021 - 2023:

Operativni cilj	Budžet RCG (EUR)	Donacije (EUR)
1: Unaprijediti primjenu postojećeg normativnog okvira na sprovođenju politike rodne ravnopravnosti i zaštitu od diskriminacije po osnovu pola i roda	14.200	38.000
2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjio nivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama drugačijih polnih i rodničkih identiteta	23.000	52.000
3: Povećati nivo učešća žena i osoba drugačijih polnih i rodničkih identiteta u oblastima koje omogućavaju pristup prirodnim i društvenim resursima i dobiti od korišćenja resursa	155.000	118.000
Srednjoročna evaluacija	2.500	
Ukupno po izvorima finansiranja:	194.700	208.000
UKUPNO AP 2021 - 2023:	402.700 EUR	

